

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA IZOBRAZBU UČITELJA I ODGOJITELJA
MAGISTRA IADERTINA

ETIČKA IZJAVA

Časopis Magistra Iadertina pridržava se preporuka Odbora za izdavačku etiku (Committee on Publication Ethics–COPE; http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf) prilikom reguliranja standarda etičnoga ponašanja i odnosa sviju strana uključenih u postupak objavljivanja (autora, urednika, recenzenta i izdavača).

ETHICAL STATEMENT

The Journal Magistra Iadertina adheres to the Recommendation of the Committee on Publicity Ethics (COPE; http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf) in regulating ethical conduct standards and the relationships of all parties involved in the publication process (authors, editors, reviewers and publishers).

Članci objavljeni u časopisu referiraju se i registriraju u:

The articles appearing in Journal are abstracted and indexed in:

HRČAK (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske/ Croatian Portal of Academic journals)

Prilozi objavljeni u časopisu dostupni su u akademskoj bazi podataka EBSCO/ Articles from Magistra Iadertina are also accessible through EBSCO research databases.

Online inačica časopisa je na web stranici / Online version of the journal on the web address <http://hrcak.srce.hr>

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA IZOBRAZBU UČITELJA I ODGOJITELJA
UNIVERSITY OF ZADAR
DEPARTMENT OF TEACHER AND PRESCHOOL
TEACHER EDUCATION

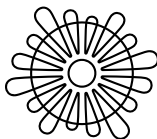
UDK 37
God. 17

ISSN 1846-3606
sv. 1

MAGISTRA IADERTINA

(17/1)

2022.

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Magistra Iadert. (Sveuč. u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja)	God./Vol. (17/1)	Str./P. 1-120	Zadar, 2022.
---	---------------------	---------------	--------------

NAKLADNIK / *Publisher*
SVEUČILIŠTE U ZADRU
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*
Josip Faričić, predsjednik

GLAVNI UREDNIK / *Editor in Chief*
Robert Bacalja

IZVRŠNA UREDNICA / *Executive Editor*
Katarina Ivon

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*
Stjepan Blažetin (Pécs), Maja Cindrić (Zadar), Mira Klarin (Zadar), Leszek
Malczak (Katowice), Diana Nenadić Bilan (Zadar), Slavica Šimić Šašić (Zadar),
Laszlo Varga (Sopron), Slavica Vrsaljko (Zadar), Smiljana Zrilić (Zadar)

ZNANSTVENI SAVJET / *Scientific Council*
Vlasta Hus (Maribor), Johann Pehofer (Eisenstadt),
Izabela Sorić (Zadar), Jasminka Zloković (Rijeka)

TAJNICA UREDNIŠTVA / *Secretary of Editorial Board*
Emilija Matassi Botunac

MLADI UREDNICI / *Junior Editors*
Jelena Alfirević (Zadar) i Jakov Proroković (Zadar)

LEKTORI
Copyediting
Edita Medić
(hrvatski / *Croatian*)

Sandra Mladenović
(engleski / *English*)

NASLOVNA STRANICA
Front Page
Josip Zanki

UDK OSTRUČAVANJE
UDC Indexing
Zorica Antulov

RAČUNALNI SLOG
Layout
Sveučilište u Zadru

SVEUČILIŠTE U ZADRU

ODJEL ZA IZOBRAZBU UČITELJA I ODGOJITELJA

UDK 37
God. 17

ISSN 1846-3606
sv. 1

MAGISTRA IADERTINA

(17/1)

2022.

Magistra Iadert. (Sveuč. u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja)	God./Vol. (17/1)	Str./P. 1-120	Zadar, 2022.
--	---------------------	---------------	--------------

SADRŽAJ / CONTENTS

IZVORNI ZNANSTVENI RADOVI

Ivica Mataija

SPECIFICITY OF THE NORTHERN
VELEBIT'S SPELEONYMY

9

Državni arhiv u Gospiću

PREGLEDNI RAD

Šime Ljubičić

SKRB ZA SIROMAŠNU ŠKOLSKU DJECU U ZADRU
I ZADARSKOM KOTARU OD 1916. DO 1918. GODINE

45

STRUČNI RAD

Siniša Opić, Željka Pintar

PEDAGOŠKI ODNOS U FROMMOVU
KONCEPTU LJUBAVI

77

Učiteljski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Dječji vrtić Kustošija, Zagreb

Manuela Kotlar

ALTERNATIVNA I AUGMENTATIVNA
KOMUNIKACIJA U KONTEKSTU UČENJA
STRANOG JEZIKA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

89

Odjel za talijanistiku

Sveučilište u Zadru

Željka Pintar, Katarina Kosec

DJEČJA SLIKOVNICA U PERSPEKTIVI
SUVREMENOG RODITELJA

107

Dječji vrtić Kustošija

SPECIFICITY OF THE NORTHERN VELEBIT SPELEONYMY

IVICA MATAIJA

Državni arhiv u Gospiću
Ivicamataija72@gmail.com

UDK: 811.163.42'373.21(497.5)
(234 Velebit)=111
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 6. 5. 2022.
Prihvaćen: 28. 9. 2022.

ABSTRACT

Based on archival research and reference literature, the paper presents a toponymic treatment of the speleonymy of northern Velebit. Special attention is paid to the names coined at the end of the 20th century, when, following a strong interest in speleological research in this area, especially after the discovery of *Lukina jama* at *Hajdučki kukovi* in 1992, extensive speleological research was conducted by Slovak and Polish, Hungarian, Belgian, Dutch and Lithuanian speleologists. The findings led to the discovery of hundreds of Velebit pits, for which the researchers provided names characterized by motivational, structural and linguistic features that do not belong to the traditional geographical nomenclature of Velebit karst, or local cultural patterns and idioms that constitute the basis for older Velebit speleonymy.

KEYWORDS:

northern Velebit, speleonymy, speleological objects, naming, standardization

INTRODUCTION

Northern Velebit is one of the four Velebit geographical units formed along a transverse line, and extends from the *Vratnik* pass¹ (698m) to the *Veliki Alan* pass (1414m)². The remaining Velebit settlements *Stolac*, *Krasno*, *Oltari*, *Kuterevo*, *Donji* and *Gornji Kosinj* and *Kosinjski Bakovac* are located in this area³, with a large number of mountain slopes. The highest peak in the area is *Mali Rajinac* (1699m), and the *Hajdučki* and *Rožanski kukovi* stand out for their beauty, in an area abounding in speleological objects, among which pits of exceptional morphology and depth with numerous underground siphons and lakes predominate.

The Lika Dinaric karst area, rich in caves, pits and chasms, has long attracted mountaineers, travel writers, geographers, geologists and lovers of natural heritage, which is why the first data on Lika's caves can be found in the works of older travel writers and naturalists from the late 17th century (J. W. Valvasor, 1689), and the initial information about several of them was provided by F. J. Fras in *Topografija Karlovačke vojne krajine* in 1835, and by V. Klaić in *Prirodni zemljopis Hrvatske* in 1878. D. Hirc published several papers mentioning Lika's caves, and a significant impetus to the speleological research of Lika came from the *Odbor za istraživanje špilja Geološkog povjerenstva za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* (1910-1914).

Interrupted by the two world wars, the research of speleological objects in the Lika area was resumed in the 1950s, as part of JAZU projects and activities of numerous speleological and mountaineering groups. (Malez 1962). In the mountaineering magazine *Naše planine*, the *Popis špilja i ponora u Hrvatskoj* by Vlado Redenšek was published in several sequels in 1957. Caves and chasms are listed by settlements or mountains in which they are located, with additional information on the type, spatial location and other important information available to the author. For his list of Lika's caves and chasms, the author also used the list published in the *Vijesti Geološkog povjerenstva*, which was based on a questionnaire that

¹ The mountain range from Vratnik to Krasna is also called Senjsko bilo. In the mountaineering literature from the beginning of the 20th century (*Planinarski vjesnik*), the authors point out that the locals distinguish between Northern Velebit and Senjsko bilo, regarding Senjsko bilo as a separate mountain.

² The middle Velebit stretches between *Veliki Alan* and *Baške Oštarije*, the southern between *Baške Oštarije* and *Mali Alan*, and the south-eastern between *Mali Alan* and the valley of the upper Zrmanja river.

³ The part of northern Velebit between *Borov vrh*, *Markov kuk* and *Babić siče* in the north, and *Zečjak* and *Štirovača* in the south, an area covering 109 km², was declared the *Northern Velebit National Park* on 9 June 1999.

the *Geološki paleontološki zavod* sent to the municipal governments in Lika and Krbava in 1913⁴. The author notes that the names of caves and chasms are scattered throughout the “extensive literature” (...). I collected many names among the local people, and I entered the names of caverns or caves as I heard them. (...) Many caverns have several names or titles, while some have been distorted by transcription, and such synonyms should therefore be reduced to the real name. That is how *Amidžina pećina* in Perušić came to be called “*Omišla pećina*” in the literature, although no one there knows about it. (...) The lower cave of Cerovac was named after engineer Turkalj and it is called the *Mramor pećina*, although the locals know it as the cave on the *Kesića cliff*, etc.” (Redenšek 1957 3-5: 125).

The discovery of *Lukina jama* in northern Velebit in 1992 encouraged extensive speleological research of the area, which was conducted by speleological societies from Croatia and abroad, which, in addition to professional speleological activities in the field, influenced the naming of numerous Velebit speleological objects. (Mataija 2019).

This research includes 493 speleonyms, excerpted from the database of the Northern Velebit National Park, the Cadastre of Speleological Objects of the Republic of Croatia, and available mountaineering, travel and speleological literature and forest maps.

MOTIVATIONAL CLASSIFICATION OF SPELEONYMS

In this paper, the speleonymic material of northern Velebit is classified according to the system of motivational classification of toponyms, which was designed for the needs of the scientific project *Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika* of the Institute of Croatian Language and Linguistics, whereas Domagoj Vidović's monography *Zažapska toponimija* (2014) was used as a methodological basis to process the material toponymically.

The peculiarities of speleonyms, as special toponymic categories, and the specific motivational environment in which the youngest speleonymy of northern Velebit was created, were reflected in the sheer number of classification groups, imposing the need to refine and adapt the already established and accepted classification system. New categories of motives behind the naming primarily relate

⁴ The county district in Gospić then submitted data on 151 caves in the area of Lika and Krbava, so a list of 218 caverns was published in *Vijesti*.

to the elements of popular culture and the emotional mood of the denominator, which obviously represent a very important and frequent influence on the modern speleonymy of northern Velebit. It is further broken down into a group of names of obscure origin or motivation, which are very well represented in the corpus of the northern Velebit speleonymy, imposing the need for a different approach to their classification due to a large number of speleonyms of foreign origin, especially those from Slovak

In addition to speleonyms, abbreviations of a narrower or wider area are adopted in order to pinpoint a location and contextualize the naming, and these include:

AD = Apatiškanska duliba

BA = Babrovača

BE = Begovača

BK = Begovački kuk

BO = Bovan

BU = Budim

BV = Borovi vrh

CR = Crikvena

GK = Gornji kuk

GO = Golubić

GR = Grabovo rame

HK = Hajdučki kukovi

JA = Japage

JP = Jovanovića padež

JU = Jurekovac

KL = Klada

KD = Klepina duliba

KG = Kita Gavranuša

KK = Kugina kuća

KrK = Krajačev kuk

KR = Krasno

KS = Klenove Seline

LD = Lomska duliba

LU = Lubenovac

LjB = Ljubečko brdo

LjU = Ljubežnica

ME = Melnica

MK = Mali kuk

MKo = Mali Kozjak

MR = Mali Rajinac

RD = Rončević dolac

RK = Rožanski kukovi

SD = Smrčeve doline

ST = Studenci

ŠT = Štirovača

TA = Tadijevci

TU = Tuževac

VA = Varnjača

VB = Velike Brisnice

VK = Vratarski kuk

VKo = Veliki Kozjak

VU = Vučjak

ZA = Zavižan

1. *Speleonyms motivated by geomorphological features of a geographical object*

1.1. *Geographical names in speleonymy (toponymic appellations and derivatives)*

1.1.1 *Reflections of toponymic names:*

Buža (HK), *Jama 2* (HK), *Jama 3* (HK), *Jama 3A* (HK), *Jama 4* (HK), *Jama 5* (HK), *Jama 6A* (HK), *Jama VI* (HK), *Jama 7* (HK), *Jama 9* (HK), *Jama 10* (HK), *Jama 11* (HK), *Jama 13* (HK), *Jama 13A* (HK), *Jama 14* (HK), *Jama 15A* (HK), *Jama 16* (HK), *20 jama* (HK), *Jama 22⁵* (KR), *Jama 31* (HK), *Jama 32* (HK), *Jama 33 B* (HK), *Jama 33* (HK), *Jama 33A* (HK), *Jama 33C* (HK), *8 jama* (HK), *8A jama* (HK), *8 B jama* (HK), *8 C jama* (HK), *Jama PTL1*, *Jama PP2*, *Jama SOV 27⁶* (HK), *Jama SOV 39* (GK), *Jamurina* (BK), *Japaga*, *Japagina* (JA), *Japaga jama* (BA), *Pećina I* (LjB), *Pećina II* (LjB), *Špilja meandar* (KG), V1 (VU).

In the group of speleonyms which includes toponymic appellatives and their derivatives, the appellation *jama* (pit) is overrepresented, which is very frequent in naming deep cavities in karst soil, and it is widespread in the Slavic south, east and west in that same form⁷. This group also includes the names created by toponymization of other appellatives related to the morphology of the *japaga* karst: “deep pit between rocks”, *pećina*, *špilja* and *meandar*.

In the older Lika speleonymy, the appellative *cave* is much more frequent than the *špiljal/špilja* appellation, as evidenced by the results of limited field research⁸, but also by ethnographic, historiographical and geographical literature and dicti-

⁵ Many pits in the area of northern Velebit have been named after the toponymized appellation, to which a number or a letter has been added for the purposes of distinction. For example, in the area of *Apatišanska duliba* and *Lubenovac*, speleologists named the discovered pits “after the forest departments in which they are located” (Ostojić 1997: 22). This is how the names like *Jama 22* were coined.

⁶ In the area of *Hajdučki kukovi*, several pits were named by combining letters and numbers, such as *Jama SOV 27*, *Jama SOV 28*,... *Jama SOV 42*. In the area of *Vučjak*, some speleological objects were also named by using alphanumeric designations of the type V1, V2, which also applies to the area of *Begovača B10*,... *B32*, *Begovački kuk BK3*, ... *BK 8* and *Golubića LU4EK*.

⁷ Speleologists define a cave as a speleological phenomenon with a vertical channel, if the average slope of the channel is greater than 45 degrees (*speleologija.hr*). In Slovak, for example, the words “priepas; jama, šachta, baňa” are used for a pit (Takač 1999: 120).

⁸ Among the surveyed respondents of different age and educational structures in the area of *Perušić*, in everyday speech the appellative *pećina* is much more frequent than the appellative *špilja*, and the same applies to the appellative *jama* in relation to *pećina* and *špilja*. However, the results of a comparative analysis of speleonyms in the official records of the *JU pećinski park Grabovača* in the same area suggest different relations. “Among the 30 official speleonyms of the *JU pećinski park Grabovača*, there are only two examples (*Kavžine pećine* and *Marasova pećina*) with the appellation *pećina*, and 22 examples with the appellation *špilja*.” (Mataija 2019: 397).

onaries of native Lika dialects.

In *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* from 1917, Radoslav M. Grujić published *Topografski rječnik gopičkoga kotare*, in which he also recorded speleonyms, including the appellatives *jama* and *pećina*, while the form *špiljal spilja* is not listed. In Karl Patsch's book *Lika u rimsko doba*, originally published in Vienna in 1900 in German, translated by Zlata Derossi and then published in the *Lička župa* library in 1990 in Gospić, the translator uses the appellatives *pećina* and *špiljalspilja*: "In some of the many caves in the Drežnica area (...)" (Patch 1990: 40); "Mamulina pećina, a complex of caverns, located between Pećani and Jošani, merits a more accurate and thorough research (...)" (Patch 1990:41)

Describing Lika and the Plitvice Lakes in 1900, Dragutin Hirc also describes Lika's caves by using the appellatives *pećina* and *spilja*⁹.

Marko Čuljat's *Dictionary of the Lika Ikavica* does not include the appellations *pećina*, *špiljalspilja*, *ponor*, *jama*, but introduces the forms „jàmeta f deep karst sinkhole, jàpaga f 1. deep pit in the forest 2. deep steep pit (Dunj., L. Novi)" (Čuljat 2004: 104)

In *Lička štokavska ikavica*, Ivan Milković records forms *pèćinal/pèćna* f, *pèćinē*, pl G *pèćinā /pèćinā* = a large stone underground cavity with several compartments, full of limestone forms, sometimes with water (Milković 2009: 264), but also *špìlja*, stating that the word is of Greek origin and that it is used by younger generations, born after 1970. Milković also notes the appellative "jàmpaga > jàpaga" (Milković 2009:125), in the sense of a deep narrow bay or large pit, but does not record the basic shape of the pit. For chasm, he notes the form "pùnor" (Milković 2009: 348), as well as the Ikavian variant of the *snježnica* "snížnica" (Milković 2009: 389), denoting water produced by melting snow and a cave in which snow stays for a long time. "U snížnicama i liti ima sniga." (Milković 2009: 389).

Ričnik gacke čakavščine, konpoljski divan by Milan Kranjčević notes the appellatives *pećina* and *špilja*: "pećina ž [G mn pećin] pećina, spilja" (Kranjčević 2003: 609), "špìlja f [G pl špìlj]" , meaning cavern, a natural cavity in the rock of a vertical opening or a neglected dwelling" (Kranjčević 2003:977).

⁹ "We also approached the stream of Jadova, whose stone bed was completely dry; Jadova was affected by a drought like some streams in Primorje and Gorski Kotar. Its shores are also rocky here and there, with various rocks and caves scattered across the field, overgrown with rare shrubs, mostly hazel." (Hirc 1900: 70) "Whoever wishes to visit the Plitvice Lakes from Ogulin, we highly recommend that they return via Slunj, and that along the way they visit the famous cave near Rastovača, which was described in 1890 by the civil technician Franjo Poici." (Hirc 1900: 141)

In the Etymological Dictionary of the Croatian or Serbian Language (1972) Petar Skok derives the appellative *pećina* (cave) from ie., baltosl., svesl. and prasl. *pekti > peći. “From the cultural-historical point of view, the development of ›furnus > pećina«. This can be explained by the fact that in the Proto-Slavic era baking was performed by fire in caves.” (Skok 1972: 629) In the area of the Plitvice Lakes, the lexeme *peć* was recorded in the two-member speleonymy *Vilina peć*. The diminutive *Pećinica* has also been reported.

Špilja/špilja < grč. spēlaion. According to Skok, “a word from the Greek language which replaced slav. peć = stcslav. Pešťъ, preserved in the word peć *pećina*, a common toponym. In Dalmatia, words of Greek origin must have already existed in the Dalmatian-Romanic language” (Skok 1972:311). The diminutive *Špiljica* has also been recorded in Lika.

But in modern speleonymy, the appellative *cavern* is much more frequent as a regular second member of the toponymic syntagm. These changes are also motivated by modern speleological terminology, which does not recognize the term *pećina* (cave), but exclusively *špilja* (cavern)¹⁰.

In most cases, the appellative *meander* (lat. meander “winding riverbed”) belongs to a group of geographical terms, with rare toponymic reflections exclusively in hydronymy, whereas in speleonymy it obviously denotes a winding speleological object. It is an appellative taken over from scientific terminology and has not been recorded in folklore.

The appellative *buža* (<mlet. busa, tal. bugio “hole, opening”) is characteristic of Dalmatian Štokavian and Čakavian native dialects.

¹⁰ Vlado Božić (2008) points out: “The oldest word in Croatia that means cavern is therefore “Pechice, Pechie, Pechicze”, i.e., cave. Today, the word cavern should be used in the Croatian standard language. The word cave has Slavic roots, and the word cavern is of Greek-Latin (speilaion, spelunca) origin. Obviously, the word cave was brought to Croatia with the arrival of Croats, i.e., in the 7th century, while the word cavern must have come much earlier, i.e., with the arrival of the Greeks and Romans. Unfortunately, there are no written documents about that, except for toponyms in southern Dalmatia. In the Croatian language, as an abbreviation of the word “pećina” (cave), people still use the word “peć”, which we find as a toponym in Hrvatsko zagorje, Hrvatsko primorje and northern Dalmatia.” (Božić, <http://speleologija.eu/clanci/hrv/pecica.html>). In the Dictionary of Differences between Croatian and Serbian, the appellative cave is marked as Serbian, with a notation stating that in Croatian the same appellative has a different meaning related to depressions in rocks and cliffs. An entry on the caverns in the Croatian Encyclopaedia points to the same semantic level.

1.1.2 Toponymic metaphors:

Dječja jama, *Čakovača* (TU), *Čarapa* (HK), *Čep jama*, *Čikobernica* (HK), *Dobra špajza* (KG), *Grančica 1*(GO), *Grančica 2* (GO), *Jama ložnica* (KR), *Nedam*¹¹ (HK), *Jama pod dugama* (HK), *Jama pod kišnim slapom* (MK), *Jama svetinja* (KR), *Jama Šlapice* (JA), *Jurišna jama* (RK), *Kameni cvijet* (BK), *Krvavo koleno* (BE), *Kruna mog života jama*, *Krvava jama* (MK), *Laka meta*, *Lakat pećnica* (RK), *Lom* (GO), *Ljepotica* (KG), *Mrtvački znoj* (TA), *Nebeska kuka*, *Nebeska vrata* (RK), *Nemirna jama* (GO), *Neviđena*, *Olovkina jama* (BE), *Pukla* (HK), *Rida napast jama*, *Runtača* (ŠT), *Spora jama* (BE), *Školjka*, *Šumski kotao*, *Tajna odaja* (KG), *Trogrla žderavica* (KR), *Večernja jama* (HK), *Vulkan* (VKo), *Zabluda jama*, *Živan* (BK).

Vidović (2014) states that the sources of toponymic metaphors are very diverse, emphasizing objects and devices that are used every day, devices and objects for fetching water, objects used in agriculture, those used in defence against intruders, items previously or still used in the household, food products, items related to domestic animals, types of weapons, maritime transport and shipbuilding, construction, religious symbols and “metaphors for parts of the human (...) and animal body.” (Vidović 2014: 223–224). In addition to the above sources inherent in historical and contemporary Croatian toponymy, examples from the northern Velebit speleonymy testify to new, so far less common, incentives for coining names that stem from various semantic nests of contemporary popular culture and slang phraseology discourse. This is evidenced by examples such as *Kameni cvijet*, *Mrtvački znoj*, *Trogrla žderavica* etc. which, if standardization of speleonyms remains at the current level, will retain local recognisability and the recognisability of the period of discovery of speleological objects and their naming, but will not reflect either the continuity and peculiarities of historical and contemporary Croatian toponymy before the early 1990s, or the cultural environment and linguistic features of the local population.

¹¹ The *Nedam jama* / *Jama nedam* variant is entered in the list of the Northern Velebit National Park. This pit, discovered in 1997 in the south-eastern part of Hajdučki kukovi, is the third deepest pit in Croatia, with a depth of 1,226 m. “The pit was named Nedam after an event that took place in 1998 in the pit itself. Since the pit consists of very narrow and almost impassable canals, at a depth of 315 meters a speleologist got stuck in the narrowing of the meander, from which he could no longer get out on his own. Colleagues who found themselves in the pit helped him get out. Rescuing him lasted a full three hours. The pit was named Nedam after that event because speleologists realized that the cave did not allow further progress.” (<https://np-sjeverni-velebit.hr/www/hr/priroda-i-kulturna-ba%C5%A1tina/neziva-priroda-2/speleologija/najpoznatije-jame-nacionalnog-parka-sje>)

1.2. Speleonyms with respect to arrangement, shape and appearance (of soil or water)

1.2.1 Speleonyms defined by the location of the geographical object:

Jama u šumi na pločama (JU).

1.2.2 Speleonyms denoting the shape and surface properties of soil (direct and metaphorical):

Crvena škrapa (KR), Duet jama¹², Dugačka jama (KR), Duple jame (HK), Dvojama (HK), Jama pukotina (BA), Jama s tri ulaza¹³ (RA), Jama Vrtilica (RK), Mala (KrK), Nepristupačna (RK), Osmulja (RK), Prosjeda jama (GO), Rida propast, Solo jama, Spaljani meandar (HK), Šuplji dolac¹⁴ (KR), Trojama (HK), Veliki meandar (HK), Zelena jama (RK).

1.2.3 Speleonyms related to the composition and characteristics of soil or water:

Krljava jama, Ledenica (ST), Mala ledenica (HK), Mramornica snježnica (KR), Punoleda (RK), Rujna jama (HK), Vodena stijena, Prdara 1 (RK), Prdara 2 (RK), Snježnica (ME), Srkić.

1.2.4 Speleonyms determined by the position/relation to other toponyms (relational toponyms):

Bezdanica u šumi Paljež (KR), Bezdan u Krasanjskoj dulibi (KR), Druge škrape (HK), Jama ispod Male paljevine (KR), Jama iz drugog kuta (RK), Jama iznad Kugine kuće (KK), Jama iznad Malog loma (KR), Jama kod Dundović padeža (KR), Jama kod Lubenovca (KR), Jama kod Modrić doca (RK), Jama kod Sekičeve krčevine (KR), Jama kraj orlove snježnice (VKo), Jama na Biljevinama (KR), Jama na cesti Jelovac (KR), Jama na Čuki (KR), Jama na Dugačkoj plasi (KR), Jama na Kozarici (KS), Jama na Pločama (HK), Jama na Razvali (ME), Jama na Stražbenici (KR), Jama na Vrančinici (VB), Jama na vrhu Golubića (GO), Jama pod Bilim kukom

¹² A variant *Jama Duet* was recorded in the cadastre.

¹³ A variant *Jama s tri otvora* was also recorded in the cadastre.

¹⁴ A variant *Snježnica šuplji dolac* was also recorded in the cadastre.

(KR), *Jama pod Gregovicom* (KR), *Jama pod Kukom* (KR), *Jama pod Liscem* (KK), *Jama pod Oštro* (RD), *Jama pod Rasovcem* (KR), *Jama pod Velikim Zavižanom* (ZA), *Jama pod Zavižanom* (ZA), *Jama pored Nemirne* (GO), *Jama pored staze za Mali Rajinac* (MR), *Jama 19 iznad Trojame* (HK), *Jama u Kuku* (BA), *Jama u Mačjoj glavi* (ME), *Jama u Piskulji* (BK), *Jama u Robincu* (KR), *Jama uraščene ceste* (KR), *Jama u Staroj paljevini kod Pomelara* (KR), *Jama uz cestu* (KR), *Jama kod Dundović padeža* (ŠT), *Jama kod Lubenovca* (LU), *Jama kod Lukine jame* (HK), *Jama pod Golom glavicom* (ŠT), *Jama pod Grabovim ramenom* (GR), *Jama pod kamenom rijekom* (RK), *Jama pod okomitom smrekom* (HK), *Jama pod Županovom ogradom* (ME), *Jama u Bovanu 1* (BO), *Jama u Bovanu 2* (BO), *Jama u Jatarini* (KR), *Jama u Plani* (BV), *Jama u polju* (KR), *Jama u Štokić dulibi*, *Jama u Vučjaku* (KR), *Jama za Oblim kamenom* (KR), *Klementina*¹⁵ (KR), *Krajputašica*, *Krovna jama* (RK), *Ledena jama u Lomskoj dulibi* (LD), *Ledenica na Grebenu* (RK), *Ledenica u Štirovači* (ŠT), *Lubuška jama* (HK), *Mala iznad Meduze*, *Nad cestom* (MK), *Pećina na vrhu Budima* (BU), *Pećina pod Jadićinim brdom* (KR), *Pećina u Apatišanskoj dulibi* (KR), *Pećina u Kuku* (KR), *Ponor kod zaselka Vukelići* (KR), *Ponor pod Logorom* (KR), *Ponor u Klepinoj dulibi* (KD), *Prva jama*, *Prve škrape* (HK), *Snježnica kod Jovanović padeža* (JP), *Snježnica kod Vode Đurinke* (KR), *Snježnica na Ledenici* (KR), *Snježnica na pećinskom putu* (KR), *Snježnica u Apatišanskoj dulibi* (AD), *Snježnica u Klancima* (KR), *Snježnica u Medvedoj dolini* (ZA), *Škulja ispod Opaljenika*, *Škulja u Medvedoj dolini*, *Špiljica pod Javornikom* (ŠT), *Treće škrape* (HK), *Umjetnička jama pod kamenim listom* (RK).

In the group of speleonyms motivated by geomorphological features of a geographical object, the most common are relational toponyms, which are usually multi-word, composed mainly according to the pattern appellation + preposition + toponymic syntagm, where “the addition of the appellation enables the exact location of the toponym itself” (Vidović 2014: 235). Obviously, in the given examples, the most frequent prepositions are *ispod*, *iznad*, *na*, *nad*, *kod*, *kraj*, *pod*, *pored*, *u*, and *za*, which in toponymy denote spatial relations.

The second most frequent subgroup are speleonyms of adjectival origin which indicate the shape and surface properties of soil, and the most frequent among them are adjectives related to the structure of a geographical object (*Duple jame*), its size (*mala*), length (*dugačka*), colour (*crvena*, *prosjeda*, *rida*, *zelena*) and appearance (*hollow*). The third most frequent group includes one-word and two-word

¹⁵ The speleonym *Klementina* refers to several objects, it is therefore numbered from 1 to 22.

speleonyms that refer to the composition and characteristics of soil or water, reflecting the presence of snow, ice and water in speleological objects. In the classical classification that relies on the traditional naming of geographical objects in Lika, this group could be classified under geographical names in toponymy, because in karst the nomenclature of *snježnica*, *ledenica* and *ruja* belongs to the group of toponymically very fruitful appellatives, but modern speleonymy does not classify them into the corpus of speleological terminology.

1.3. Speleonyms motivated by the name of plants and plant communities, plant fruits and parts of plants and plant products:

Četiri cvijeta (RK), *Borovnica*, *Breskva*¹⁶ (CR), *Bukvine čerge*, *Dunjača* (BK), *Drvored*¹⁷ (RK), *Dva javora* (RK), *Jama golih smreka* (RK), *Jama Kruška*, *Kopriva* (RK), *Koprivnjača*, *Marelica*, *Papratnjača*, *Žitulja*¹⁸ (KR).

In the group of toponyms motivated by the names of plants and plant communities, we find a reflection of shrubby plants (blueberries) and plants specific to Lika's uncultivated soil, in which ferns and nettles often grow. The names of autochthonous species (pear, quince), those that are not peculiar to Lika and Velebit (peach, apricot), but also typical Velebit deciduous and evergreen trees (beech, maple, spruce), reflect the same source.

1.4. Zoonyms, speleonyms related to zoonyms (animal names), names of animals and animal organs and habitats:

*Beli tigar*¹⁹(BK), *Crna guja* (KG), *Divokozina katedrala* (VKo), *Divokozna snježnica* (VKo), *Gavranova jama* (BE), *Gmazove jame* (RK), *Jama golubnjača* (KR), *Jama orlova snježnica* (HK), *Jama Zver* (RK), *Jazbina* (RK), *Kenjac* (HK), *Kukčeva špilja* (RK), *Medina špilja*, *Medvjede priviđenje* (KG), *Medveđi ponor* (RK), *Meduza* (CR), *Obadov ugriz* (VKo), *Orlova snježnica*, *Osinja jama* (GK), *Ovčica jama*, *Poskokova jama* (RK), *Poskokova špilja* (RK), *Puhova jama* (GO), *Puževa snježnica* (RK).

Speleonyms related to zoonyms, names of animals and animal organs or habi-

¹⁶ The cadastre, as well as the list of the Northern Velebit National Park, also include a variant *Jama breskva*.

¹⁷ A variant *Jama drvored* was also recorded in the cadastre.

¹⁸ A variant *Žitulja snježnica* was also recorded in the cadastre.

¹⁹ The list of the Northern Velebit National Park also includes a variant *Jama beli tigar*.

tats, reflect the importance and occurrence of certain wild animals in the Velebit area (chamois, raven, pigeon, snake, bear, gadfly, eagle, wasp, horned viper, dormouse, and snail), their habitats and residences (pit, den), and the presence of domestic animals (donkey, sheep). However, there are also names motivated by the animals to which Velebit is not a natural habitat (tiger, jellyfish), and which, in terms of motivation, could be classified as names of metaphorical origin.

1.5. Speleonyms motivated by natural phenomena:

Kiša (HK), *Mjesečeva jama* (CR), *Oluja*, *Sunčana jama*, *Sunčana postavljajčica* (RK).

Only a few names for natural phenomena are reflected in this group, where, especially in oronymy, names are frequently created according to the position of the object in relation to the Sun and its rays. The motivation behind other names from this group probably only indirectly belongs to this motivational context.

2. Speleonyms formed according to other toponyms:

*Crikvena*²⁰ (RK), *Jama Dražice* (KR), *Jama Letovača* (KR), *Jama Lopruša* (KR), *Jama Velike struge* (KR), *Jama Matežnovac* (KR), *Mala Venezuela* (BE), *Ponor Štirovača* (ŠT), *Rajinac* (AD), *B 10*²¹ (BE).

In this group, speleonyms are motivated by the names of geographical objects in which speleological objects are located. In the spirit of the modern speleonymy of northern Velebit, the group also encompasses names motivated by the specific mood and inspiration of the denominator. In addition, the group includes coded names composed of numerical and alphabetical designations, which nevertheless refer to older names that are directly or indirectly related to speleological objects.

²⁰ In the period 1980-1984, a group of pits in the area of Rožanski kukovi was discovered by Jadranko Ostojčić and his fellow speleologists from the speleological societies *Ursus spelaeus* and the *Speleološki odsjek PD Željezničar*. It consists of about thirty pits and caverns within the *Crikvene stijene*, "so we named them after them" (Ostojčić 1997: 21). The name *Crikvena*, denoting several objects, is therefore inscribed and marked with numbers from 1 to 14.

²¹ The cadastre includes several two-word speleonyms that consist of the letter B, denoting a more precise location (Begovača), and numbers (10, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32). The speleonym B 25 in the cadastre is also recorded in the form of *Mala Venezuela*.

3. Speleonyms motivated by human activity

3.1 Speleonyms motivated by constructed objects, buildings:

*Dimnjača*²² (KR), *Dječji vrtić* (HK), *Školska jama* (RK).

3.1.1 Speleonyms motivated by names for farm buildings:

Šterna jama, *Križ-Kamenica*²³ (KR)

3.1.2 Speleonyms as reflections of the names for defence and military facilities:

Varnjača (RK), *Zbjeg* (ST).

3.2 Speleonyms motivated by economic activity:

3.2.1 Speleonyms related to agricultural activity:

Jama motika (KR), *Vrtlar*.

3.2.2.1 Speleonyms related to livestock, livestock habitats, livestock products and processed products:

*Obor*²⁴ (BK).

3.2.3 Speleonyms related to public works:

*Karabitkin*²⁵ *let* (BE).

3.2.4 Speleonyms related to other industries:

Jama bez smeća.

²² A variant *Jama dimnjača* was also recorded in the cadastre.

²³ A variant *Jama Kriškamenica* was also recorded in the cadastre.

²⁴ A variant *Jama Obor* was recorded in the cadastre.

²⁵ Karabitka = "speleological lamp".

3.3 Culturally and historically defined speleonyms:

Hajdučka pećina (VA).

3.3.1 Speleonyms defined by the spiritual and religious life of the community:

I bi jama.

3.3.1.1 Speleonyms motivated by the remnants of pre-Christian beliefs:

Drekavčeva jama (BK), *Sirena* (HK).

3.3.1.2 Speleonyms motivated by other elements of spiritual culture:

Car (KG), *Carevo ruho* (KG), *Carica* (KG), *Carska špajza* (KG), *Carski namjesnik* (KG), *Dvorska ludica* (KG), *Dvorske lude* (KG), *Inkvizicija* (KG), *Jama Olimp*²⁶ (BE), *Kraljevska loža* (KG), *Krvnik* (KG), *Ledena palača* (GO), *Ledeni car* (KG), *Patnje mlade postavljalice* (RK), *Patuljčica*, *Patuljkova iglica*, *Patuljkova jama*, *Patuljkova špilja*, *Paž* (KR), *Potresni sezam*, *Prinčev prdac* (KG), *Princezin radijator* (KG), *Snjeguljica* (HK), *Snježni patuljak*, *Svadbena dar*, *Štitonoša* (KG), *Tri Gracije* (RK), *Princeza* (KG), *Umjetnička jama* (MK), *Velebitski patuljak*, *Xantipa*²⁷ (VK).

3.3.2.1 Speleonyms motivated by the elements of pop culture:

Avatar (RK), *Azriel* (KG), *Gargamel* (KG), *Indiana Giovanis* (KR), *Jama 4banke* (SD), *Jama grupe Buldožer* (BE), *Junferka* (RK), *Kulturni ataše* (KG), *Lounge bar*, *Ledeni Štrumf*²⁸, *Majka svih vrtača* (KG), *Mala Sirena*, *Milord* (KG), *Naputix* (RK), *Pčelica Maja* (BE), *Šminkerska jama* (HK), *Štrumfić*, *Štrumfić jama*.

As expected, the group of speleonyms motivated by human activity consists of only a few subgroups, among which culturally and historically defined spe-

²⁶ The list of the Northern Velebit National Park includes a one-member variant of *Olimp* (*Olympus*).

²⁷ „Ksantipa (Greek Ξανθίππη, Xsanthippē), Socrates's wife. According to ancient tradition, she was defiant and quarrelsome. Her name became synonymous with an evil and quarrelsome woman; figuratively a brawler, harridan, shrew.” (www.enciklopedija.hr).

²⁸ The name is also recorded in the variant *Ledeni štrumf jama*.

leonyms stand out, whereas less prominent subgroups include speleonyms motivated by other elements of spiritual culture, and speleonyms motivated by the elements of popular culture. Among culturally and historically motivated speleonyms, in addition to those derived from the regional cultural and historical landscape of the *Hajdučka pećina* type, there are speleonyms motivated by the literary and artistic narrative (*Carevo ruho*, *Patnje mlade postavljalice*, *Snjeguljica*, *dwarf*) in a broader sense, those motivated by the names of historical social classes (page, princess, king), and those that reflect the (film) fantasy world and characters based on the interpretation of folk or literary fairy tales (ice emperor, princess, squire, court jester). The specificity of modern speleonymy is reflected in the subgroup of names motivated by the elements of spiritual and popular culture, mostly of foreign provenance, in which we find names motivated by live-action and animated film fantasy characters (*Avatar*, *Azriel*, *Gargamel*, *Indiana Jones*, *Mala sirena*), who logically contextualize a mysterious, remote and mystical landscape of speleological objects, but also the names of bands inspired by urban slang. The mystical imaginary world of pits and caves is embodied in the Slavic mythological figure of Drekvac, who announces death with his terrifying appearance and voice. In other subgroups, only a few speleonyms refer to constructed objects (*Dimnjača*, *Dječji vrtić*, *Školska jama*), and could be classified into the group of toponymic metaphors because the motive behind the naming was probably related to associations evoked by the appearance of constructed buildings, whereas the examples of *Jama motika* and *Vrtlar* indicate the subgroup of toponyms motivated by agricultural activity. Throughout the history of various war threats, many caves were known only to the domicile population as safe havens from the enemy army. That is why in the Lika speleonymy there are often names of the type *Zbjeg*, referring to places where shepherds found refuge with their possessions and gave them names related to their dwellings, as evidenced by the example of the speleonym *Obor* from *Begovački kukovi*. In this group there are also two speleonyms that reflect the names of farm buildings indicating the presence of water (*Šterna jama*, *Križ-Kamenica*).

4 *Speleonyms of anthroponymic origin*

4.1 *Multi-word speleonyms of anthroponymic origin:*

4.1.1 *Speleonyms formed from anthroponyms and geographical names:*

Abelova snježnica (KR), *Begića jama*, *Budine oči* (KG), *Budina špilja*²⁹ (ST), *Campijeva ledenica* (RK), *Frankina jama*, *Gligina golubnjača* (ST), *Jama Gregovića* (KR), *Jama pukovnika Kostadinovića* (BE), *Jama Veno*, *Jama Vjeko* (RK), *Lukina jama*³⁰ (HK), *Patkov gušt*³¹ (GK), *Petrićeva pećina* (ST), *Prva Vanjina* (BK), *Pušinova jamurina* (ME), *Šišina jama* (LjU), *Vitina jama* (KR), *Vranina jama*, *Vukelić jama* (KR), *Vukušić snježnica*³² (ZA).

The group of speleonyms formed from anthroponyms and geographical names includes younger-generation names, as evidenced by a comparison of modern databases and lists of speleonyms from the 1960s, in which there is only one such example: *Vukušića snježnica*, which later morphed into *Vukušić snježnica*. The most common two-word names in this group toponymize the names of persons who discovered a particular speleological object, who were the first to descend into it, or who are in some other way related to its research. In the subgroup of speleonyms formed from anthroponyms and the names of cultural and historical origin, only one name is recorded: *Jama Olimp*, and in the subgroup of one-word anthroponyms used as toponyms there are three names belonging to different linguistic, cultural and religious environments. These can be only indirectly connected with the local geographical environment, so that in a broader sense these names can be related to the group of toponymic metaphors.

4.1.2 *Speleonyms formed from anthroponyms and diminutives:*

Anina pipica (BE).

²⁹ A variant *Budina pećina* was also recorded in the cadastre.

³⁰ Lukina jama, a system of 1431 m deep pits, the fourteenth deepest pit in the world. It is located in the area of Hajdučki and Rožanski kukovi. It is named after Ozren Lukić - Luka, a speleologist who died on Velebit as a Croatian soldier in the Homeland War (Hrvatski planinar, 1997/1).

³¹ The pit is named after Zoran Stipetić Patko (1960 -1996), a speleologist and diver, who tragically died while testing diving equipment. "In memory of Zoran, the people of Velebit gave the name Patkov gušt to the 553-meter deep pit that was discovered in 1997 and is the second largest vertical pit in the world." (www.pdsvelebit.hr).

³² Vlado Redenšak's list includes the variant *Vukšića snježnica*.

4.2 One-word speleonyms of anthroponymic origin:

4.2.1 Anthroponyms as speleonyms:

*Ester*³³ (HK), *Marianna* (MK), *Mercedes*³⁴ (HK).

5 Speleonyms of ethnic or ethnonymic origin:

1. *lička*, *Druga lička* (KG), *Polska jama* (RK), *Slovačka jama*³⁵ (MK), *Španjolka*.

In this group, the names are motivated by the ethnicity of speleologists who explored the speleological objects of northern Velebit in the 1990s, and left an indelible trace in the northern Velebit speleonymy. They include two names of the choronym type whose specific form can be associatively connected with the names of certain Lika partisan units from the Second World War.

6 Speleonyms motivated by the mood of the denominator:

Ambasador dobre volje (KG), *4 želje jama*, *Da, da, da*, *Idi mi, dođi mi* (BK), *Ne-da-mi-se jama*³⁶, *Nemam pojma* (BK), *Povuci-potegni* (GO), *Treća sreća* (KrK),

³³ The Old Testament female name of Hebrew origin, in Croatian *Esther*, associated with the meaning “stars; secret; hidden”.

³⁴ It is a female name of Spanish origin. “The last word of the Spanish name *Maria de las Mercedes* - *Maria of Mercy*. From *merced* - mercy, kindness.” (Šimundić 2006: 217)

³⁵ The pit, which is located in the southern part of Hajdučki and Rožanski kukovi, was discovered in 1995 by Slovak speleologists who named it *Slovakia*. During the second campaign in 1996, the cave was renamed *Slovačka jama*. The pit has a complex morphology, it is structured of larger and smaller halls, meanders, verticals and horizontal channels, and was explored to the depth of 1324 m (Bakšić, Jalžić and Lacković 2000). While exploring the pit, speleologists also named its halls, canals and meanders, giving them mostly foreign names, most commonly derived from the Slovak language: *Horál*, *Fučák*, *Pokojna*, *Grepova*, *Hrncovi meandar*, *Cez celu zem*, *Črevo*, *Kankulovska vetva*, *Žumpa*, *Fosilna chodba*, *Hermanova studnja*, *Cyklop*, *Šaleni meandar*, *Bituminozna šachta*, *Vločka*, *Daždova studnja*, the names of Russian origin: *Tundra*, *Tajga*, and several names of Croatian origin: *Prolaz pješčanog sata*, *Velebni kanal*, *Patkov skok*, *Kišna*. While describing Slovak speleological exploration of Velebit in the book *Velebit Reportáž z objavovanja hlbokych pripasti Chorovátška v rockoh 1990 – 1998.*, Branislav Šmída et al., they also described the circumstances in which the newly discovered pit was named, stating that during the exploration they felt the need to name an object after them, given their efforts, and so they named the cave *Slovakia*. However, “*Začiatkom roku 1997 nam však bolo chorovátskou stranou načrtnute, že by sme mohli nazov pripasti pozmeniť, pretože Slovakia je ako súčasne medzinarodny nazov ineho štátu v prave formujúcom sa mladom Chrovatsku pre tak významny geografický jav (priecest sa stala zrazu druhou najhlbšou v krajine!) problematickým. Stalo sa, názov bol z etických dôvodov pozmenený a dnešný názov systému (na ktorý sme si už zvykali aj my sami, objavitelia, a používame ho) je Slovačka jama*” (Šmída et al. 1999: 43).

³⁶ A variant *Jama Ne-da-mi-se* was also recorded in the cadastre.

Veliki odmor (GR), *Tjeskobni kuloar* (RK), *Uspavanka*³⁷.

This group of speleonyms testifies to new motivational stimuli and creative patterns that have no basis in the peculiarities of the historical or contemporary Croatian toponymy, and certainly pose a challenge to toponymy, but also to the processes of standardization of Croatian geographical names³⁸.

7 *Speleonyms of unclear origin or motivation:*

Astralila / *Astralka*, *Banzek jama* (BK), *Bateryjka* (HK), *Bejbi Pusi* (VKo), *Be-kina* (HK), *Bljušt* (RK), *Broceebark*, *Brutal* (HK), *Cener jama* (RK), *Cenculo-va* (HK), *C.K.A.P.* (BK), *Chorvatska stovka*, *Condoma* (HK), *Čachticka puklina* (VK), *Čierna* (VK), *Čierna diera* (HK), *Dada*, *Dazvenice jama*, *Devijatorka* (< fr. deviateur 'zrak. pogonsko sidro kod zračnih lađa) (KG), *Dje si mjeri* (KrK), *Dra-ma for you* / *Mamina jama*, *Droļcova jama* (BE), *Dry well* (HK), *Dvojuchodova* (HK), *El grande misterio*, *Euro jama*, *Farebna* (HK), *FAU* (VU), *Golubička* (GO), *Gravitačna* (VK), *Guzuder* (HK), *Eliminator* (HK), *Hneda* (BK), *Jama SOV* / *Hrvatska stotka* (HK), *Ilibris jama* (HK), *Istinite laži* (BK), *Jama bukvine čerge* (BK), *Jama druga obiteljska* (RK), *Jama Karabitkin let* (BK), *Jama Kroidori* (RK), *Jama Paga* (JA), *Jama svjati* (HK), *Jama ulat* (BK), *Jarebika* (GO), *Jazerna* (BK), *Julia Tulia* (VK), *Jumferka*, *Jvelo*, *Kamzičia* (VK), *Kanonjača* (RK), *Katolinac* (AD), *Kamzičia priepast* (MK), *Kanon* (HK), *Kapljun* (KR), *Kleking jama*, *Korzena*

³⁷ In the list of the Northern Velebit National Park, a variant *Uspavanka jama* was recorded.

³⁸ A text dedicated to the exploration of the cave system in *Kita Gačešina* in south-eastern Velebit also testifies to the context and motivation behind the process of naming speleological objects. "Speleologists face a similar challenge every day, but deep down underground they have no one to ask for advice, and they are left to their own devices when it comes to giving names. And it was necessary to find names for the canals whose total length equals the road from Đakovo to Osijek. The first canals were called *Vrata percepcije*, *Amazona*, *Brački kanal*, *Blankin kanal*, *Ledena kokoš*, *Razvratnica* etc. Later on came *Lude 70-te dide Vladimira*, *Iskompleksirani prstenovi*, *Kme*, *The lunatic is in the hall*, etc....

Some of them have exhausted various variants of the same basis for cavern names: *Kitobran*, *Makita*, *Ki-tasan*, *Bronkita*, *Kitasan*, *Kitakaze*, *Kita* u Velebita, *Kiternica*... Many names come from a play on words, their merging and twisting: *Skalialinada*, *Kantina na kantunu u Kontinuumu*, *Upitničak*, *Bolna S'Lutanja*, *Minda Pornjača*, *Mazda Piterina*, *Blatarevo blato*; *TosterSteron*, *MakOvnjača*, *Nebozemlje*, *Najn van van*, etc.

These names are not merely funny, as they may appear at first glance. Speleologists have put unimaginably great effort, pain and expertise into the discovery and exploration of underground spaces, and the whole of Croatia, the Dinaric Karst and beyond are richer for it. It's their world, they have explored it and given it to the community, together with those names, as a gift." (One of the most spectacular days in the history of Croatian speleology, the Black Cave System gains global significance, here's why. *Jutarnji list*, 14 August 2019).

(HK), *Kordinovac*³⁹ (KR), *Kostol* (VK), *Krepova jama* (GO), *Krokz* (GO), *Kubanskaja*⁴⁰ (HK), *Kučeva špilja*, *Kumova duplonka* (BK), *Kusoček* (HK), *Ladovi kanon*⁴¹ (RK), *Laserska jama* (KR), *Lipoice jama*, *Lomeniak* (RK), *Maduza* (RK), *Majova* (VK), *Mali suk* (BK), *Matežnovac* (KR), *Meandrova* (MK), *Meandrova priepast* (MK), *Medvedina jaskyna* (RK), *Moja prva* (BK), *Mostova* (MK), *Mount & Wave*, (HK), *Nad cestou* (MK), *Na hrane* (MK), *Niš' niš'* (MKo), *Paka* (ŠT), *Pavučja jama / Pavučia* (HK), *Piaggio bella*, *Picos*, *Platna* (VK), *Ploska* (VK), *Pod sucharom* (MK), *Polako desanto* (HK), *Pola sata* (KrK), *Pompe* (KrK), *Prehmana* (VK), *Prepikača*, *Pri dvoch smrekoch* (MK), *Priečkova* (HK), *Priepastova* (VK), *Priepast smadu* (VK), *Prvi spit* (HK), *Ren Bar* (RK), *Ribarka* (HK), *ROM pećina* (HK), *Samoborci krumpiraši* (BE), *Sbardella* (RK), *Siera* (HK), *SKUB* (BE), *Slimaćia* (VK), *Slowmotion*, *Snehova* (VK), *Snehova* (HK), *Sraka Novaka* (HK), *Studnia mlodych* (GO), *Svjati* (HK), *Škrapova* (HK), *Taka mala* (HK), *Tekstopera*, *Telefonka jama*, *Triplex* (KR), *Trojita* (VK), *Učko* (MK), *UHU* (VK), *Ulat* (BE), *Uska Štrimfja*, *Veliki Kusoček* (HK), *Veno jama*, *Wet well* (HK), *Vina pivnica*, *Zapetljanka jama*, *Zenske jame*, *Zukovača* (KR).

As a rule, the motivational classification of each toponymy ends with a more or less extensive group of toponyms of obscure origin or motivation, in which there are toponyms whose opacity testifies to ancient names that were given to geographical objects in a certain historical period by the population of different ethnic, religious, cultural and linguistic origins. This corpus of names was inherited to varying degrees by the population that later inhabited the areas in question, and during centuries of linguistic overlaying, these names changed their form and became motivationally opaque.

However, examples from the speleonymy of northern Velebit testify to Croatian toponymy and a hitherto uncharacteristic process and pattern of naming geographical objects by using appellations from foreign languages, in this case mostly from Slovak, which are not adapted to domicile toponymy or linguistic peculiarities. This speleonymy is truly opaque from the level of the Croatian language, but translated from the Slovak language, it reveals a motivational logic close to the peculiarities of the Croatian tradition in naming speleological objects. In this sen-

³⁹ A variant *Snježnica Kordinovac* was also recorded in the cadastre.

⁴⁰ Several pits of the same name have been recorded in the area of Hajdučki kukovi; Kubanskaja, which are differentiated numerically.

⁴¹ The name is entered in the database in the specified form in the Croatian alphabet, and the second part of the name is probably kanjon > slov. kaňon.

se, illustrative examples are: *Čierna* < slvk. čierny “black”, *Dvojvchodova* < slvk. dvojité vchod “double entrance”, *Hneda* < slvk. hnedý “brown”, *Kamzičia* < slvk. kamzík “chamois”, *Kanon* < slvk. kaňon “canyon”, *Meandrova* < slvk. “meander”, *Medvedina jaskyna* < slvk. medved “bear” jaskiňa “cave”, *Mostova* < slvk. “bridge”, *Pavučia* < slvk. pavučina “cobweb”, *Pod sucharom* < slvk. “under the biscuit”, *Pri dvoch smrekoch* < slvk. “At twospruces”, *Priepastova* < slvk. priepasť “abyss”, *puklina* < slvk. “crack”, *Ribarka* < slvk. rybárka “fisherwoman”, *Slimaćia* < slvk. slimák “snail”, *Snehova* < slvk. sneh “snow”, *Zenske jame* < slvk. “woman”. Some of them testify to transcription issues, especially in the recording of soft Slovak consonants that are written with a diacritical mark, the omission of which leads to the opacity of the name as in the example of *Kanon* < kaňon.

In addition, in the corpus of the northern Velebit speleonymy, there is a speleonymy that has originated in English, German and Italian, recorded in its original form: *Brockebark*, *Drama for you*, *Mount & Wave*, *Piaggio bella*, *Slowmotion*, *Triplex*, *Wet well*. There are also examples of speleonyms that have been recorded as specific adaptations to the Croatian language, such as *Bejbi Pusi*.

Traditional and Administrative Names

Lika's speleonyms from the older period are of distinctly Croatian/Slavic origin, with rare examples of oriental (*Jaruga*, *Amidžina pećina*, *Surdup*) and Hungarian origins (*Čatrnja*). In the structural/creative sense, this Lika speleonymy follows the usual toponymic formulas with the expected distribution of suffixes. However, modern speleonymy, especially in the area of northern Velebit, deviates significantly from these principles (Mataija 2019). Unlike the traditional northern Velebit toponymy, with a century-old field verification and an obvious connection with local cultural and linguistic patterns, which structurally, motivationally and linguistically fits into the traditional division of Croatian toponyms, the modern northern Velebit speleonymy represents a marked deviation from the traditional and scientifically established to the administrative; it is uneven and unsystematic in terms of formation and standardization. This corpus, since it does not belong to the Croatian nomenclatural tradition, requires a special scientific as well as administrative approach, and has yet to be adequately addressed.

CREATIVE CLASSIFICATION OF SPELEONYMS

1 *Speleonyms formed according to toponymy without any additions:*

Avatar, Azriel, Borovnica, Breskva, Buža, Car, Gargamel, Jazbina, Kenjac, Kiša, Kopriva, Lom, Marelica, Mala, Meduza, Obor, Oluja, Paž, Sirena, Snjeguljica, Školjka, Vulkan, Zbjeg.

1.1 *Geographical names and diminutives in speleonymy:*

Inkvizicija, Jama, Jama 2, Jama 3, Jama 3A, Jama 4, Jama 5, Jama 6A, Jama 7, Jama 9, Jama 10, Jama 11, Jama 13, Jama 13 A, Jama 14, Jama 15A, Jama 16, Jama 31, Jama 32, Jama 33, Jama 33A, Jama 33 B, Jama 33C, Jama VI, Japaga. Križ-Kamenica, Šterna jama.

1.2 *Toponymic metaphors:*

Čarapa, Čikobernica, Pukla, Srkić.

The group of speleonyms created without any additions includes names coined by toponymization of appellations from the group of toponymic nouns, speleonyms of anthroponymic origin, diminutives, but also toponymic metaphors outside the usual toponymic basins, which testify to much wider sources of toponymy than those inherent in the traditional Croatian and local toponymy.

2 *Affixal formation:*

2.1 *Suffix formation:*

Carica, Crikvena, Čakovača, Dimnjača, Dunjača, Grančica 1, Grančica 2, Jamurina, Japagina, Junferka, Kanonjača, Klementina, Koprivnjača, Kordinovac, Krvnik, Ledenica, Ljepotica, Osmulja, Papratnjača, Patuljčica, Princeza, Prdara, Rajinac, Runtača, Sniježnica, Španjolka, Varnjača, Vrtilar, Zukoavača, Žitulja, Živan.

2.2 *Prefix-suffix formation:*

Krajputašica, Nepristupačna, Uspavanka.

2.3 Complex toponyms:

2.3.1 One-word compound toponyms:

Nevidena, Štitonoša.

2.3.1.1 Toponymic compounds:

2.3.1.1.1 Number + conjunction + noun:

Dvojama, Trojama.

2.3.1.2 Toponymic conjunctions: adjective + Ø + noun:

2.3.1.3 Toponymic semi-compounds:

Križ-Kamenica.

In the corpus of the northern Velebit speleonymy, there are no examples of prefixal formation in which prefixes most often denote spatial relations, but a suffixal formation with suffixes denoting “augmentation, diminutiveness, possessiveness and collectiveness” (Vidović 2014: 288). In this sense, the most frequent suffixes are:

-*ača*, which indicates the presence of certain plant species in the vicinity or inside speleological objects (*Dunjača, Koprivnjača, Papratnjača*).

-*ica*, which is added to the toponymic base indicating diminutive meaning (*Grančica, Patuljčica*), noticeable presence of what is contained in the base (*Sniježnica, Ledenica*), or for the purpose of turning adjectives into nouns (*Ljepotica*).

-*ina*, which indicates augmentative meaning (*Jamurina, Japagina*).

Toponomastic compounds belong to the creative pattern that often emerges, primarily in the Lika oronymy (*Trolokva, Trojelac, Tromeda, Troura, Trovrh*), and denotes the shape and surface properties of the object.

2.4.2 Multi-word speleonyms:

2.4.2.1 Two-word toponymic syntagms:

Jama pukotina, Japaga jama.

2.4.2.1.1 Two-word toponymic syntagms created by transonymization:

2.4.2.1.2 Adjective + noun:

Abelova snježnica, Anina pipica, Begića jama, Beli tigar, Budine oči, Budina špilja, Bukvine čerge, Crna guja, Campijeva ledenica, Carevo ruho, Carska špajza, Carski namjesnik, Crvena škrapa, Divokozina katedrala, Divokozna snježnica, Dječja jama, Dječji vrtić, Dobra špajza, Drekavčeva jama, Droljcova jama, Dugačka jama, Duple jame, Dvorska ludica, Dvorske lude, Frankina jama, Gavranova jama, Gligina golubnjača, Gmazove jame, Hajdučka pećina, Jurišna jama, Kameni cvijet, Karabinkin let, Krljava jama, Kraljevska loža, Krovna jama, Krvava jama, Krvavo koleno, Kukčeva špilja, Laka meta, Laserska jama, Ledena palača, Ledeni car, Ledeni Štrumpf, Lubuška jama, Lukina jama, Mala ledenica, Mala Sirena, Mala Venezuela, Medina špilja, Medjede prividenje, Medveđi ponor, Mjesečeva jama, Mrtvački znoj, Nebeska kuka, Nebeska vrata, Nemirna jama, Olovkina jama, Patkov gušt, Patuljkova iglica, Patuljkova jama, Patuljkova špilja, Petrićeva pećina, Poskokova jama, Polska jama, Poskokova špilja, Potresni sezam, Princezin radijator, Prinčev prdac, Prosjeda jama, Prvi spit, Puhova jama, Pušinova jamurina, Puževa snježnica, Riđa propast, Rujna jama, Orlova snježnica, Osinja jama, Slovačka jama, Snježni patuljak, Solo jama, Spaljeni meandar, Spora jama, Svadbeni dar, Sunčana jama, Sunčana postavljajica, Šišina jama, Školska jama, Šminkerska jama, Šumski kotao, Šuplji dolac, Tajna odaja, Treća sreća, Trogrla žderavica, Tjeskobni kuloar, Umjetnička jama, Večernja jama, Velebitski patuljak, Veliki odmor, Veliki meandar, Vitina jama, Vodena stijena, Vranina jama, Vukelić jama, Vukušić snježnica, Zelena jama⁴².

2.4.2.1.3 Preposition + noun:

Nad cestom.

2.4.2.1.4 Noun + adjective:

Jama Lopruša, Jama golubnjača, Jama Gregovica.

⁴² A variant *Zelena* was also recorded in the cadastre.

2.4.2.1.5 *Noun + noun:*

Čep jama, Duet jama, Jama Dražice, Jama Kruška, Jama ložnica, Jama Letovača, Jama motika, Jama Olimp, Jama svetinja, Jama Šlapice, Jama Veno, Jama Vjeko, Jama Vrtilica, Jama Zver, Lakat pećnica, Mramornica snježnica, Ovčica jama, Pčelica Maja, Ponor Štirovača, Špilja meandar, Šterna jama, Štrumfić jama, Uspavanka jama, Zabluda jama, Jama Matežnovac.

2.4.2.1.6 *Number + noun:*

Druge škrabe, Četiri cvijeta, Dva javora, Prva jama, Prve škrabe, Prva Vanjina, Treća sreća, Treće škrabe, Tri Gracije.

2.4.2.1.7 *Noun + number:*

Pećina I, Pećina II, Jama 2, Jama 3, Jama 3A, Jama 4, Jama 5, Jama 6A, Jama VI, Jama 7, Jama 9, Jama 10, Jama 11, Jama 13A, Jama 13, Jama 22, Jama 14, Jama 15A, Jama 16, Jama 31, Jama 32, Jama 33 B, Jama 33, Jama 33A, Jama 33C, Jama SOV 32, Jama SOV 39.

2.4.2.1.8 *Number + noun:*

8 jama, 8A jama, 8 B jama, 8 C jama, 20 jama.

2.4.2.1.9 *Letter + number:*

B 10, B13, B 14 ... B 32

2.4.32.10 *Adjective + adjective:*

Druga lička.

In this group, the most numerous are the names in which the first member of the toponymic syntagm is an adjective derived from the name of animals (*Divo-kozina katedrala, Medvedji ponor, Poskokova špilja, Orlova snježnica, Osinja jama*), then anthroponyms (*Lukina jama*), descriptive and constructive adjectives (*Dugačka jama, Kameni cvijet, Ledena palača, Zelena jama*), while the less represented

adjectives are derived from the name of plants (*Bukvine čerge*) and toponyms (*Lubuška jama*, *Velebitski patuljak*). Also, the presence of toponymically specific adjectives, which come from the corpus of traditionally toponymically less fertile lexemes, is noticeable in this corpus. The northern Velebit speleonymy is distinctive for the marked presence of the formation principle: nouns + number, number + noun and letter + number, which is rarely encountered in the corpus of older Velebit speleonyms, but this can certainly change, depending on the spirit in which newly discovered speleological objects are named, and on the motivation for their naming.

2.4.2.2 Multi-word toponymic syntagms:

2.4.2.2.1 Noun + preposition + noun in the function of speleonyms:

Jama na Čuki, Jama pod dugama, Jama pod kišnim slapom, Jama u polju, Jama u šumi na pločama, Jama uz cestu.

2.4.2.2.2 Noun + preposition + toponymic syntagm:

Bezdanica u šumi Paljež (KR), Bezdan u Krasanjskoj dulibi, Jama ispod Male paljevine, Jama iznad Malog loma, Jama iznad Kugine kuće, Jama kod Dundović padeža, Jama kod Lubenovca, Jama kod Lukine jame, Jama kod Modrić doca, Jama kod Sekićeve krčevine, Jama kraj orlove snježnice, Jama na Biljevinama, Jama na cesti Jelovac, Jama na Dugačkoj plasi, Jama na Kozarici, Jama na Pločama, Jama na Razvali, Jama na Stražbenici, Jama na Vrančini, Jama na vrhu Golubića, Jama pod Grabovim ramenom, Jama pod kamenom rijekom, Jama pod Kukom, Jama pod Bilim kukom, Jama pod Golom glavicom, Jama pod Gregovicom, Jama pod Liscem, Jama pod okomitom smrekom, Jama pod Rasovcem, Jama pod Velikim Zavižanom, Jama pod Zavižanom, Jama pod Županovom ogradom, Jama pored staze za Mali Rajinac, Jama u Bovanu, Jama u Jatarini, Jama u Kuku, Jama u Mačjoj glavi, Jama u Piskulji, Jama u Plani, Jama u Robincu, Jama u Staroj paljevini kod Pomelara, Jama u Štokić dulibi, Jama u Vučjaku, Jama za Oblim kamenom, Ledenica na Grebenu, Ledenica u Štirovači, Pećina na vrhu Budima, Pećina pod Jadićinim brdom, Jama pored Nemirne, Pećina u Apatišanskoj dulibi, Pećina u Kuku, Snježnica u Medvedoj dolini, Ponor kod zaselka Vukelići, Ponor pod Logorom, Ponor u Klepinoj dulibi, Snježnica kod Jovanović padeža, Snježnica kod Vode Đurinke, Snježnica na Ledeni-

ci, Snježnica na pećinskom putu, Snježnica u Apatišanskoj dulibi, Snježnica u Klančima, Škulja ispod Opaljenika, Špiljica pod Javornikom, Škulja u Medvjeđoj dolini.

2.4.2.2.3 *Toponymic syntagm + preposition + noun in the function of toponyms:*

2.4.2.2.4 *Noun + toponymic syntagm:*

Jama golih smreka, Jama orlova snježnica, Jama Velike struge, Jama uraščene ceste.

2.4.2.2.5 *Adjective + toponymic syntagm:*

Ledena jama u Lomskoj dulibi, Mala iznad Meduze.

2.4.2.2.6 *Number + noun + noun:*

Četiri bora jama, Riđa napast jama.

2.4.2.2.10 *Other multi-word toponymic syntagms:*

Ambasador dobre volje, Jama iz drugog kuta, Jama s tri ulaza, Kruna mog života jama, Nebeska kuka jama, I bi jama, Jama bez smeća, Jama grupe Buldožer, Jama pukovnika Kostadinovića, Majka svih vrtača, Patnje mlade postavljalice, Umjetnička jama pod kamenim listom.

Although multi-word toponyms are hardly used anymore, they are often represented in microtoponymy and belong to the group of related toponyms formed by indirect naming. Such toponyms “name an object with the help of another, better known object, or according to some circumstances related to the origin of the name. Such microtoponyms appear in archaic syntactic form and function as parts of dialogue, answering the question: Where is the locality in question?” (Frančić 2003: 379). Given the time and circumstances of the naming process, it is understandable why this group consists of many speleonyms which are commonly formed according to the pattern nouns + preposition + toponymic syntagm.

Origins of Modern Northern Velebit Speleonymy

In modern times, the naming of speleological objects in Lika according to different motivational criteria is carried out by speleologists who explore them. These are often speleologists from other countries and different linguistic and cultural environments. This is how the names that do not belong to the corpus of Lika, Croatian or Slavic onomastic traditions are created, testifying to the denominator's social taste, culture and often sense of humour. These names become official, topographical material that is entered into national databases, literature and maps.

Although the area of northern Velebit was explored by mountaineers, travel writers and naturalists as early as the 17th century, the first records of the names of speleological objects from that area can be found in Josip Poljak's *Vodič po Velebitu* (*Guide to Velebit*) from 1929. The first speleological exploration in this area was conducted by Ante Premužić in the period from 1929 to 1933, who learned the name of every sinkhole, cave and pit in Rožanski and Hajdučki kukovi and in Vratarski kuk from the peasants and wrote it down. But as he himself reported in 1960, his notes were destroyed during the Second World War (Božić 2002). Later speleological research was conducted in the 1960s for the needs of the JNA (the Yugoslav People's Army), but these data remained unavailable. Strong interest in speleological research in this area arose after the discovery of Lukina jama in Hajdučki kukovi in 1992, followed by extensive speleological research conducted by Slovak, Polish, Hungarian, Belgian, Dutch and Lithuanian speleologists. These explorations led to the discovery of hundreds of Velebit pits and caves, for which the researchers coined names that were often quite different from the older Velebit toponymy in their motivational, structural and linguistic features. This is evidenced, for example, by the description of the Lubuška jama on Hajdučki kukovi, which lists the names of its components: "A 24- meter vertical descends through a narrow meander in which one often gets caught on a rock. This part of the cave was called Guzuder by Polish speleologists." (www.speleologija.hr). *Prve škrabe, Mount & Wave, Druge škrabe, Tereće škrabe, Eliminator, Kiša, Veliki meandar, Dry well, Wet well, Spaljeni meandar* followed. The description of the Paž pit at the location of Kita Gavranuša lists the names of other smaller pits: *Dvorska luda* -200 m, *Princeza* -185 m, *Prva Lička* -185 m, *Ledeni car* -165 m, *Carica* -115 m i *Inkvizicija* -88m.

The processes and motives behind the naming of several Velebit speleological objects were described by Slovak speleologists, and the description of how the *Slovačke jame* was named is particularly informative:

„O názve

Úvodne partie dnešnej Slovačky jamy sme v roku 1995 nejaký čas po objave volali pre „prvokontaktný stret“ s pizolitmi b jej vehode Kvavá jama. Dnes sa takto volá menšia priepasť o čosi d' alej ku Velikom Lubenovcu.

Pre vehodové partie sa ujal v momentoch sondovania pracovaný názov Horal, no tak ako získavala priepasť na metroch, čoraz viac sme pomysľali i na to, že ak uť aj nič iné poriadne vo Velebite neobjavíme, nech je niečo pomenované po nás, čo sme to tu dost' zásadne rozbehli a veľké priepasti si tu v „boji“ s ľadom, hlbáčiznými šachtami, či zimou v podzemi zaslúžene vydobili.

Spomenuli sme si pritom aj na novozélandskú Bohemiu ... Teda Slovenská priepasť, Slovenka ... ale čo sa budeme trápiť nech sa to volá Slovakia! Ak bi ste si zalistovali v denniku Jana Vykoupila, po prvý raz sa v ňom tento názov objavuje 4. augusta. Ujal sa a ešte dlho tak volávali preipasť aj chorvátski jaskyniari a pod nim sa objavil názov lokality i v tlači.

Začiatkom roku 1997 nám však chorovátskou stranou načrtnuté, že by sme mohli názov pripasti pozmeniť, pretože Slovakia je ako súčasne medzinárodný názov iného štátu v práve formujúcom sa mladom Chrovátsku pre tak významný geografický jav (priepasť sa stala zrazu druhou najhlbšou v krajine!) problematickým. Stalo sa, názov bol z etických dôvodov pozmenený a dnešný názov systému (na ktorý sme si už zvykali aj my sami, objavitelia, a používame ho) je Slovačka jama. (Šmída et al. 1999: 42–43)

Farbená

„Na stenách priepasti sú ružovoranzové „lizance“, striedajúce sa s bielymi – od toho pochádza aj názov. (Šmída et al. 1999: 72)“

Kamzíčia

„ktorí našli na dne prvej studne 2 kostry kamzíkov.“ (Šmída et al. 1999: 46)

Krvava jama

„...Po pohadzovaní labilných blokov preilezol do nasledujúcej z nich, pričom si na ostrých britoch v jej uvode zodral kožu na dlani až do krvi. (Šmída et al. 1999: 46)

Speleological cadastre

Speleological objects, defined as naturally formed underground cavities (cave, pit, chasm, estavel, etc.) in the *Zakon o zaštiti prirode* (Nature Protection Act) (OG 80/13, 15/18, 13/19, 127/19), have been declared objects of special interest to the Republic of Croatia, and the line ministry was instructed to maintain a special database on them: the speleological cadastre. *Katastar speleoloških objekata Republike*

Hrvatske “is established and maintained by the Ministry of the Economy and Sustainable Development. The Cadastre is part of the CroSpeleo information system (<https://crospeleo.mingor.hr/>), and was jointly established in 2015 by the Institute and speleological associations and institutions concerned with speleological activities that are based in the Republic of Croatia. The main goal of the Cadastre is to consolidate and harmonize data on speleological objects at the national level and ensure they can be accessed. Speleologists collect and enter data into the Cadastre together with accompanying photo documentation, drawings and other archive material (...) All Cadastre data are fully available to stakeholders, institutions in the nature protection sector, and state and public institutions dealing with the protection and rescue of people and their property. With reduced content, the data are available to the public on the web portal of the Nature Protection Information System - Bioportal” (Đud, Vuković i Žeger Pleše 2021: 16–19).

The *Protocol on Work Processes of the Cadastre of Speleological Objects of the Republic of Croatia*, published by the Croatian Agency of the Environment and Nature in April 2018, in addition to the rules of registration in the Cadastre, specifies the method of data entry and description of work processes, and Paragraph 9 refers to the instructions for entering the names of speleological objects as follows: “The oldest known name shall be entered, preferably the one used by the local population. Exceptions that are not uncommon may be younger synonyms whose names have become commonplace owing to long use and their publication in the literature. The words *špilja* (cavern) or *jama* (pit) are entered only if they are part of the name (Jama u Dubokom docu), and not if they are a supplement to the name (Veternica cavern). As far as the terms *špilja*, *spilja*, *spila* (t.n.: spelling variations of the word cavern) and *pećina* (cave) are concerned, the Croatian usage recognizes all the above as well as other words. Objects from an area named only e.g. Jama 1, Jama 2, if they are not intended to be given different names, should be supplemented with a descriptive part: Jama 2 kod potočića or Drežnička jama 2. In the case of an object with several entrances that make up the system, only its name and not the descriptive part (pit system, cave system, etc.) is entered under the name of the object, e.g.: Lukina jama – Trojama. When entering the name, attention should be paid to the spelling (ije, je č, ć, etc.) because reference literature lists the same objects both under correctly and incorrectly spelled names (e.g.: Modrič cavern, according to the bay with the same name, not Modrić). All the names recorded in reference literature and the names used locally are entered as synonyms. If there was a provisional name for the object that was used during the research, and it was not published

anywhere, it is not entered as a synonym.” (Protokol 2018: 5).

By 2021, 3401 speleological objects were registered in the Cadastre, most of them (684) from the Lika-Senj County. (Đud, Vuković and Žeger Pleše: 2021).

The speleonyms described in this paper have been checked against the Cadastre.

CONCLUSION

The creative classification of the speleonymy of northern Velebit shows that out of a total of 493 speleonyms, 22% of them are one-word, 56% two-word, and 22% multi-word. In terms of motivation, the most common are speleonyms that in a broader sense belong to the names of unclear motivation or origin, and this group includes speleonyms atypical of Croatian toponymy, among which names from foreign languages constitute the most common subset. The second most frequent group includes speleonyms determined by their position/relationship to other toponyms, in which older toponyms represent a second or a third member of multi-word names. This creative and motivational pattern is very common in naming speleological objects, and it is compatible with the naming instructions listed in the *Katastar sepeleolških objekata RH*. The third most frequent motivational group of toponymic metaphors mirrors new trends that are uncharacteristic of the traditional Croatian toponymy. In this group, the names are often based on a metaphor from everyday speech and popular culture. This is reflected in a subset of speleonyms, created for the purpose of this analysis, which was motivated by the elements of popular culture that, just like a subset of other elements of spiritual culture, testify to the spiritual horizons of modern speleologists. In the group of geographical names in speleonymy, the most common name is the appellation *pit*, whose frequency is related to the category of this speleological object, which indicates the time of discovery and the environment in which the object was named. Speleological nomenclature is much more layered when it comes to two-word and multi-word speleonyms, in which anthroponyms and appellatives characteristic of the wider Velebit speleonymy appear as the first word of the name. The most frequent among them include: abyss, den, pit, *japaga* (t.n.: a pit-like opening where you can see the bottom, but it is difficult to access), ravine, cave, abyss, semi-cavern, precipice-cave, ruins and cavern. Examples of the type *Snježnica/Snježnjača* and *Golubnjača* motivationally belong to different groups, but it is evident from Lika examples that they also function as appellatives, especially when they have another member, mostly an

adjective or anthroponym in the adjectival form.

Examples of the modern northern Velebit speleonymy also point to the problem of standardization of geographical names. Article 2 of the *Zakon o državnoj izmjeri i katastru nekretnina* (State Survey and Real Estate Cadastre Act) (NN 112/18) declared state survey, real estate cadastre, infrastructure cadastre, building register, register of spatial units and register of geographical names to be of interest to the Republic of Croatia. It is thus stated in Article 148 that “the tasks of standardization of geographical names are performed by public bodies, in accordance with the recommendations of the Commission for Standardization of Geographical Names”. The Register of Geographical Names in the Republic of Croatia is kept by the State Geodetic Administration, which has been collecting geographical names, primarily in the Croatian language and Latin alphabet, since 2013⁴³, and so far a total of 120,000 names have been collected.

On 28 March 2019, the Government of the Republic of Croatia appointed the *Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena* (Commission for Standardization of Geographical Names) as an advisory body for a term of four years, with the task of “monitoring the implementation of regulations regarding settlements and how they are applied to geographical names, auditing toponyms and determining new ones, establishing the spelling and application of foreign geographical names in education, science, Croatian diplomacy, etc., making proposals and recommendations for standardization of geographical names in the Republic of Croatia and foreign geographical names, making improvement recommendations for the register of geographical names, and participating in international organizations concerned with geographical names.”

During its work so far, the Commission has adopted *Preporuke za imenovanje naselja, ulica i trgova* (Recommendations for naming settlements, streets and squares) and *Preporuke za pisanje i uporabu geografskih imena iz stranih jezika* (Recommendations for writing and using geographical names from foreign languages) (Crljenko: 2020). Recommendations for naming speleological objects will probably soon be considered and adopted at one of the sessions, so that, for example, the pit *Pri dvoch smrekoch* would become the pit Kod dviju smreka.

⁴³ “Bilingual geographical names are collected in the Register for administrative units (cities, municipalities, settlements) that are inhabited by members of national minorities, who, according to the Constitution, have the right to the official use of their language and script. The importance of using the language and script of a national minority is necessary to preserve the toponymy of the geographical inventory, especially in border areas, where social, economic, cultural, political and other differences between states and populations exist.” (Specifikacija: 8/59).

SOURCES AND LITERATURE

INTERNET SOURCES

- BADEK, Jana; MICULINIĆ, Kazimir; KOMERIČKI, Ana; ĐUD, Lana. 2020 *Šest godina Katastra speleoloških objekata Republike Hrvatske*. hrcak.srce.hr/file/367805 (accessed on 15 February 2022).
- BOŽIĆ, Vlado. 2008. *900 godina prvog spomena jedne špilje u Hrvatskoj*. <http://speleologija.eu/clanci/hrv/pecica.html> (accessed on 14 March 2022).
- <https://np-sjeverni-velebit.hr/www/hr/priroda-i-kulturna-ba%C5%A1tina/neziva-priroda-2/speleologija/najpoznatije-jame-nacionalnog-parka-sje> (accessed on 7 March 2022).
- Ksantipa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Accessed on 9 March 2022 <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34332>>.
- <http://speleologija.hr/uvod-u-speleologiju> (accessed on 11 March 2022)
- <https://www.pdsvelebit.hr/2016/03/in-memoriam-zoran-stipetic-patak-1960-1996/> (accessed on 16 March 2022)
- <http://natura2000.dzrp.hr/speleo/Account/Login?ReturnUrl=%2Fspeleo%2F> (accessed on 12 February 2022)
- <https://rgi.dgu.hr/wp-content/uploads/2020/06/Specifikacija-registra-geografskih-imena.pdf> (accessed on 24 March 2022)
- <https://www.zakon.hr/z/156/Zakon-o-dr%C5%BEavnoj-izmjeri-i-katastru-nekretnina> (accessed on 24 March 2022)
- <https://rgi.dgu.hr/> (accessed on 24 March 2022)
- [www.jutarnji.hr /Jedan od najspektakularnijih dana u povijesti hrvatske speleologije Crnopački špiljski sustav postao je značajan u svjetskim razmjerima, evo i zašto. Jutarnji list, 14 August 2019/](http://www.jutarnji.hr/Jedan-od-najspektakularnijih-dana-u-povijesti-hrvatske-speleologije-Crnopački-špiljski-sustav-postao-je-značajan-u-svjetskim-razmjerima,-evo-i-zašto.-Jutarnji-list,-14-August-2019/) (accessed on 17 March 2022)

SOURCES

Državna geodetska uprava. Specifikacija registra geografskih imena. – Prilog. Šumarska karta Velebita, 1 : 25000

LITERATURE

- BAKŠIĆ, D., JALŽIĆ, B., ŠMIDA, B. i LACKOVIĆ, D. (1997) Slovačka jama. In: *Speleolog* Vol. 44–45 No. 1. Zagreb. 3 – 12.
- BAKŠIĆ, D., JALŽIĆ, B. i LACKOVIĆ, D. (2000) Slovačka jama. In: *Senjski zbornik* 27 Senj. 5–13.
- BOŽIĆ, V. (2002) Duboke jame sjevernog Velebita. In: *Senjski zbornik* Vol. 29, No 1. Senj. 343–360.
- CRLJENKO, I. (2020) Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena. U *Geografski horizont*, Vol. 66. No.1. Zagreb. 96–97.
- ČULJAT, M. (2004) *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lik@press.
- DUĐ, L., VUKOVIĆ, I. i ŽEGER PLEŠE, I. (2021) *Skriveno bogatstvo Hrvatske*. Ied. Duđ, Lana. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Zagreb.
- FRANČIĆ, A. (2003) Rečka mikrotoponimija. In: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 29., Zagreb, 373–389.
- GRUJIĆ M. R. (1917) Topografski rječnik gospićkoga kotara. In: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 22, 124–256.
- HIRC, D. (1900) *Lika i Plitvička jezera*. Pretisak 1996. Rijeka.
- KRANJČEVIĆ, M. (2003) *Ričnik gacke čakavščine, konpoljski divan*. Otočac: Kate-dra Čakavskog sabora pokrajine Gacke.
- KURSAR, M. i SESAR D. (2005) *Slovačko-hrvatski i hrvatsko-slovački praktični rječ-nik s gramatikom*. Zagreb: Školska knjiga.
- MALEZ, M. (1962) Speleološki objekti jugozapadne Like. Prirodoslovna istraživa-nja. Knjiga 31. *Acta Geologica III*. Zagreb. 107–241.
- MATAIJA, I. (2019) *Lička toponimija*. Doktorski rad. Sveučilište u Zadru.
- MILKOVIĆ, I. (2009) *Lička štokavska ikavica: ričnik, slovnica, čitanka*. Zagreb: Per-gamena.
- OSTOJIĆ, J. (1997) Speleološka istraživanja na sjevernom Velebitu između 1980. i 1984. godine. In: *Speleolog*, Vol. 44-45 No.1. Zagreb. 21–23.
- PATSCH, K. (1990) *Lika u rimsko doba*. Gospić: Ličke župe.
- POLJAK, J. (1929) *Planinarski vodič po Velebitu*. Zagreb.
- REDENŠEK, V. (1957) Popis špilja i ponora u Hrvatskoj. In: *Naše planine* 3–5. Zagreb. 6–7.
- SKOK, P. (1972) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- ŠIMUNDIĆ, M. (2006) *Rječnik osobnih imena*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠMIDA, B. (1999) *Velebit. Reportáž z objavovama hlbokých priepastí Chorvátska v*

rokoch 1990 – 1998.

TAKAČ, F. (1999) *Hrvatsko-slovački rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.

VIDOVIĆ, D. (2014) *Zažapska toponimija*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

SPECIFIČNOST SPELEONIMA SJEVERNOG VELEBITA

SAŽETAK

U radu se, na temelju arhivskoga, i istraživanja referentne literature, donosi toponomastička obradba speleonimije sjevernoga Velebita. Posebna se pozornost posvećuje imenima oblikovanima koncem 20. stoljeća kad su, na tragu snažnog interesa za speleološka istraživanja ovog prostora, poglavito nakon otkrića Lukine jame u Hajdučkim kukovima 1992. g., uslijedila brojna speleološka istraživanja koja su, uz hrvatske, provodili slovački, poljski, mađarski, belgijski, nizozemski i litvanski speleolozi. Rezultati tih istraživanja doveli su do otkrića više stotina velebitskih jama kojima su istraživači nadijevali imena koja po svojim motivacijskim, strukturnim i jezičnim osobitostima ne pripadaju tradiciji velebitske krške zemljopisne nomenklature, lokalnih kulturoloških obrazaca i idioma na čijim je temeljima oblikovana starija velebitska speleonimija.

KLJUČNE RIJEČI:

sjeverni Velebit, speleonimija, speleološki objekti, imenovanje, standardizacija

SKRB ZA SIROMAŠNU ŠKOLSKU DJECU U ZADRU I ZADARSKOM KOTARU OD 1916. DO 1918. GODINE

ŠIME LJUBIČIĆ

---

sime.ljubicic@outlook.com
Ul. Stjepana Mibalića 9
47000 Karlovac

UDK: 364.65:37-053.5(497.5
Zadar)“1916/1918“
Pregledni rad
Primljen: 25. 5. 2022.
Prihvaćen: 28. 9. 2022.

SAŽETAK

U radu autor obrađuje temu vezanu za djecu u Prvom svjetskom ratu u zadarskom kotaru, a donekle i u Dalmaciji. Rad je pisan isključivo na temelju građe Kotarskog školskog arhiva Državnog arhivu u Zadru, onovremenog tiska (*Smotre dalmatinske, Narodnog lista, Hrvatske krune i Novog doba*) i knjige Šime Ljubičića *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920. godine*.

KLJUČNE RIJEČI:

Prvi svjetski rat, skrb za djecu, Kotarski školski arhiv, zadarska periodika

UVODNE NAPOMENE

U jesen 1915. godine, na inicijativu pokrajinskog školskog nadzornika dr. Antona Premužića, mjesno učiteljstvo pučkih i građanskih škola u gradu Zadru više puta se sastajalo i raspravljalo o skrbi za siromašnu školsku djecu. I prof. Stjepan Ratković također je isticao humanitarnu svrhu i organizaciju raznih ustanova za skrb o mladeži u Dalmaciji.

Tako se došlo do zaključka da bi bilo nužno u Zadru osnovati dvije ustanove (udruge) koje bi se skrбиле o siromašnoj djeci: dobrotvorno društvo gospođa za skrb i prehranu siromašne djece hrvatskih pučkih škola u gradu Zadru i dobrotvorno društvo gospođa za skrb i prehranu siromašne školske djece talijanskih pučkih škola u Zadru.

U svibnju 1916. godine zaključci učiteljskih dogovora su se i realizirali – osnovana su dva društva zadarskih gospođa: dobrotvorno društvo zadarskih gospođa za pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom i dobrotvorno društvo zadarskih gospođa za pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom.¹ Tom prilikom gospođe su zaključile da će za prvo vrijeme glavne točke programa biti prehrana siromašne hrvatske školske djece, za dojenčad, igralište za žensku djecu i intelektualni sastanci. Budući da je pravilnik društva već bio sačinjen, trebalo ga je podastrijeti vlastima na odobrenje, da bi se društvo moglo konstituirati i otpočeti s radom.

Pravilnik je vrlo brzo odobrila politička vlast pa je bilo moguće već 16. travnja 1916. godine sazvati osnivačku sjednicu, izabrati odbor i donijeti program rada. Odbor su sačinjavale: predsjednica Jela Ivčević, potpredsjednica pl. Aspazia Tončić, tajnica Evelina Verdus, blagajnica Paola Novaković i članice odbora pl. Josipa Dominis, Ida Deleš i Jelka Katalinić. Zaključeno je da će program biti skrb o prehrani siromašne djece, da se siromašnim majkama dijeli mlijeko za dojenčad i bolesnu djecu, da se osnuje igralište i zabavište za djevojčice i da se priređuju poučni sastanci.

Dobrotvorno društvo imalo je osam članica utemeljiteljica koje su uplatile po 100 kruna, osam članica dobročiniteljica koje su uplatile ukupno 2400 kruna, 170 članica I. reda koje su plaćale po jednu krunu mjesečno, 61 članicu II. reda koje su plaćale 0,50 kruna mjesečno i 16 članica III. reda koje su plaćale 0,30 kruna mjesečno.²

¹ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: HR-DAZD-105), Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 315, broj 4151.

² HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kut. 315, broj 4151.

Dobrotvorno društvo zadarskih gospođa za pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom u Zadru imalo je ovaj upravni odbor: predsjednica Maria Ziliotto, potpredsjednica Maria Simonelli, tajnica Antonietta Petelka i dvije blagajnice Maria Calussi i Ersilia Vidulich.

Ovo društvo nema članica utemeljiteljica ni dobročiniteljica. Imalo je 240 članova, od kojih samo jedna plaća dvije krune mjesečno, a neki 0,60 kruna.

U početcima Dobrotvorno društvo zadarskih gospođa za pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru opskrbljivalo je objedom i komadom kruha 30 djece s napomenom da su ta djeca nedjeljom dobivala voće, ponekad i mesa. Već krajem rujna Društvo je prihranjivalo 120 djece, 60 djevojčica i 60 dječaka. Osim toga svako popodne dječaci su dobivali i po komad kruha.

U srpnju 1916. godine bilo je otvoreno i igralište za djevojčice s kojima je radila učiteljica Gizela Loger. Tako su djevojčice bile sklonjene od utjecaja ulice. Inače, kad god je bilo u mogućnosti, Društvo je pomagalo siromašnim majkama i davanjem lijekova za bolesnu djecu, a za Božić 50 djevojčica dobilo je po nekoliko komada rublja, koje su sašile neke članice društva, a najviše učenice pučke škole. Naime, Društvo je otvorilo i radionicu u kojoj su neke gospođe srijedom i subotom izrađivale odijela i papuče od krpa za siromašnu djecu.

Nije ostalo samo na tome. Prema naputku prof. Stjepana Ratkovića Društvo je otvorilo i obrazovni tečaj za djevojke i gospođe na kojem su predavali ponajbolji profesori zadarske gimnazije, preparandije, liječnici zadarske bolnice i drugi javni radnici.

Sva ta djelatnost zahtijevala je sve veća sredstva pa se Društvo pozabavilo i priređivanjem zabava i koncerata.

I Društvo zadarskih gospođa za pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom priredilo je u tom vremenu čak pet zabava: dvije u korist zaposlenih u zabavištu za djevojčice i tri u korist siromašnih učenika.

U studenome 1916. godine dr. A. Premužić sazvao je sastanak s predstavnicima crkve, škole, zadarske općine i kotarskog školskog nadzornika. Najprije im je predočio svrhu zabavišta kao najboljeg sredstva odgoja za siromašnu djecu koja su izvan škole bez valjana nadzora, a potom dao prijedlog za osnivanje odbora koji će nadzirati, upravljati i skrbiti se za uzdržavanje zabavišta. Za predsjednika je bio izabran prof. Ivan Babić, za potpredsjednika Špiro Artale, za tajnika i blagajnika nadučitelj Josip Urshich, a za ekonomu nadučitelj Antun Kolenz.³

Već 6. prosinca 1916. godine u Zadru su bila otvorena dva dječaka zabavišta:

³ Prilikom izbora vodilo se računa o nacionalnoj pripadnosti.

jedno za učenike pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom i drugo za učenike pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom. Otvorenju su prisustvovali najviši predstavnici svjetovne i duhovne vlasti: namjesnik Attems, zadarski nadbiskup dr. Pulišić, saborski predsjednik dr. V. Ivčević... Predsjednik odbora Ivan Babić zahvalio je gostima na odazivu, jer su time pružili dokaz da cijene i shvaćaju tu važnu odgojnu ustanovu. Govorio je o svrsi i odgojnom radu ustanove. Namjesnik Attems zahvalio je članovima odbora i istaknuo da će zabavište biti od velike koristi za tjelesni, umni, patriotski i čudoredni odgoj mladeži.

To je, bez ustručavanja možemo reći, prvi dnevni boravak školske djece u dalmatinskom školstvu. Inače, već dugo se osjećala potreba za izvanškolskim zbrinjavanjem djece, a pogotovo otkako je otpočeo rat. U vrijeme rata, dok su očevi na bojišnici, a majke po cijeli dan zaposlene i nemaju vremena posvetiti se odgoju svoje djece onako i onoliko koliko bi bilo potrebno, ta su zabavišta okupila, pod nadzorom pedagoga, baš onu djecu kojoj je takva briga bila najpotrebnija: siromašnu, gladnu i zapuštenu. Djeca se više ne klatare ulicama grada, već su u tim zabavištima zaokupljena raznim aktivnostima: rezbarenjem, modeliranjem, ponavljanjem školskoga gradiva, tjelovježbom, uzgojem cvijeća... Osim toga djeca su dobivala i topli obrok, a ako je bilo financijskih mogućnosti, dobivala su odjeću i obuću. Dakle, dijete je izjutra odlazilo od kuće i tek se pred večer vraćalo. Roditelji su bili mirni; znali su da im je dijete na sigurnom: nije gladno i pod nadzorom je učitelja ili učiteljice.

Nakon Zadra, uz državnu potporu, ta i slična zabavišta otvarala su se i u svim većim dalmatinskim gradovima.

Dva društva zadarskih gospođa (hrvatsko i talijansko) brinula su se da sva siromašna djeca hrvatskih i talijanskih škola u Zadru dobiju obrok u pučkoj kuhinji. Tako je bilo uređeno da su djeca hrvatskih osnovnih škola dobivala obrok u bivšoj bolnici Crvenog križa, a djeca talijanskih osnovnih škola u internatu Tommaseo.

Do 1916. godine javnost o takvim humanitarnim ustanovama nije imala saznanja. Sada je vrlo dobro znala i počela cijeniti njihov rad.

A kako je izvan grada Zadra, u zadarskom kotaru?

U mjestima izvan grada Zadra akcija je naišla na poteškoće jer je „u manjim mjestima teško odrediti granicu između veoma siromašnih i nesiromašnih pa stoga, kad bi se i započelo s pripomaganjem bilo odijelom bilo hranom, nastalo bi toliko zahtjeva, da se u pomanjkanju sredstava ne bi moglo udovoljiti.“⁴

⁴ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 315, broj 4151.

Najbolji primjer za to su Arbanasi, danas dio grada Zadra. U ono vrijeme Arbanasi su se tretirali kao i svako drugo selo u zadarskoj općini, bez vode i struje. Tamo je zalaganjem nadučiteljice Kello osnovano društvo gospođa da bi se pomoglo siromašnoj djeci. Prikupilo se 162 krune i zaključilo da djeca najviše oskudijevaju u obući te da se novac u tu svrhu i utroši. Ali s obzirom na to da je obuća bila vrlo skupa, udovoljilo bi se malom broju siromašne djece, stoga je akcija odgođena dok se ne prikupe dostatna sredstva.⁵ Krajnji rezultat nije poznat, nema pisanih tragova.

Akcija o skrbi za siromašnu školsku djecu najbolje je uspjela u Novigradu. Ta akcija nije interesantna samo zbog prikupljanja sredstava. Saznat ćemo i ono što do sada nismo znali: o zajedništvu u tom mjestu, o školi i djelatnosti izvan nastave i izvan škole, o odnosu vlasti prema učitelju...⁶

Tamošnji nadučitelj Jerko/Jerolim Defilipis napisao je, pod naslovom PRO-SLOV, jednu, nazovimo, pjesmu koja je, na prijedlog kotarskog školskog nadzornika Stjepana Zakarije, bila razdijeljena školama na području zadarskog kotara. Zapravo to je bio tekst u čast stupanja na prijestolje cara i kralja Karla I. Za tu prigodu bio je osnovan i odbor na čelu s načelnikom Šimom Oštrićem i njegovim zamjenikom, pomoćnim kapetanom Antom Kamenarevićem.⁷ Nije se zaboravilo ni na bivšeg načelnika Grgura Oštrića. Bio je izabran za počasnog predsjednika. Predstava je održana u velikoj dvorani Seoske blagajne koju su, uz uređenje pozornice, priredili učitelj iz Islama Grčkog (Rajačić) i tajnik novigradske općine (Dragutin Arkulin). Priredba se morala održati u dva navrata: prva 28. siječnja 1917. godine i druga zadnjeg dana poklada iste godine. Predstavi od 28. siječnja, „zbog silne mećave i velike studeni, osim posade ratnoga broda (Austro-Ugarske monarhije, op. a.), skoro nitko izvana nije mogao prisustvovati.“⁸

Proslov je recitirao učenik N. Gvardiol. Prvi dio Proslova odnosi se na djecu i radost koju za svako dijete donosi Božić u krugu obitelji. Drugi dio postavlja pitanje kako to da prime djeca „bez oca, bez strica, bez braće milene“ koji „brane Cara našeg, Soču i Karpate, Tirolske vrleti... Oni su nam mili vječno u pameti, a mi njima u njim srcima. I dok tako dušom tatu milujemo, dok ga u dnu srca mi

⁵ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 318, broj 5587.

⁶ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 320, broj 3181 – Jerko Defilipis odležao je kao politički osumnjičenik tri mjeseca u zatvoru u Palkau u Austriji, od 7. prosinca 1916. do 8. ožujka 1917. godine.

⁷ Tih dana u Novigradskom moru nalazio se neki ratni brod čiji je kapetan bio Kamenarević.

⁸ Novigrad, 28. veljače, *Smotra dalmatinska*, broj 19, 7. ožujka 1917. godine.

nosimo živa, možda da ga mrtva već i zemlja skriva, možda da se teški pripremaju jadi, maloj siročadi.“⁹

Iako se na tim dvjema priredbama u Novigradu prikupilo 3214 kruna za siromašnu djecu, nismo uspjeli saznati koliki je iznos utrošen za odjeću i obuću, hranu, učila... Dobili smo novih podataka o školi i novigradskoj općini: u Novigradu je djelovao tamburaški zbor, a tu je i glasovir, jer čitamo: „Tačno igranje na tamburama i pjevanje još i više doprinijelo ugodnom raspoloženju prisutnika, a osobito povlađivanje izazvalo je dvoglasno pjevanje poznate finale opere Zrinjski *U boj, u boj*... I gospođa E. Pahl aktivno je sudjelovala u plemenitoj rodoljubnoj zabavi. Uz pratnju glasovira otpjevala je nekoliko biranih komada, a sa osobitom gracijom Vilharevu *Rasti ružo* uz pratnju tamburica i glasovira.“¹⁰

Bilo je u zadarskom kotaru i mjesta iz kojih je javljeno da kod njih nema siromašne djece (Soline na Dugom otoku), da bi opskrba djece hranom bila nemoguća, a u ondašnjim prilikama gotovo suvišna (Rab), da vjeroučitelj tijekom travnja o. g. (1917.) nije održavao vjeronauk jer je bio zaposlen dijeljenjem ribe i hrane pučanstvu (otok Molat), ništa nije moguće uraditi (Silba), nema akcije, nema potrebe (Sv. Filip i Jakov)...¹¹

Iako se Pokrajinsko školsko vijeće još u rujnu 1916. godine zalagalo za osnivanje školskih kuhinja u pučkim školama, malo je i nimalo napravljeno izvan grada Zadra. Moguće je i potrebno istaknuti da su se tijekom godine redovno priređivale akcije Crvenog križa, akcije prikupljanja pripomoći za udovice i djecu poginulih u ratu, za dalmatinske ratne invalide...¹²

U razdoblju od 1916. do 1918. godine više je udruga, društava i institucija koje su se bavile problematikom skrbi o siromašnoj djeci i mladeži, stoga ćemo tako i obraditi tu problematiku:

1. Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa u Zadru
2. Osnivanje i djelovanje Dalmatinskog pokrajinskog ureda c. k. zaklade za ratne udovice i siročad te skrbi za djecu i mladež
3. Rad pučkih i ratnih kuhinja 1917. i 1918. godine
4. Otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku i Slavoniju (Prehrana

⁹ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1917., kutija 320, broj 2744.

¹⁰ Novigrad, 28. veljače, *Smotra dalmatinska*, broj 19, 7. ožujka 1917. godine.

¹¹ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 318, broj 5709 i 5948 te kutija 319, broj 2222.

¹² HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće u Zadru, 1916., kutija 313, broj 1969; 1915., kutija 303, broj 1694; 1916., kutija 309, broj 5134; kutija 311, broj 1051; 1916., i kutija 312, broj 1565.

djece u Hrvatskoj i Slavoniji)

- 4.1. Osnivanje i rad odbora za slanje djece u Hrvatsku i Slavoniju
- 4.2. Prvi odlazak dalmatinske djece u Hrvatsku i Slavoniju 1917. godine
- 4.3. Masovni odlasci djece na oporavak u Hrvatsku i Slavoniju 1918. godine
5. Okupacija – urušavanje svega.

DOBROTVORNO DRUŠTVO HRVATSKIH GOSPOĐA U ZADRU

Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa u Zadru (u daljnjem tekstu: Društvo) već je na prvom sastanku odredilo djelokrug svog rada, da bi ga, nakon što je statut odobrila državna vlast, na osnivačkoj skupštini od 16. travnja 1916. godine samo potvrdilo: briga o prehrani siromašne školske djece s hrvatskim nastavnim jezikom, osnivanje čuvališta za dojenčad (jaslica), otvaranje igrališta i zabavišta za djevojčice i priređivanje poučnih sastanaka.

O jednogodišnjem radu i uspjesima Društva na prvoj godišnjoj skupštini govorila je tajnica Evelina Verdus.¹³

Istaknula je već poznato: da Društvo brine o prehrani 100 djece dnevno, dijeli kruh svakog popodneva muškoj djeci u zabavištu, da je o Božiću razdijelilo siromašnim djevojčicama rublje koje je donirala grofica Attems, da su davani i lijekovi siromašnim i bolesnim učenicama i da je otvoreno igralište za djevojčice.

Blagajnica Novaković iznijela je stanje financija: od 1. svibnja do 31. prosinca 1916. godine ostvaren je prihod od 8.223,26 kruna i rashod od 2.452,10 kruna te je ostalo neutrošeno 5.771,16 kruna.

Usvojen je i program rada za 1917. godinu: otvoriti čuvalište za djecu još nedoraslu za vrtić (jaslice), izboriti se u svojoj sredini da noseće žene i žene s malom djecom imaju prednost pri kupovini, ali uz predocjenje legitimacije Društva i da se otvori i opremi radionica u kojoj bi gospođe, na dobrovoljnoj osnovi, srijedom i subotom šivale odjeću i obuću za siromašnu djecu.

Izabran je i odbor Društva u istom sastavu kao i do tada: Ivčević, Tončić, Dominis, Novaković, Verdus i Katalinić, a umjesto V. Alačević, koja se odselila, izabrana je Lelas.

U Zadru od 1904. godine radi Zemaljski dječji vrtić s hrvatskim jezikom pa je izabran i odbor koji će nadzirati rad vrtića i skrbiti se za njegove potrebe: Bujas,

¹³ Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa u Zadru, *Smotra dalmatinska*, broj 18, 3. ožujka 1917. godine.

Spalatin, Moretti i Ćurlica.

Već 5. studenoga 1917. godine otpočeo je tečaj za djevojke u Zadru i trajao je do 21. ožujka 1918. godine. Tečaj je podijeljen u tri kruga, a predavanja su se održavala tri puta tjedno u dvorani hrvatske gimnazije. Predavanja su držali poznati zadarski profesori i liječnici.¹⁴

Obrazovnom tečaju redovito se odazivao veliki broj žena (50-60), što je iznadilo svu inteligenciju grada i pokrenulo raspravu o obrazovanju ženske populacije.¹⁵

Društvo je vrlo aktivno, ali bi im rad bio kudikamo teži da nije bilo pomoći od onih koji su obnašali vlast ili bili sasvim blizu vlasti. Iskoristile su prvu damu Zadra i Dalmacije – Annu groficu Attems, suprugu dalmatinskog namjesnika Attemsa, tako da su već 23. siječnja 1918. godine u društvenim prostorijama Sokola otvorile djetinju kuću (dječje jaslice) s cjelodnevnom boravkom. Otvorenju su bili prisutni predstavnici svih struktura društva, od nadbiskupa Pulišića, grčko-istočnog episkopa Brankovića, dvorskih savjetnika Golfa i Premužića do gospođa Ivčević, Verdus i Novaković. Prvog dana bilo je sveukupno 16 djece, ali će broj vrlo brzo narasti jer će se primati samo djeca onih majki koje će biti po cijele dane zaposlene izvan kuće da bi sebe i svoje ukućane mogle prehranjivati.¹⁶

Na skupštini Društva (27. veljače 1918. godine) imale su se čime i pohvaliti:

- brinule su se o prehranjivanju djece u zabavištu (vrtiću)
- stipendirale su nekoliko djevojaka (po 180 kruna mjesečno) koje su pohađale tečaj zaučiteljice vrtlarice (odgojiteljice)
- plaćale učiteljicu koja je vodila igralište za djevojčice
- na početku školske godine besplatno su podijelile pisaćeg pribora za 200 djevojčica
- otvorile su čuvalište za malu djecu (jaslice) u Sokolu
- grofica Attems darovala je 50 odijela za siromašne učenice hrvatske pučke škole
- organizirale su nekoliko koncerata i zabavnih večeri radi prikupljanja novca

¹⁴ Obrazovni tečajevi društva hrvatskih gospođa za djevojke u Zadru, *Smotra dalmatinska*, 83, 17. listopada 1917. godine.

¹⁵ Prilikom jednog prosvjetnog pothvata u Zadru, *Narodni list*, broj 36, 3. svibnja 1917. godine; Osvrt na članak u *Narodnom listu*, broj 36. 1917. godine, *Smotra dalmatinska*, broj 37, 9. svibnja 1917. godine.

¹⁶ Za malu djecu, *Smotra dalmatinska*, broj 7, 23. siječnja 1918. godine.

za potrebe siromašne djece

- otvorile su obrazovni tečaj.

Iz financijskog izvještaja vidljivo je da su im prihodi nad rashodima iznosili 10.533,64 kruna (prihodi 16.639,14, a rashodi 6.105,50 kruna).

U programu rada za 1918. godinu naznačile su da sve što je postignuto u 1917. godini treba održavati, a posebno voditi brigu o pripomoći u lijekovima za bolešnu djecu, brigu o odijevanju i ostalim potrebama siromašne djece u ženskoj školi s hrvatskim nastavnim jezikom, pronaći prostoriju u kojoj bi se članice Društva mogle sastajati i eventualno nešto pročitati i otvoriti analfabetski tečaj na Brodarici u Zadru.

Izabran je novi-stari upravni odbor: Ivčević, Tončić, Dominis, Verdus, Novaković, Bulić i Kušar.¹⁷

U 1918. godini Društvo je bilo organizator dvaju koncerata i dviju zabavnih večeri, ali ne samo u svrhu prikupljanja sredstava u korist siromašne djece, već i u korist fonda za otpremanje siromašne djece na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju.¹⁸

Društvo je iznajmilo jednu prostoriju u Zavodu sv. Dimitrija i uredilo ju za šivanje odjeće siromašnoj djeci koja su ostajala u gradu Zadru, a najviše onoj koja su preko Zadra odlazila u Hrvatsku i Slavoniju. U radionici se radilo svako popodne od 15 do 20 sati, a dobrovoljno su radile gospođe Javourek, Lelas, Ljubić, Moretti, Spalatin i Primožić i gospođice Gamulin, Lovrić, dvije sestre Ljubić i Z. Paitoni.¹⁹

Te godine nije bilo jasno je li Društvo na kraju puta, hoće li se ugasiti ili ostati na životu.. Društvo mijenja naziv u Dobrotvorno društvo jugoslavenskih gospođa i održava je 12. siječnja 1919. godine glavnu skupštinu u Zadru.²⁰ Skupštinu je otvorila potpredsjednica Aspazija Tončić jer se predsjednica Jela Ivčević odrekla mjesta predsjednice. Tajnica Verdus izvijestila je o radu tijekom 1918. godine, a blagajnica Novaković podnijela je izvještaj o stanju blagajne: prihodi su iznosili 14.416,08 kruna, rashodi 6.799,69 kruna, a na računu su ostale 7.222,53 kruna. Izabran je bio i odbor Društva: Tončić, Novaković, Desnica, Spalatin i Katalinić te gospođice Baljak i Marčelić. Gospođa Barani pohvalila je rad Društva u 1918. godini i predložila da se ubuduće više troši, što su skupštinarke i prihvatile. Tije-

¹⁷ Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa u Zadar, *Smotra dalmatinska*, broj 20, 9. ožujka 1918. godine

¹⁸ Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa i Hrvatska čitaonica u Zadru, *Smotra Dalmatinska*, broj 26, ožujka 1918. godine; Koncert dobrotvornog društva hrvatskih gospođa u Zadru, *Smotra dalmatinska*, broj 35, 4. svibnja 1918. godine.

¹⁹ Gospojinski pomoćni rad za djecu, *Smotra dalmatinska*, broj 37, 8. svibnja 1918. godine.

²⁰ Dobrotvorno društvo jugoslavenskih gospođa, *Narodni list*, broj 4, 25. siječnja 1919. godine.

kom siječnja u Društvo je upisano više od 50 novih članica, a kao članice dobrotvori s po 100 kruna upisale su se gospođe: pl. Žižka, Ožanić, Iveković, Spalatin i Katalinić.

Na kraju sjednice Društvo se preporuča gospođama i gospodi Jugoslavenima u Zadru i pokrajini da ih se sjetu u teškim danima, jer će im svaka malenkost dobro doći.

DALMATINSKI POKRAJINSKI URED C. K. ZAKLADE ZA RATNE UDOVICE I SIROČAD TE SKRBI ZA DJECU I MLADEŽ

Do sredine 1917. godine redovito su se putem Crvenoga križa prikupljala sredstva za udovice i djecu poginulih u ratu, za dalmatinske ratne invalide itd. Najveća akcija provedena je početkom studenoga 1917. godine, nakon osnivanja Dalmatinskog pokrajinskog ureda c. k. austrijske zaklade za ratne udovice i siročad te skrb za djecu i mladež (u daljem tekstu: Ured) sa svrhom da se brine ne samo za udovice poginulih i njihovu djecu već općenito za djecu i mladež u teškim ratnim prilikama.

Uz sredstva koja je Uredu osiguravala država i pokrajina kroz svoje proračune, sredstva su se prikupljala i iz milodara, priređivanjem raznih školskih svečanosti, prodajom razglednica, značaka...²¹ Od škola se čak i pismeno tražilo da dadu odgovor na pitanje jesu li školska djeca, otkako je otpočeo rat, sudjelovala u prikupljanju sredstava za udovice i siročad, za Crveni križ, za ratne invalide...²²

Osim u pripomaganju rada pučkih i ratnih kuhinja, osim što je snosio najveći dio troškova jaslica koje je vodilo Dobrotvorno društvo zadarskih gospođa za pomoć djeci pučkih škola s hrvatskim nastavnim jezikom, Ured je sufinancirao i odbor koji se brinuo o zabavištima za školsku djecu obiju nacionalnosti, hrvatske i talijanske.

Ured se tijekom 1918. godine posebno istaknuo u rješavanju četiriju problema grada Zadra: razdavanju mlijeka, osiguravanju prostora za liječničko pregledavanje male djece i savjetovališta za majke, otvaranju dječjeg oporavilišta i ferijalne kolonije za morske kupke (dječjeg ljetovališta) u Petrčanima:

U jesen 1917. godine, zbog strašne suše i crkavanja stoke, došlo je do nestašice mlijeka pa su i cijene naglo skočile. Ured se obraća Namjesništvu da se za malu

²¹ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1915., kutija 309, broj 5551.

²² HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1916., kutija 313, broj 2315; 1916., i kutija 317, broj 5506.

djecu, prvenstveno za novorođenčad, u većim gradovima osigura potrebna količina mlijeka za umjerene cijene. Zdravo i besplatno mlijeko dobivale su siromašne majke koje nisu mogle dobiti svoju djecu, ali su u obzir dolazila i djeca koja su pre-rasla dojenačku dob, ako su bila bolesna, a mlijeko im je trebalo radi oporavka.²³

Pregledi male djece i savjetovalište za majke – sva djeca koja su dobivala mlijeko bila su pod liječničkim nadzorom i majke su ih morale donositi svakih 14 dana. Time se na neki način prisiljavalo majke da se brinu o čistoći i urednosti djeteta. Majke koje su se posebno brinule za svoju djecu bile su nagrađivane kašom, krupicom, sapunom, zobenim brašnom, rubljem, dok su neuredne i nemarne majke bile opominjane, upućivane i savjetovane, a ako su i dalje ostajale nemarne, obustavljalo im se mlijeko. Ubrzo se uvidjelo da među malom djecom ima svakojakih nevolja i bolesti: bljedila, slabokrvnosti, zakržljalosti, rahitičnosti itd. – „sve osuđenika da jednom budu plijenom tuberkuloze. Hrana bi bila spas za takvu djecu.“²⁴

Dječje oporavilište sv. Ane u Zadru bilo je uređeno za 40 djece. Svako dijete koje je trebalo okrepe i oporavka ostajalo je u zavodu prema potrebi, od nekoliko tjedana do koji mjesec. Dolaskom u zavod dijete bi bilo okupano, odjeveno i obučeno i dobivalo sav potrebni pribor koji mu je trebao. U zavodu je radio jedan liječnik, pet milosrdnih sestara, jedna služavka i vrtlar.²⁵

Ferijalna kolonija za dječje kupke (dječje odmaralište) u Petrčanima bila je otvorena početkom srpnja 1918. godine za siromašnu, slabunjavu i rahitičnu djecu kojoj je nužno trebao oporavak. Mjesta je bilo za 100 djece. Najprije su došla muška djeca, a nakon mjesec dana djevojčice od 7 do 13 godina. U koloniji su djeca imala njegu, hranu i odjeću. Kolonija je bila pod stalnim nadzorom liječnika, a vodio ju je učitelj Nikola Paštrović.²⁶

Dosta je toga napravljeno u malo vremena, ali su potrebe oko skrbi za djecu i mladež bile mnogo veće od mogućnosti Ureda. I ono što je učinio premašivalo je njegova sredstva, ali tu je značajnu ulogu odigrala grofica Anna Attems-Heillgenkreus koja je Uredu stavila na raspolaganje sredstva prikupljena u svrhu skrbi za djecu i čak je od svojih vlastitih sredstava pomogla nabaviti neki uređaj (ne kaže se koji) za dječje oporavilište.²⁷

²³ Otvor dječjeg oporavilišta sv. Ane, *Smotra dalmatinska*, broj 43, 21. svibnja 1918. godine.

²⁴ Otvor oporavilišta sv. Ana, *Smotra dalmatinska*, broj 43, 21. svibnja 1918. godine.

²⁵ Kao pod 22. i 23.

²⁶ Ferijalna kolonija za morske kupke u Petrčanima, *Smotra dalmatinska*, broj 57, 17. srpnja 1918. godine.

²⁷ Kao pod 22, 23 i 24.

RAD PUČKIH I RATNIH ŠKOLSKIH KUHINJA 1917. I 1918. GODINE

Pokrajinsko školsko vijeće (u daljnjem tekstu PŠV) uputilo je 29. rujna 1916. godine svim kotarskim školskim vijećima u pokrajini dopis (broj 7430) u kojem traži da se poradi na skrbi za siromašnu školsku djecu. Rezultata nije bilo. Napravilo se malo i ništa za djecu izvan grada Zadra.

Godinu dana poslije PŠV ponovno šalje dopis u kojem navodi da su tisuće i tisuće školske djece gole, bose i gladne, bez učila i bilo kakvog pribora za rad. Prilike u kojima se nalazi narod još su teže nego prije godinu dana. Trebalo bi pokrenuti neku akciju da se gladnoj i zapuštenoj školskoj djeci pomogne. U dopisu se ističe da je moguće i u tako teškoj situaciji uvijek računati na potporu vlasti i u novcu i u namirnicama pri otvaranju školskih kuhinja.²⁸

I Ministarstvo za socijalnu skrb još u svibnju 1917. pokreće akciju o osnivanju udruga, ustanova i odbora koji bi se brinuli o djeci i omladini. Pomoć bi se dobila odmah, s tim da se molbe pošalju najkasnije do kraja lipnja 1917. godine.²⁹

Ratna kuhinja, najavljena dopisom PŠV-a³⁰ i u *Smotri dalmatinskoj*,³¹ svečano je otvorena početkom lipnja 1917. godine u Zadru, u zgradi bivše vojne bolnice, a otvorilo ju je Društvo hrvatskih gospođa i Društvo za hrvatske škole u Zadru. Svečanost je obavljena pod pokroviteljstvom Anne grofice Attems, uz nazočnost predstavnika i svjetovne i crkvene vlasti. Valja istaknuti da je otvaranju nazočila i gospođa Ziliotto. Kuhinja će dnevno pripremati 2000 obroka, a obrok će se plaćati po 16 para.³²

U ratnoj kuhinji obrok su primala sva djeca od 6 do 18 godina. Djeci mlađoj od šest godina obrok se slao u fröbelijansku školu (dječji vrtić). U kuhinji vlada savršeni red i čudno je kako se pod rukovodstvom prof. Babića savladavaju sve poteškoće pri nabavljanju hrane...³³

Na inicijativu cara i kralja Karla održana je 27. rujna u Beču, kod ministra unutarnjih poslova, sjednica predstavnika svih austrijskih pokrajina. Tema je bila promicanje akcija za ratne kuhinje, jer je njihovo osnivanje od osobite važnosti. Naglašeno je da je prehrani naroda u Dalmaciji trebalo posvetiti veću brigu

²⁸ Skrb za siromašnu školsku djecu, *Smotra dalmatinska*, broj 93, 21. studenoga 1917. godine i HR-HAZD-105, kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1916., kutija 315, broj 2110.

²⁹ Skrb za djecu i mladež, *Smotra dalmatinska*, broj 35, 1. svibnja 1917. godine.

³⁰ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1917., kutija 319, broj 2220.

³¹ Ratna kuhinja za školsku djecu u Zadru, *Smotra dalmatinska*, broj 32, 21. svibnja 1917. godine.

³² Svečano otvorenje ratne kuhinje u Zadru, *Smotra dalmatinska*, broj 46, 9. lipnja 1917. godine.

³³ Ratna kuhinja u Zadru, *Smotra dalmatinska*, broj 53, 4. srpnja 1917. godine

mного ranije, jer se one dotiraju državnim sredstvima. Također je istaknuto da bi u Dalmaciji, u četiri veća grada, trebalo otvoriti kuhinje za prehranu mladeži srednjih škola jer oni koji su se do tada brinuli o njihovoj prehrani, to više nisu u stanju zbog nemogućnosti nabave živežnih namirnica.³⁴

U akciju se uključio i Ratni pomoćni ured c. k. Ministarstva unutarnjih poslova u Zadru. U njihovu apelu ističe se da je „osiguranje dnevnog ručka postalo za golemi broj osoba pitanjem najveće brižljivosti“ te da je „zamišljeno podizanje ratnih kuhinja, koje mogu posjećivati i oni, čiji dohodak ne omogućuje isplatu potpunog troška za ručak.“³⁵

Zadarski *Narodni list* ističe da je grad dobio ratnu kuhinju za djecu i mladež, dječje odmaralište, dnevni boravak, a selo je zaboravljeno, djeca su zapuštena, gladna, gola i bosa i, što je najgore – selo izumire. Da selo izumire vidi se na primjeru neimenovanoga sela iz okolice grada Zadra: godine 1913. u selu je rođeno 31 dijete, a umrlih je bilo 8; 1914. godine u selu je rođeno 34 djece, a umrlih je bilo 12; 1915. godine rođenih je bilo 13, a umrlih 22 i u 1916. godini rođenih je bilo 8, a umrlih 19. Pomlatka nema. Stari umiru od starosti, slabosti ili bolesti. Srednja generacija na bojišnici pogiba ili se vraća s bojišta sakata – nesposobna za rad. Novinar se pita što napraviti i odmah daje odgovor: selo treba hrane, selo treba ratnu kuhinju, više hrane i majkama i dojenčadi pa će se pomor smanjiti. Zaključuje da je godine 1916. bilo slučajeva smrti, a naredne bi zime moglo biti i kolektivnog umiranja od gladi.³⁶

Na početku smo školske 1917./1918. godine. Zašto u zadarskom kotaru nije došlo do veće angažiranosti učitelja, svećenika i mjesnih školskih vijeća, nije nam poznato. Je li Kotarsko školsko vijeće zaboravilo poslati školama dopis PŠV-a ili su se u školama oglasili na dopisi učitelji, i predsjednici mjesnih školskih vijeća, i svećenici? Zašto je 1916. godina u školama protekla u prikupljanju novca za udovice i djecu poginulih u ratu, za dalmatinske ratne invalide, za Crveni križ, za držanje predavanja o štednji hrane i novca kada narod nema ni novca ni hrane? Sve mu je rekvirirano.³⁷

Dalmaciju je i 1916. i 1917. godine zadesila „ljuta nesreća“: 1916. godine izdala je ljetina zbog suše, a 1917. godina završila je još gore: od polovine travnja

³⁴ Akcija za ratne kuhinje, *Smotra dalmatinska*, broj 88, 31. listopada 1917. godine.

³⁵ Dižimo ratne kuhinje, *Smotra dalmatinska*, broj 95, 28. studenoga 1917. godine.

³⁶ Nevolje na selu, *Narodni list*, broj 57, 18. srpnja 1917. godine – Strašni pomor u Dalmaciji, broj 41, 16. rujna 1918. godine – Zemlja koja izumire, broj 48, 10. listopada 1918. godine.

³⁷ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1916., kutija 311, broj 1051 i 1210; 1916., i kutija 312, broj 1330, 1357 i 1365.

do početka kolovoza nije palo ni kapi kiše. Iz najplodnijeg dijela Ravnih kotara, iz Zemunika pišu da su se plodna polja i livade pretvorili u pustinju. Žitarice su narasle nekoliko centimetara i osušile se, kukuruz nije ni zasijan, a o krumpiru i ostalom povrću nema ni govora, dok je stoka protekle zime pocrkala.³⁸

Od vlasti pomoći nema, a od glasnog naroda i dalje se traži da štedi hranu (a hrane nema, op. a.), da štedi novac (otkuda mu novac?!). Narod je sve apatičniji, sve nezadovoljniji. Vojna vlast mu uzima sve što ih je volja: zapregu, konje, volove, ulje, ako ga je još negdje bilo. Narod je ostao bez svega, a strašna glad, bolest i smrt su na pomolu. Rat nikoga ne štedi; pogađa sve slojeve naroda, a djecu i omladinu na osobit način. Kuhinje bi imale „svrhu, spasiti žrtve – neuka, apatična, zapuštena i svakom poroku pristupna siromaha.“³⁹

Alkoholizam je jedan od najvećih problema Dalmacije, pa i zadarskoga kraja. Škola i školska vlast čini sve moguće da bi djecu i mladež valjano odgojila, ali uzaludno. Nadzornik pučkih škola u zadarskom kotaru Stjepan Zakarija piše da „mnogi učitelji i učiteljice zdušno i požrtvovno rade, da povjerenu im djecu valjano uzgoje i odvrate od nekih štetnih navika njihovih roditelja.“ Nažalost, u tome ne uspijevaju, jer je krčama sve više „u kojima se pije i pripija svakoga dana, a osobito u blagdane i u nazočnosti školske djece“, pred kojima se raspravlja o svemu i svačemu.⁴⁰

Raspuštenost i djece i naroda je sveopća; djeca ne idu u školu jer kazni za nepohađanje nema; skiću se po selu, čine štetu na sve strane, pa će se „morati zatvoriti škole, a otvoriti vrata tamnica...“⁴¹

Iz jedne druge škole učitelj piše da od 77 djece od 2. do 6. školske godine niti jedno više ne pohađa školu;⁴² „tumaraju po polju i krađu bob, voće, oštećuju stabla, ruše ptičja gnijezda...“⁴³

Ne krađe se samo po poljima. Krađe se sve i svuda. O tome piše *Smotra dalmatinska, Narodni list i Hrvatska kruna*. U Ninu je npr. pokradena mjesna aprovizacija. U prvo se vrijeme sumnjalo na jednog člana aprovizacijskog odbora. Tek nakon nekoliko mjeseci otkrilo se da je jedna majka, uz pomoć svoje devetero djece, počinila razne krađe, pa i krađu aprovizacije.⁴⁴

³⁸ Iz Zemunika, *Narodni list*, broj 62, 4. kolovoza 1917. godine.

³⁹ Pučke kuhinje, *Narodni list*, broj 67, 22. svibnja 1917. godine.

⁴⁰ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1916., kutija 315, broj 5000.

⁴¹ HR-DAZD-105, Kotarsko školsko vijeće, 1916., kutija 318, broj 5804.

⁴² HR-DAZD-105, kotarsko školsko vijeće, 1917., kutija 319, broj 2406.

⁴³ HR-DAZD-105, kotarsko školsko vijeće, u Zadru, 1917., kutija 320, broj 4424.

⁴⁴ Iz Nina, *Narodni list*, broj 45, 6. lipnja 1917. godine.

Dalmacija je najudaljenija pokrajina u carstvu. Zabrinutost za snabdijevanje hranom sve je izraženija. Hrane na zalihama sve je manje, najviše za dva mjeseca.⁴⁵

Uz teškoće u snabdijevanju pojavljuje se još jedna – lopovluk. Krade se na željeznici, krade se na brodovima, krade se u lukama pri prekrcavanju hrane. Krade čak i vojska koju se postavljalo da čuva konvoje. U svemu tome najviše trpi Dalmacija, jer namirnice do Dalmacije najduže putuju i najviše se prekrcavaju. Osim toga centralna vlast šalje robu franco postaja ukrcaja, pa od toga časa, od trenutka predaje na željeznicu, roba putuje na teret primatelja u Dalmaciji. Roba danima i tjednima putuje, stalno se krade i od onoga što u Dalmaciju stigne, a stigne puno manje negoli je poslano, treba platiti kao da je sve u redu. Reklamirati se nema kome.⁴⁶

Zbog ratnih zapleta hrana za Dalmaciju, preko riječke luke, stiže u sve manjim količinama.⁴⁷ Glad sve više stišće, a lopovluk sve više jača. Posebno dolazi do izražaja krajem 1917. i početkom 1918 godine, kada se pojavljuje sve veći broj ratnih bjegunaca, tzv. zelenih. Da ih ne uhvate, sklanjaju se po šumama i gudurama Bukovice i zagorske Dalmacije. To je neka vrsta hajdučije. Djeluju u grupama ili pojedinačno. Ucjenjuju, ubijaju, oduzimaju.⁴⁸

U tako teškoj i složenoj situaciji ponovno se pojavljuju apeli o potrebi otvaranja pučkih i ratnih kuhinja. Zadružni savez Dalmacije šalje svim opskrbnim odborima, za koje zna da nemaju kuhinju, poziv da se pomogne siromašnim seoskim obiteljima da prežive do nove žetve, a posebno da se pomogne najmlađima, djeci. Izravne pomoći siromašnim obiteljima ne može biti, stoga je potrebno da inteligentniji i pošteniji rodoljubi porade na osnivanju pučkih i ratnih kuhinja u svim selima u kojima „bijeda i očaj najviše gospoduju“. Vjeruju da se u svakom i najmanjem selu mogu naći osobe koje bi preuzele rukovođenje i nadzor nad radom kuhinje. Za otvaranje kuhinje treba se obratiti Nasmjesništvu, istaknuti prilike sela i priložiti imenik najsiromašnijih obitelji kojima je pomoć potrebna, ali „uzimajući u obzir pojedine nemoćnike, iznemogle starce i malu djecu“. Za nabavu kuhinjskih potreština i početno djelovanje sredstva osigurava Namjesništvo. Rukovođenje kuhinjom mora biti besplatno.⁴⁹

Prva pučka ratna kuhinja izvan grada Zadra spomenuta u tisku u mjestu je

⁴⁵ Za prehranjivanje naroda, *Smotra dalmatinska*, broj 68, 1. rujna 1917. godine.

⁴⁶ Aprovizacija pred javnošću, *Smotra dalmatinska*, broj 97, 5. prosinca 1917. godine.

⁴⁷ Kontingent krušne hrane, *Smotra dalmatinska*, broj 20, 9. ožujka 1918. godine.

⁴⁸ Razbojničke čete u Dalmaciji, *Smotra dalmatinska*, broj 97, 5. prosinca 1917. godine.

⁴⁹ Za ratne i pučke kuhinje, *Smotra dalmatinska*, broj 25, 27. ožujka 1918. godine.

Ugljanu (otok Ugljan).⁵⁰ Ostale su kuhinje bile na Stanovima u Zadru (otpočela je s radom 1. ožujka 1918. godine i pripremala, u prvo vrijeme, 80 obroka za školsku djecu), u Kalima (dijelila je 600 obroka *manistre* prvenstveno djeci, starcima i nemoćnima), Preku (dijelila 1050 obroka dnevno), Ižu Velom (dijelila 500 obroka dnevno), u Salima (dijelila 250 obroka dnevno),⁵¹ dok je ona u Poličniku pripremala 300 obroka dnevno za mjesto Poličnik i Suhovare.⁵²

Početak svibnja 1918. godine u Dalmaciji je bilo 125 pučkih i ratnih kuhinja sa 57 660 obroka, dok ih 21. svibnja 1918. godine djeluje 150 koje dnevno podijele 70 000 obroka.⁵³

OTPREMANJE DJECE NA FERIJALNU KOLONIJU U HRVATSKU I SLAVONIJU (PREHRANA DJECE U HRVATSKOJ I SLAVONIJI)

Vlast u Dalmaciji nije s odobravanjem gledala na slanje djece u Hrvatsku i Slavoniju. Nadali su se da će narod izdržati i 1918. godinu jer će kontingenti hrane i stizati uredno i na vrijeme. Kada su počele teškoće, a prilike na bojištima zakomplicirale te započele neviđene pljačke i na željeznici i u brodskom prijevozu, a posebno kada se počelo sve više i sve češće u zagrebačkim novinama pisati, a *Narodni list* i *Hrvatska kruna* prenositi vijesti o gladi u Dalmaciji, počelo je popuštanje. Ne smijemo zanemariti i neke članke koji su se počeli javljati u *Smotri dalmatinskoj* već u drugoj polovini 1917. godine, kao npr. „Hrvatska vlada i prehrana Dalmacije“, „Hrvatske vlasti za prehranu djece iz Dalmacije, Istre i Hercegovine“, „Bosanska i dalmatinska djeca u kotaru Novska“.⁵⁴

Za prvi se odlazak 1917. godine pobrinulo isključivo Pokrajinsko školsko vijeće u Zadru; odredilo je koji će kotar i koliko djece poslati, kako ih opremiti i otpremiti. Odbor nije bio potreban. Odlazak djece u 1918. godini bio je masovniji pa je morao biti osnovan i odbor koji je koordinirao rad oko prikupljanja djece, odijevanja, obuvanja, prijevoza itd. Ipak se pokazalo da se, osim zadarskog kotara, ostali dalmatinski kotarevi nisu dovoljno angažirali u prikupljanju i slanju djece u Hrvatsku i Slavoniju.

⁵⁰ Pučka kuhinja u Ugljanu, *Narodni list*, broj 9, 2. veljače 1918. godine.

⁵¹ *Smotra dalmatinska*, broj 15, 20. veljače 1918. godine i broj 43, 21. svibnja 1918. godine.

⁵² Pučka kuhinja u Poličniku, *Narodni list*, broj 30, 31. svibnja 1918. godine.

⁵³ Ratne i pučke kuhinje u Dalmaciji, *Smotra dalmatinska*, broj 43, 21. svibnja 1918. godine.

⁵⁴ *Smotra dalmatinska*, broj 75, 12. rujna 1917. godine; broj 76, 19. rujna 1917. godine; broj 9, 20. veljače 1918. godine itd.

Osnivanje i rad odbora za slanje djece u Hrvatsku i Slavoniju

Odbor za otpremanje djece u Hrvatsku i Slavoniju osnovan je početkom travnja 1818. godine. Nije naznačeno je li ga izabralo Pokrajinsko školsko vijeće, Pokrajinski ured austrijske zaklade za ratne udovice i siročad te skrbi za djecu i mladež ili su se samoinicijativno sastali i osnovali odbor. Ovo posljednje, za ono i u ono vrijeme, bilo bi nemoguće i nezamislivo.

Dakle, odbor je osnovan i čine ga zadarski profesori: Ilija Dizdar, Ivo Juras, Niko Kučić, dr. Marko Perković, Stjepan Ratković, i Ivo Šoljan. Zadatak im je bio brinuti se o sabiranju siromašne i gladne djece iz cijele Dalmacije i otpremiti ih preko Rijeke za Zagreb. Za pomoć su se obratili učiteljima i svećenicima u manjim sredinama, a u općinskim i kotarskim središtima postojat će lokalni odbori.⁵⁵

Šalje se putem novina poziv što bi sve trebalo činiti da bi se najsiromašnija, gladna djeca poslala u Hrvatsku, koja je pripravna primiti na tisuće djece. Djeca koja odlaze ne smiju biti bolesna i raskalašena; trebaju biti stara od 8 do 14 godina, moraju biti opremljena najpotrebnijim rubljem na sebi i imati barem još jednu do dvije presvlake. Ako opreme nemaju,⁵⁶ trebaju se obratiti svojoj općini, kotarskom uredu ili kotarskom uredu austrijske zaklade za udovice i siročad te skrbi za djecu i mladež. Međutim, narod nema ni kruha ni novca. Daleko je i od općine koja je u rasulu i od kotara.⁵⁷

U članku „Spasimo djecu“⁵⁸ D. F. Ivanišević, zastupnik u Dalmatinskom saboru, piše o dva puta izlaska iz bijede, oskudice i gladi. Prvi put (slanje djece na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju) dug je i skup, a drugi je put kraći i jeftiniji jer se „djeca mogu skrbiti priličnom hranom i kod svoje kuće, kod svoje pučke škole i školske kuhinje“. Kao primjer uzeo je školsku kuhinju u Jesenicama kod Splita, u kojoj dijete samo za 20 para svakog dana dobije ½ litre tople hrane i zaključuje: „Kada bi se u 500 škola zasnovalo 500 školskih kuhinja prehranilo bi se i od bijede spasilo do 60.000 djece što pohađa pučku školu u Dalmaciji.“

Dok je Ivanišević to pisao, nije mogao znati što će se u Dalmaciji ubrzo dogoditi: pomoći neće biti, hrana će stizati u sve manjim količinama, a djeca neće imati mogućnosti platiti ni onih 20 para za obrok.

⁵⁵ Otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku i Slavoniju, *Smotra dalmatinska*, broj 27, 3. travnja 1918. godine.

⁵⁶ A nemaju (op.a.).

⁵⁷ Za otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 33, 24. lipnja 1918. godine.

⁵⁸ Spasimo djecu, *Smotra dalmatinska*, broj 34, __. lipnja 1918. godine.

Kako koja grupa djece otputuje preko Rijeke za Zagreb tako iskrsavaju novi problemi: djecu treba cijepiti protiv boginja, liječnički pregledati, dodatno opremiti kada je u pitanju odjeća i obuća. U Zadru se nešto odjeće za djecu sakupilo; uređena je radionica u kojoj se šije i prekraja, ali nema dobrovoljnih radnica, a sredstava za plaćanje nadnica nema. Apelira se na rodoljublje. Troškovi nabave odjeće i obuće sve su veći, preskupa je i nema ju se gdje kupiti. Tu su i drugi troškovi: plaćanje puta djeci, dnevnica pratiteljima, prehrana djece u Zadru, administracija itd. Zavladao je nered koji Odbor neće tolerirati: puno je slučajeva da Zadrom lutaju mnoga zapuštena djeca iz bliže okolice, ali i oni iz udaljenih mjesta. Odbor apelira na narod, posebno na učitelje i svećenike, da ne puštaju djecu u grad; neka ih pripreme za odlazak (uređenu i opskrbljenu) i tek onda da dođu u Zadar za daljnji odlazak.⁵⁹

Odboru pomoći s terena nema. Upute upućene učiteljstvu i svećenstvu zadarskog i benkovačkog kotara o tome kako i koju djecu pripremiti za polazak u Hrvatsku i Slavoniju upućene su prije mjesec dana, ali odgovora niotkuda. Odbor zaključuje da je razlog možda „nemar i zaboravnost prema bijednicima i prema svom narodu“, a možda nema potrebe. Ako nema potrebe, otkuda u Zadru toliko siromašne i gladne izvanjske djece? Apelira se na učiteljstvo i svećenstvo da se pokrenu, da okupe siromašnu i potrebitu djecu, a troškovi oko opremanja mogu se osigurati u selu i općini.⁶⁰

Djeca i dalje pristižu u dronjcima i prnjama, prljava, bosa i polugola. Ne samo da im treba dati rezervnu presvlaku već ih treba okupati, očistiti, odjenuti i obući. Treba ili sve to učiniti, ili ih kućama vratiti da od gladi umru.

Odbor je u sve većim teškoćama. Ne samo da nema sredstava nego nije moguće nabaviti čak ni konac.

Kada se i opreme djeca i kada ona otputuju u Hrvatsku i Slavoniju, gdje će biti lijepo primljena, Odbor mora razmišljati o zimskoj odjeći i obući. To iziskuje velike izdatke, a odaziv donatora je slab.⁶¹

Zadarski *Narodni list* nabrojiti će sve što je već rečeno, pohvaliti će sve koji pomoć dadoše (Zadružni savez Dalmacije, Jadransku banku i Zemaljski odbor), ali će „ujesti“ one koji se ne odazivaju: općine, velike posjednike, bogataše, trgovce i obrtnike. Oni valjda čekaju „da dadu svoj obol kada budemo sakupljati za grobove djece koja su pomrla od gladi u Dalmaciji. Ta neće nas valjda prisiliti, da

⁵⁹ Opremanje djece na ferijalnu koloniju, *Smotra dalmatinska*, broj 35, 4. svibnja 1918. godine.

⁶⁰ Opremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 39, 15. svibnja 1918. godine.

⁶¹ Odbor za opremanje djece u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 42, 25. svibnja 1918. godine.

prestanemo spašavanjem naše djece, ili da nam tko drugi odnese odjeću i obuću, koju namakosmo za našu djecu, a nemamo odkle da ju platimo.⁶²

Već nakon dva mjeseca djelovanja Odbor javlja da nema slanja djece u neograničenom broju te da dobivaju prijekore da na oporavak odlaze i ona djeca kojoj to nije neophodno te otimaju mjesto onima koji, zbog nestašice hrane, stradavaju. Bilo bi poželjno da odlaze djeca sa sela jer u Hrvatskoj i Slavoniji selo i prima djecu. U gradovima je isto što i u Dalmaciji. Ne treba slati djecu kojoj je uvjet pohađanje škole jer su i tamo škole opterećene, a kadrova je malo. Djeca u Hrvatsku i Slavoniju ne odlaze kao radna snaga, ali to ne znači da će tamo plandovati. Živjet će na selu pa će nešto i doprinijeti, kao i njihova djeca. Najveći je problem odlazak pojedinih majki. One su tamo na teret obiteljima kod kojih su im djeca smještena. Ako se to bude i dalje događalo, vratit će im djecu u Dalmaciju.⁶³

Svakog četvrtka, poručuju javnosti članovi Odbora u Zadru, parobrodom Trst odlazi na stotine lijepo obučene sirote djece. U Hrvatskoj i Slavoniji primaju ih kao svoju djecu. To Dalmacija ne smije nikada zaboraviti. Odbor je našao i naručio odjeću i obuću u vrijednosti od 48 000 kruna jer djeci koja su već tamo treba odjeća i obuća za zimu.

U Zadru mnoge gospođe dobrovoljno kroje, krpaju, šiju i peru za djecu. Pomoć od novčanih zavoda polako stiže. Prikupljeno je 7098 kruna. Pitaju se i članovi Odbora što je s ostalima. Zavapili su: „Pomozi, Dalmaciji, jer pomažeš sebi samoj. Radi se o spasu tvoje budućnost – tvoje djece.“⁶⁴

Polovica je kolovoza. Slanje djece u Hrvatsku i Slavoniju primiće se kraju. Netko sa strane (nije navedeno ni tko ni odakle, ali vjerojatno iz unutrašnjosti Hrvatske) obraća se odborima koji se brinu o prikupljanju djece. Piše da mnogi još ne shvaćaju bit stvari i da se djecu ne šalje radi školovanja ili bilo čega drugog, „već čitava ova akcija ide samo za tim, da se iz krajeva gdje je pučanstvo *en masse* glađu ugroženo spasi ono i samo ono, što bi bez ovoga spasa doma od gladi izginulo. To, i ništa drugo i neka se nikome ne obećavaju ni škole ni zanati, ni bilo što drugo, osim dovoljno hrane. A djeca, djeca treba da rade, koliko mogu, neka se radu privikavaju, neka vide kako se ovamo polja obrađuju i blago uzgaja.“⁶⁵ Odborima u Zadru i Splitu savjetuju da obrate više pažnje na Dalmatinsku zagoru,

⁶² Za gladnu djecu, *Narodni list*, broj 33, 30. lipnja 1918. godine.

⁶³ Odbor za otpremu djece u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 44, 7. lipnja 1918. godine.

⁶⁴ Odbor za otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 47, 12. lipnja 1918. godine.

⁶⁵ Odborima koji otpremaju djecu na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju, *Smotra dalmatinska*, broj 66, 17. kolovoza 1918. godine.

na ona zabita i zapuštena sela srednje Dalmacije, koja su i u mirna vremena od gladi stradavala.

Prethodnim pismom bio je na neki način dat šamar zadarskom odboru, jer su oni sa svoga područja (zadarski i benkovački kotar) uputili dosta djece, a s ostalih područja Dalmacije otišlo je vrlo malo, što, opet, nije njihova greška, već nerad ostalih kotareva u Dalmaciji. Eto, oni na kraju šalju još 100 djece, ovog puta iz prominskog kraja, kamo je išao njihov član prof. Ilija Dizdar da bi sakupio najsiromašniju djecu, doveo ih do Zadra gdje su bili snabdjeveni obućom i odjećom, a potom su krenuli preko Rijeke za Zagreb.

Koliko nam je poznato, grupe djece više nisu odlazile za Hrvatsku i Slavoniju, barem ne preko Zadra. Djelovanju zadarskoga odbora tu nije kraj. Ostaju vrlo aktivni i dalje; vodili su točnu evidenciju o djeci koju su otpremali i pobrinut će se da prije zime za sve njih pošalju odjeću i obuću, a za što će im trebati 50 000 kruna.⁶⁶

Je li i kako je zadarski odbor osigurao potrebna sredstva i kada je djeci poslao odjeću i obuću za zimu, teško da ćemo ikada saznati. Jedino znamo da su u to vrijeme, sredinom rujna 1918. godine, raspolagali sa 35 195 kruna.⁶⁷

Prvi odlazak dalmatinske djece na oporavak u Hrvatsku i Slavoniju 1917. godine

Dopisom broj 8717 od 16. srpnja 1917. godine Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu ponudio je prijam 150 siromašne djece iz Dalmacije, kojima je otac poginuo u ratu ili se nalazi na ratištu. Djeca bi o trošku Središnjeg odbora bila smještena kod pojedinih obitelji u onim dijelovima Hrvatske koji su bolje snabdjeveni hranom. Nakon nekoliko mjeseci oporavka, djeca bi bila vraćena svojim kućama.

Pokrajinsko školsko vijeće prihvatilo je ponudu, ali s obzirom na kratkoću vremena, bit će uzeta samo djeca iz sjeverne i srednje Dalmacije (kotarevi Benkovac, Zadar, Knin, Šibenik, Split, Sinj i Supetar, i to prema razmjeru pučanstva. Zaključeno je:

1. starost djece mora biti od 8 do 10 godina, „siromašna, potrebna okrepe dobre hrane, a da im je otac ili poginuo ili da je na ratištu“;

⁶⁶ Otpremanje djece u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 72, 1. rujna 1918. godine.

⁶⁷ VI. iskaz prinosa zadarskom odboru ..., *Smotra dalmatinska*, broj 75, 18. rujna 1918. godine.

2. „ne smiju biti bolesna, ne smiju imati otvorene kraste na koži ili druge nečistoće“;
3. „djeca putuju bez ikakva troška uz pratnju nastavnika/nastavnice“ (poslat će se 100 dječaka i 50 djevojčica) „do Zagreba, gdje ih preuzima Središnji odbor...koji će ih porazmjestiti po Hrvatskoj; koncem listopada u Zagrebu će ih preuzeti pratitelji iz Dalmacije i vratiti kući“;
4. u pojedinim kotarevima osnovani su odbori „koji će djecu odabrati, skupiti i poslati do Zadra“;
5. „svi koji znaju za ovakvu djecu neka to odmah prijave odboru pri kotarskom školskom vijeću, jer bi djeca trebala krenuti iz Zadra početkom kolovoza“.⁶⁸

U *Narodnom listu* još čitamo da bogati pojedinci iz Slavonije žele da djeca ostanu cijelu godinu, a mnogi bi ih htjeli usvojiti, ako su djeca bez roditelja ostala.⁶⁹

Brodom iz Zadra put Rijeke otputovalo je 18. kolovoza 1917. godine 120 djece iz sinjskog, splitskog, supetarskog, kninskog, šibenskog i zadarskog kotara. Vodio ih je nadučitelj muške pučke škole u Zadru Josip Uršić i dvije gospođe. Djeca su prenočila u Rijeci i narednog dana, s djecom iz Istre, stigla u Zagreb.

Doček u Zagrebu nalikovao je narodnom slavlju, piše zadarski *Narodni list*. Djecu su na peronu u Zagrebu dočekali prof. Šilović, dr. Basariček, barunica Ožegović i mnoge druge poznate osobe iz javnog života Zagreba te Zadrani prof. Stjepan Ratković, dr. M. Perković i prof. Š. Urlić. Na trgu ispred kolodvora bilo je mnoštvo naroda i sve do Jelačić plac „protezao se nepregledni red zagrebačkog svijeta koji je klicao Dalmaciji“.⁷⁰

Ni službene novine dalmatinske vlade (*Smotra dalmatinska*) nisu ostale imune pa prenose dijelove teksta iz zagrebačkih *Narodnih novina* o oduševljenju koje je vladalo Zagrebom:

- „kada se pročulo da u ovim našim krajevima (Istri, Dalmaciji i Bosni i Hercegovini)
- djeca – napose ratnička – mnogo stradaju od gladi i da im kroz to prijeti tjelesna i duševna propast, poduzeto je sve potrebno, da se što više istarske, dalmatinske i hercegovačke djece smjesti u plodnije naše krajeve...“

⁶⁸ 150 siromašne djece dalmatinskih ratnika pozvano na oporavak u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 59, 25. srpnja 1917. godine; Plemenit poziv iz Hrvatske, *Narodni list*, broj 59, 25. srpnja 1917. godine.

⁶⁹ Plemenit poziv iz Hrvatske, *Narodni list*, broj 59, 27. srpnja 1917. godine.

⁷⁰ Doček dalmatinske djece u Zagrebu, *Narodni list*, broj 68, 29. kolovoza 1917. godine.

- „Na njima se vidjelo, da je krajnje vrijeme bilo dovesti ih ovamo, da kod kuće dalje ne stradaju...“
- „Dolaze nam mali Dalmatinci da ovdje vide što može ljubav bratska, što može spoznaja u bolju i ljepšu budućnost...“
- „Nema kraja u Hrvatskoj i Slavoniji gdje se ne izjaviše pripravnima, da prigrle ratničku siročad, da im barem na neko vrijeme naknade roditelja, da im usade u srce ljubav k svemu što je naše...“
- „Primjere ljubavi dobročinstva nalazimo jednako u domovima mogućnika i u potleušicama skromna pučanina...“
- „Dajmo im sve što Hrvat Hrvatu može dati.“⁷¹

Tih dana zagrebačke su novine pisale, *Narodni list* prenio, da iz Dalmacije stižu sve užasnije vijesti: „Ničega nema, osim što aprovizacija u Dalmaciji daje po nekoliko kilograma pokvarenog kukuruza mjesečno i to neredovito. Od sunca izgorjelo sve povrće. Meso se može dobiti samo uz horendne cijene“,⁷² a *Hrvatska kruna* dodaje odaje da se zbog toga moraju zabrinuti svi hrvatski faktori koji o tome odlučuju te da se treba paziti da nakon rata Dalmacija i Istra ne ostanu bez Hrvata..⁷³

Nakon jednodnevnog boravka u Zagrebu djeca su nastavila put u bogatu Đakovštinu i bila razmještena u Đakovu i Gorjanima.⁷⁴ Odmah su se i javila svojim roditeljima. Neki su napisali da im je izvrsno, drugi da su čisti i siti, da imaju hrane u izobilju, a jedan dječak rekao je da mu je kao u raj.⁷⁵

Najveći broj djece, njih 81, ostao je na području Đakovštine sve do kolovoza 1918. godine,⁷⁶ dok se manji dio, 20 dječaka, morao vratiti u Dalmaciju već u siječnju 1918. godine⁷⁷ jer se za „djecu nije moglo, zbog nestašice, nabaviti dostatno odjeća, a nastupila je oštra zima.“

⁷¹ Mali Dalmatinci u Hrvatskoj, *Smotra dalmatinska*, broj 67, 28. kolovoza 1917. godine.

⁷² Pomozimo Dalmaciji, *Narodni list*, broj 68, 24. kolovoza 1917. godine.

⁷³ Pomozimo Dalmaciji, *Hrvatska kruna*, broj 68, 29. kolovoza 1918. godine.

⁷⁴ Mali Dalmatinci u Đakovu, *Smotra dalmatinska*, broj 70, 1. rujna 1917. godine.

⁷⁵ Djeca se javljaju, *Narodni list*, broj 72, 7. rujna 1917. godine.

⁷⁶ Povratak dalmatinske djece iz Slavonije, *Smotra dalmatinska*, broj 68, 24. kolovoza 1918. godine.

⁷⁷ Povratak dalmatinske djece iz Hrvatske, *Smotra dalmatinska*, broj 3, 9. siječnja 1918. godine.

Masovni odlasci djece na oporavak u Hrvatsku i Slavoniju 1918. godine

Brodom za Rijeku krenula je 1. svibnja 1918. godine prva grupa djece iz zadarske okolice, njih 54. Najviše ih je bilo iz Preka. Vodila ih je do Rijeke učiteljica Lončarić. Tri dana kasnije za Rijeku je otputovalo 70 djece iz Paga pod vodstvom nadučitelja Nikole Buratovića i svećenika Josipa Felicinovića.⁷⁸

Interesantno je da tek 1918. ove godine saznajemo da je i 1917., osim djece poginulih u ratu i onih koji su bili na ratištima, bilo djece koja su bila na oporavku u Hrvatskoj i Slavoniji, i to zahvaljujući tadašnjem nadučitelju u Pagu Antunu Grimaniju. On je i 1918. godine, kao načelnik paške općine, poradio na tome da djeca koja su 5. svibnja 1918. godine otputovala preko Rijeke za Zagreb budu dobro opremljena.⁷⁹

Sljedeća grupa od 44 djece otputovala je put Rijeke 9. svibnja. I ta su djeca bila iz zadarskog kraja: Kukljica, Kali i obližnja sela. Do Rijeke djecu je vodio učitelj Nikola Paštović. Dan pred odlazak djeca su morala prespavati u velikoj dvorani Hrvatskog sokola u Zadru⁸⁰

Naredni odlazak uslijedio je 23. svibnja. Grupa je imala 143 djece iz zadarskog kotara, dok će 30. svibnja 1918. godine otputovati od 150 do 200 djece iz Tribnja, Starigrada, Selina, Vinjerca, Ražanca itd.⁸¹

Iz okolice Zadra i Splita stiglo je 29. svibnja 1918. godine u Zagreb 150 djece. Jedan dan su ostali u Zagrebu, a već sljedećeg dana otputovali su za Sisak. Koliko se zna, u sisačkom se kotaru prijavilo čak 800 obitelji koje su željele primiti djecu na oporavak. U Zagreb stiže još 64 dalmatinske djece koju vodi nadzornik Jurčić, a bit će upućena u Kutinu.⁸²

Djeca su u Sisku lijepo dočekana i pogošćena, a potom upućena u pojedina mjesta sisačkog područja:

- djeca sa Šolte bila su smještena u Brest i Malu Goricu, općina Sela
- djeca sa Silbe u Gredu
- djeca s Premude u Jazvenik
- djeca iz Škabrnje, Kukljice, Ždrelca i Preka u Staru Drenčinu

⁷⁸ Otpremanje djece na ferijalnu koloniju, *Smotra dalmatinska*, broj 35, 1. svibnja 1918. godine.

⁷⁹ Odlazak djece na ferijalnu koloniju, *Smotra dalmatinska*, broj 37, 8. svibnja 1918. godine.

⁸⁰ Otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 39, 15. svibnja 1918. godine.

⁸¹ Odbor za otpremanje djece u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 42, 25. svibnja 1918. godine.

⁸² Dolazak djece u Zagreb, *Smotra dalmatinska*, broj 43, 21. svibnja 1918. godine.

- djeca s Oliba, Molata i Ista, iz Suhovara, Smokovića, Murvice, Visočana u Dužicu
- djeca iz Poličnika u Žažicu.⁸³

Dana, 26. lipnja 1918. godine stiglo je iz benkovačkog kotara u Zagreb 39 djece. I oni su bili lijepo dočekani, podvoren i upućeni u bjelovarski kotar.⁸⁴

Dana 28. lipnja u Zagreb je stiglo 85 djece iz splitskog, šibenskog i zadarskog kotara, a 29. lipnja trebalo je još stići 35 djece iz zadarske okolice. Svi oni otputovat će za Sisak. Ranije pristigla djeca smještena su također u sisačkom kotaru: u gradu Sisku (16 djece), u Topolovcu (38 djece), u Povanjku (51 dijete), i u Martinsku Ves (13 djece), uz napomenu da je općina Martinska Vas već ranije primila 123 djece. Kada govorimo o toj djeci, valja istaknuti i jednu vrlo lijepu gestu vlasnika Narodne kavane u Zagrebu, gospodina Neumanna, koji je djecu počastio kavom i biskvitom i tom je prilikom za njih među gostima kavane bilo prikupljeno 125 kruna.⁸⁵

Desetero djece iz Vida (Metković), šestero iz Komiže i dvanaestero iz Trogira stigli su u Zagreb preko Knina i Prijedora u pratnji Petra Vrankovića, tajnika hrvatskog „Napretka“.⁸⁶

Posljednje grupe djece stigle su na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju na početku mjeseca rujna:

- iz Knina je 1. rujna stiglo u Zagreb 40 djece, da bi već sljedećeg dana bili upućeni u Ivanec;
- jedna manja grupa djece (ne piše ni koliko ni odakle) stigla je 2. rujna preko Sunje u Zagreb; doveo ih je član Zemaljskog odbora Bujanec. Djeca će ostati dan-dva u Zagrebu i bit će upućena na svoja odredišta;
- posljednja su grupa djeca iz Drniša, njih 100. Oni su, pod vodstvom prof. Ilije Dizdara, stigli u Zadar gdje su prenoćili i bili snabdjeveni odjećom i obućom da bi 30. kolovoza preko Rijeke bili upućeni za Zagreb.⁸⁷ Ni za njih nije naznačeno kamo su bili upućeni.

⁸³ Dalmatinska djeca što su..., *Smotra dalmatinska*, 45, 9. lipnja 1918. godine.

⁸⁴ Stiglo u Zagreb samo 39 djece iz Benkovačkog kotara, *Smotra dalmatinska*, broj 51, 26. lipnja 1918. godine.

⁸⁵ Dolazak dalmatinske djece u Zagreb, *Smotra dalmatinska*, broj 53, 3. srpnja 1918. godine.

⁸⁶ Odlazak djece na prehranu, *Smotra dalmatinska*, broj 68, 24. kolovoza 1918. godine.

⁸⁷ Dolazak djece u Hrvatsku, *Smotra dalmatinska*, broj 71, 4. rujna 1918. i broj 72, 7. rujna 1918. godine.

Do kada su ta djeca ostala u Hrvatskoj i Slavoniji, nije poznato. O tome nema pisanog traga. Talijanske novine o tome ništa ne javljaju, a novine na hrvatskom jeziku prestale su izlaziti: posljednji broj *Smotre dalmatinske* izišao je 30. listopada 1918. godine, *Narodni list*, iako stalno cenzuriran, neredovito izlazi do kraja 1918. godine, dok ga u 1919. nalazimo više praznog (cenzuriranog) do broja 35. od 4. studenoga 1918. godine. U broju 24. od 14. lipnja 1918. čitamo da čitatelji ne primaju *Narodni list* ni na okupiranom području ni izvan njega, iako poštom redovno odlazi. U 1920. godini *Narodni list* nalazimo samo do broja 7, od 7. lipnja 1920. godine.

Zadarski odbor za otpremanje djece na ferijalnu koloniju u Hrvatsku i Slavoniju vodio je „točnu evidenciju djece koju su otpremali u Hrvatsku i Slavoniju...“ Nažalost, te evidencije nema u Državnom arhivu u Zadru, a ni u arhivi KŠV-a ni PŠV-a. Ili je uništena, ili se nalazi u dijelu arhive koja je, nakon Rapalskog ugovora, bila prenesena u Split.

Jedino na što se možemo osloniti jest *Naš list*⁸⁸ koji 1920. godine piše da su došla bolja „vremena i mnoga se od djece povratila svojim kućama noseći u svojim srcima pečat bratske ljubavi i slavenskog gostoprimstva.“⁸⁹ U članku se navodi da se mnoga djeca iz Istre i Dalmacije, zbog tamošnjih prilika, ne mogu vratiti. O toj djeci brine se Oblasni odbor za zaštitu djece u Zagrebu. Odbor je poslao povjerenike u pojedina sela da se osvjedoče što je s djecom, kako su i žele li kući ili ne. Novinar Kl. Šk. razgovarao je s nekima od njih i doznao da su djeca zdrava i zadovoljna i da je vrlo mali broj onih koji bi se željeli vratiti kući. Oni „mekšeg srca“ znali bi zaplakati i reći da neće kući, nego da majka dođe.

Posebno je interesantna priča tajnika Oblasnog odbora za zaštitu djece dr. Basaričeka, koji je iznio slučaj posvojene djevojčice s nekog našeg otoka u Križevačkoj županiji.

Članak završava riječima: „Roditelji koji imate svoje djece još na prehrani, nemojte se nimalo uznemirivati! Budite uvjereni da im je dobro. Oni su našli novo toplo gnijezdo u kojem im plemenitost, čovječnost i dobrota hranitelja zamjenjuje majčino okrilje. Novim proljećem oni će vam doći, pak da čujete onda priču o bratstvu i ljubavi.“

⁸⁸ *Naš list* je izlazio u Zadru 1919. i 1920. godine (posljednji broj lista izišao 19. lipnja 1920. godine).

⁸⁹ Naša djeca na prehrani u Hrvatskoj, *Naš list*, broj 10, 24. siječnja 1920. godine.

OKUPACIJA – URUŠAVANJE SVEGA⁹⁰

Vrijeme od uplovljavanja talijanske topovnjače AS 55 u zadarsku luku 4. studenoga 1918. godine pa do pred kraj 1919. godine bilo je i predugo i preteško za okupirani dio Dalmacije, a posebno za Zadar i njegovo područje. Moglo bi se reći da je bilo čak i teže nego za vrijeme čitavog rata od 1914. do 1918. godine.

Talijanske trupe dočekane su u Zadru s oduševljenjem kao predstavnice Antante i Amerike. Ali kada je koncem 1918. godine u Zadru i na njegovu teritoriju već bilo oko 10 000 talijanskih vojnika, kada ni sve dotadašnje austrijske vojarne nisu mogle zadovoljiti potrebe vojske i naoružanih talijanskih bandi, kada je počelo rekviriranje i zatvaranje hrvatskih institucija, razočaranje naroda bilo je sve veće.

Oni koji su pozvani zblížiti dva naroda, većinski hrvatski i manjinski talijanski, stvorili su mržnju i prijezir, oni koji su se trebali ograničiti samo na funkciju nadzora, preuzeli su i izvršnu vlast jer „nisu htjeli razumjeti, ili su krivo razumjeli, važnost središnjih ureda u Zadru za cijelu Dalmaciju i nisu dozvolili da funkcionira za cijelu pokrajinu. To je uzrok tome kaosu, čije će se posljedice još dugo osjećati u zemlji i među narodom.“

Da tijekom 1919. godine nije bilo zabrana i premlaćivanja svih onih koji su govorili ili iz inata pjevali hrvatskim jezikom, da nisu raspustili legalno izabrane općinske vlasti i nametali za upravitelje „svakakvu čeljad nesposobnu, te najgoreg glasa i ponašanja, da nisu hapsili, zatvarali i odvodili u talijanske logore najnapredniji i najosvjешteniji dio hrvatskog naroda – učiteljstvo i svećenstvo“ (već od 1. veljače 1919. godine bilo je na području Zadra uhapšeno i deportirano u Italiju 130 osoba, ponajviše učitelja i svećenika), „da nije bilo onolike cenzure, spaljivanja i uništavanja Narodnog lista, da nije bilo premetačina i provala u stan nadbiskupa, hrvatski sokol, hrvatsku čitaonicu, hrvatsku gimnaziju, učiteljsku školu, a sve radi zastrašivanja, iseljavanja i definitivnog potalijančivanja, mogli su se izbjeći mnogi ružni, neljudski i divljački ispadi okupacijske vojske i domaćih renegata.“

Strašnu glad koja je vladala u okupiranom dijelu Dalmacije Talijani su željeli iskoristiti za provedbu svojih bolesnih namjera – odnarođivanja. Nisu uspjeli. Legalna školska vlast je raspuštena. Zavladao je kaos.

Počele su čistke, smjene, premještanja učitelja, profesora srednjih škola, kotarskih i pokrajinskih nadzornika, vršeni su napadi na osnovne i srednje škole s hrvatskim jezikom:

⁹⁰ Ovaj dio preuzet je iz knjige Š. Ljubičić, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920. godine*, ur. Branko Ljubičić i Marko Mustać, Matica hrvatska Nin, 2010. godine, VII. dio, *Talijanska okupacija i pučko školstvo (1919. i 1920.)*, str. 203–210, u skraćenom obliku.

- početkom 1919./20. smijenjen je i otpušten iz službe kotarski školski nadzornik u zadarskom kotaru Stjepan Zakarija
- smijenjeni su pokrajinski školski nadzornici za osnovne i srednje škole (Primožić i Posedel) smijenjeni su u zadarskoj gimnaziji s hrvatskim jezikom prof. Antunović i direktor Gross, a postavljeni profesori s talijanske gimnazije
- protjerani su iz službe profesori Preparandije u Arbanasima dr. Marko Perković i prof. Ivo Šoljan
- premješteni su iz zadarske u šibensku gimnaziju profesori Urlić, Stojković, Lujak, Jelovac i Katalinić.

Htjelo se u što kraćem roku uništiti školstvo na hrvatskom jeziku, a u svemu tome posebna im je meta bila Preparandija u Arbanasima. Zato nas i ne čudi da je prvi napad ardita, karabinjera⁹¹ i vojske bio izveden baš na tu ustanovu 14. svibnja 1919. godine, kada je bilo i ranjenih. Drugi, još gori napad dogodio se 14. studenoga 1920. godine kada „mnogi pitomci utekoše na krov zavoda, i zaista je čudo, da koji od njih nije slomio vrat. Kada je pogibao minula, pitomci su ostavili zavod te u društvu starješina probdjeli su cijelu noć u kući učenika Krvavice... Svrha je ovim napadajima da se prisile učenici neka pođu svojim kućama i tim da se onemoguću obuka u ovom zavodu“, piše upravitelj Grgić.

O sličnom napadu na školu još 3. ožujka 1919. godine piše i učitelj Ivan Nagler iz Bokanjca.

U Zadar stiže sve više *regnicola* (talijanski doseljenici). Stanova nema i počinje izgon netalijana, posebno činovničkih obitelji. Naime, mnogi su činovnici morali zbog posla otići iz Zadra, a obitelj bi im ostala u Zadru. Te bi obitelji odmah dobile naređenje da u roku od 16 dana moraju napustiti Zadar. Tamo gdje bi se cijela obitelj iselila, stan se automatski praznio i useljavali su se *regnicoli*.

Obustavljena je aprovizacija za sve dobrotvorne ustanove, pučke kuhinje, škole i svedena je na sami slador, kruh i dva kilograma riže. Talijanska rulja, isti oni koje su hrvatske institucije hranile tijekom rata, opet je počela s napadima na sve one koji bi na ulici prozborili hrvatsku riječ...

Što zbog iseljavanja, što zbog pritisaka, što zbog aprovizacije, smanjivao se broj hrvatskih žitelja, a time i broj djece, pa tako već u školskoj 1921./22. godini talijanske pučke škole imaju 1082 djece, a hrvatske 1066 djece.

Stigao je sudbonosni trenutak za grad Zadar – potpisan je 12. studenoga 1920.

⁹¹ Arditi – jurišnici; karabinjeri – pripadnici talijanske policije.

godine Rapalski ugovor. Zadar je sveden na prostor 4 x 6 km te je postao „talijanski upljudak u jugoslavenskom moru.“

Hrvatske škole u gradu Zadru ostaju. One će formalno živjeti, a od onog dana kada sav hrvatski kadar u pučkim školama bude razriješen dužnosti, jer nije prihvatio talijansko državljanstvo (7. kolovoza 1921. godine), one se dolaskom novog – talijanskog ili potalijančenog kadra potpuno gase.

ZAKLJUČAK

U vrijeme velike gladi u Zadru i Dalmaciji (1916. – 1918.) žene su, na inicijativu dr. Antuna Premožića, prof. Stjepana Ratkovića i prof. Ivana Babića, pristupile osnivanju dobrotvornog društva zadarskih gospođa za pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru i odigrale najznačajniju ulogu u tim teškim ratnim vremenima. Posebno su došle do izražaja dvije učiteljice – Evelina Verduš i Jelka Katalinić i žene političkih čelnika – supruga dalmatinskog namjesnika grofica Anna Attems i supruga predsjednika dalmatinskog sabora Jela Ivčević.

Žene su bile duša svih akcija i aktivnosti u Zadru i zahvaljujući njima otvoreno je igralište za siromašne djevojčice, otvorene su prve dječje jaslice, ambulanta za malu djecu i majke, organizirana je nabava i razdioba lijekova siromašnoj i bolesnoj djeci, otvoreno je prvo ljetovalište (oporavilište) za neuhranjenu, rahitičnu i slabokrvnu djecu u Petrčanima.

Žene nisu prikupljale siromašnu i gladnu djecu za odlazak na oporavak u Hrvatsku i Slavoniju, ali su bile organizatorice večernjih zabava i koncerata da bi se prikupila sredstva za pomoć najpotrebitijima u Zadru i za djecu iz drugih dalmatinskih kotara, koja su preko Zadra i Rijeke odlazila na oporavak u Hrvatsku i Slavoniju; one su bile te koje su osnovala i radionicu u kojoj se krojila i prekrajala odjeća za siromašnu djecu grada Zadra, kao i za stotine i stotine gole i zapuštene djece koja su odlazila na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju. Sve su to radile bez prisile, dobrovoljno.

Za osnivanje ratne kuhinje u Zadru velika zasluga pripada grofici Anni Attems, a prof. Ivanu Babiću za uspješno djelovanje ratne kuhinje u Zadru i osnivanje dnevnog boravka za siromašnu pučkoškolsku mušku djecu.

Zaključno se može kazati da brojna djeca možda ne bi preživjela 1918. godinu da nije bilo onih koji su ih prikupljali i opremali na odlazak u Hrvatsku i Slavoniju, da nije bilo odbora u Zagrebu i dr. Basaričeka koji je sve to organizirao, kao i onih tisuća obitelji koje su dalmatinsku djecu primale i o njima se brinule kao da su njihova vlastita.

LITERATURA I IZVORI

IZVORI

Državni arhiv u Zadru

HR-DAZD – 105 Kotarsko školsko vijeće u Zadru, god. 1015.-1917.

Hrvatska kruna (1918.), br. 68.

Narodni list (1917.), br. 36, 45, 57, 59, 62, 67, 68, 72.; (1918), br. 9, 30, 33, 41, 48; (1919.), br. 4.

Naš list (1920.), br. 10.

Smotra dalmatinska (1917.), br. 18, 19, 32, 35, 37, 46, 53, 59, 67, 68, 75, 76,, 83, 88, 93, 95, 97 ; (1918.) br. 3, 7, 9, 20, 25, 26, 27, 30, 33, 34, 35, 37, 39, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 53, 57, 66, 68, 71, 72, 75.

LITERATURA

LJUBIČIĆ, Š. (2010) Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920., Nin, Matica hrvatska.

SLIKA 1. Mali Dalmatinci na prehrani u Gorjanima i Tomašancima u slavonskoj narodnoj nošnji

SLIKA 2. Istarska i dalmatinska djeca u Zagrebu

CARE FOR POOR SCHOOL CHILDREN IN ZADAR AND ZADAR DISTRICT FROM 1916 TO 1918

ABSTRACT

In the paper, the author deals with the topic related to children in the First World War in the Zadar region, and to some extent in Dalmatia. The work was written exclusively on the basis of materials from the District School Archive, the State Archives in Zadar, contemporary press (*Smotre dalmatinske*, *Narodnog list*, *Hrvatske kruna* and *Novo doba*) and Šime Ljubičić's book *Popular education in Zadar district from 1869 to 1920*.

KEYWORDS:

First World War, childcare, Kotar school archive, Zadar periodicals

PEDAGOŠKI ODNOS U FROMMOVU KONCEPTU LJUBAVI

SINIŠA OPIĆ
ŽELJKA PINTAR

Učiteljski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
sinisa.opic@ufzg.com

Dječji vrtić Kustošija
zeljka.pint@gmail.com

UDK: 159.942:37 Fromm, E.
Stručni rad
Primljen: 6. 6. 2022.
Prihvaćen: 28. 9. 2022.

SAŽETAK

U radu se tematizira odgojna pozicija djeteta u obitelji i društvu. Afirmacija suvremenog djeteta kao socijalnog aktera – osobe autonomnih prava, u velikoj je mjeri doprinijela uvažavajućem pristupu odraslih spram njega. Istovremeno, određivanje djeteta kao subjekta koji u velikoj mjeri određuje svoj život i razvoj, odgojnu ulogu odraslog čini prilično nedorečenom. Suvremeni odgojitelj učestalo je poistovjećen s poticateljem razvoja. Društveni život okarakteriziran konkurentskim suživotom jedinki u natjecateljskom okruženju orijentira odrasle na ustrajanje u dominantnom doprinošenju spoznajama djeteta. Budući da je takav pristup odgojno nedostatan, ovim se radom tematizira pedagoški odnos promotren u Frommovoј perspektivi. Upućuje se na orijentiranost na brigu, odgovornost, poštovanje i znanje kao temeljne preduvjete odgoja samosigurnog, pouzdanog, socijalno zainteresiranog i empatičnog djeteta.

KLJUČNE RIJEČI:

pedagoški odnos, odgoj, Fromm, ljubav

UVOD

Suvremeni obiteljski značaj djeteta pojavno se razlikuje od nekadašnjeg. Caldwellova teorija „tokova sredstava“ tumači promjenu u obiteljskom shvaćanju vrijednosti djeteta – od razdoblja usmjerenosti odraslih na dijete čijom se osnovnom zadaćom smatrao koristan rad kojim potpomaže roditelje (osigurava radnu snagu, održava imanje, donosi prestiž obitelji), dolazi do perioda roditeljeve usmjerenosti na djetetovu materijalnu i duhovnu dobrobit pri čemu je roditeljsko ulaganje u dijete veliko, a prethodno shvaćena korist minorna (Čudina-Obradović, Obradović, 1999). Dijete je centar suvremene obitelji, njegova uloga snaži, dok roditeljska, u svakom smislu, pa i odgojnom, postaje sve slabija.

U zajednici prozvanoj društvom znanja, odgojem se podrazumijeva ubrzavanje djetetova razvoja. Suvremeni skrbnici osobito su visoko informirani o važnosti ranog poticanja djetetove spoznajne sfere. Zbog zabrinutosti da će dijete, ako propusti kritična razdoblja učenja, biti onemogućeno u kasnijem akademskom napredovanju, odrasli učestalo profesionaliziraju njegove aktivnosti pa je samosvrhovita dječja igra preobražena u vježbu ovladavanja raznim razvojnim zadatcima (Bašić, 2012).

U zajednici usmjerenoj na uspjeh, umjesto na razumijevanje nastavnog materijala i uživanje u procesu učenja, roditelji su orijentirani na djetetovo postizanje visokih ocjena i testovnih rezultata (Šeparović Lisak, 2018). Istovremeno, budući da su uvjereni da je zadovoljstvo sobom preduvjet osobnog napretka, učestalo preuveličavaju dostignuća svoje djece (Ehrensaft, 2002). S obzirom na očekivane brzog stjecanja mjerljivog obrazovnog znanja, neprestano pohvaljivanu djecu oslobađaju većine uobičajenih kućnih zadataka. Intenzivno poticanje kognitivnog razvoja tako postaje praćeno pretjerano zaštitničkim i kontrolirajućim ponašanjima roditelja (Šeparović Lisak, 2018).

U kontekstu socioemocionalnosti, govori se o epidemiji popustljivog odgoja (Shaw, Wood, 2009). Izbjegavajući konflikte s djetetom, roditelji teže njegovu usrećivanju pa iskazane želje poistovjećuju s njegovim potrebama, udovoljavajući svakom zahtjevu. Onemogućavanje suočavanja s neugodom znatno otežava djetetovo razvijanje psihološkog prostora za tugu, frustraciju, ljutnju i razočaranje. Ono zaključuje da su negativne emocije nesavladive, zato i nedopuštene – ne razvija samopouzdanost u suočavanju s poteškoćama i negativnim osjećajima, nesigurno je i anksiozno. Pretpostavlja da se očekuje da je neprestano sretno,

zadovoljno i uspješno, dok je, sasvim oprečno, zaokupljeno osjećajem slabosti i preosjetljivosti (Lisak Šeparović, 2018).

Nedorečenost odgojne uloge odrasloga zamjetljiva je i u kontekstu odgojno-obrazovnih ustanova. Budući da suvremeno pedagoški poimanje tendira shvaćanju djeteta kao društvenog aktera s autonomnim pravima, koje konstruira vlastita znanja, uvježbava vještine, stječe ključne kompetencije za samostalno odlučivanje i odgovornost za vlastiti razvoj (Bašić, 2012), odgojna važnost stručnjaka prilično je nedefinirana. U Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) navodi se da dijete participira, konstruira i u velikoj mjeri određuje svoj vlastiti život i razvoj. Napominje se da se dijete u vrtiću razvija u poticajnom socijalnom i fizičkom okruženju, u interakciji s materijalima i drugom djecom, uz neizravnu potporu odgajatelja (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Doima se da je djetetu, koje u predškolskoj ustanovi dominantno samoinicijativno samoorganizira vlastite aktivnosti u kojima samoregulirano uči, odrastao dominantno potreban kao indirektni podržavatelj njegova razvoja. Dijete se predstavlja kao autopoietski sustav koji autonomno procesuirá vanjske impulse ovisno o svojem potencijalu, uz posrednu odgajateljsku pratnju. Pritom se zanemaruje da dijete brojne psihološke strukture kojima doživljava svijet tek razvija, i to upravo na temelju obiteljske i institucionalne odgojiteljske skrbi koja mu je u ranom djetinjstvu neposredno dana.

Materijale usmjerene na učenje odgojitelji djece rane i predškolske dobi nazivaju trećim odgojiteljima djece. Tvrdi se da materijali potiču djecu na postavljanje, provjeravanje, revidiranje vlastitih pretpostavki i osobnih zamisli o problemu koji ih zanima (Sidnik, 2008). Materijal djetetu olakšava komuniciranje o idejama i novim spoznajama. Odgojitelji, dominantno upućeni organizaciji učećeg prostorno-materijalnog okruženja, usmjereni su i na uvježbavanje tehnika komunikacije s djecom. Tako su upoznati s konceptom dijaloškog čitanja, kojim se obrazlažu karakteristike govorno-poticajnog razgovora odgojitelja i djeteta o slikovnici (Čudina-Obradović, 2008). Usvajaju i karakteristike učeće komunikacije s djetetom – uvježbavaju postavljanje poticajnih pitanja kojima se ustanovljavaju djetetova postojeća znanja, produbljuje njegovo razumijevanje problema ili potiče primjena usvojenih koncepata (Slunjski, 2012).

Umjesto kao odraz uspostavljenog pedagoškog odnosa obilježenog međusobnom zainteresiranošću i razumijevanjem sudionika, komunikacija se sagledava kao vještina podložna predmetnom uvježbavanju. Takav pristup svojom ogra-

ničenošću promašuje bit odgojnog procesa. U prilog razumijevanju pedagoškog odnosa u njegovoj cjelovitosti, on će se u ovome radu razmotriti uvažavanjem Frommove interpretacije ljubavi kao modela uspostave specifično ljudskih socijalnih odnosa.

LJUBAV KAO MODEL PEDAGOŠKOG ODNOSA

Suvremeno zagovaranje predodžbe čovjeka kao neovisno-samokonstruktivne jedinice parcijalno pristupa njegovoj naravi. Težeći slobodnoj autonomnosti, pojedinac je istovremeno socijalno određen. Njegova je samospoznaja povezana sa značajkama ostvarenih socijalnih kontakata s okolinom. Najdublji osjećaj o tome tko je zapravo, povezan je s razinom čovjekove bliskosti sa značajnim drugima (Marčinko, 2018).

Temeljna egzistencijalna potreba svake jedinice, po Frommovu shvaćanju, zasniva se na nadvladavanju izoliranosti vlastite egzistencije i pronalasku puta k drugome. Dok je jedan od regresivnih odgovora na navedenu, ishodišnu čovjekovu potrebu konformizam, poželjan je onaj koji se zasniva na uspostavi međuljudske ljubavi.

Tematizirajući ljubav kao razvijenu pojedinačevu orijentaciju prema drugome i svijetu te izdvajajući je kao odgovor na problem ljudskog stanja dostojan čovjeka, obrazlaže se da je konstruirana međudnosom brige, odgovornosti, poštovanja i znanja (Fromm, 1986).

Ljubav podrazumijeva brigu. U kontekstu pedagoškog odnosa ona implicira odgojiteljevu skrb o djetetovim fiziološkim, psihičkim, socijalnim potrebama. Briga usmjerava odgojitelja na djelatnu zaokupljenost njima. Odgojiteljeva skrbnost u zadovoljavanju potreba djeteta upućuje na razumijevanje njegova stanja. Uz brižnog odgojitelja, ono uviđa da je shvaćeno s prihvaćanjem, da je prepoznato, da mu je dozvoljena autentičnost i da, sveobuhvatno, u odnosu ne ostaje stranac. Djetetovo samoprepoznavanje u oku bitnog drugog nužna je pretpostavka njegova kognitivnog i emocionalnog razumijevanja ostalih.

Odgovorani odgojitelj upućuje dijete na shvaćanje načina na koji ono utječe na svijet, usredotočuje ga na posljedice vlastitih čina. Vrijednosno formirajući dijete, usmjerava ga prema drugima kao zasebnim entitetima sa specifičnim potrebama i pravima. „Odgovorani“ pojedinac spreman je i sposoban „odgovarati“ (Fromm, 1986). Onaj koji odgovara – voli; ljubav pretpostavlja doticaj s moralnim osje-

ćajima srama, žaljenja, krivnje. Odgovoran odgojitelj razumije da je primjeren sram regulator međuljudskih odnosa. On je razvojno postignuće koje upućuje na djetetovo prepoznavanje vanjskih normi prema kojima može biti procjenjivana vlastita vrijednost, kapacitet za procjenjivanje u kojoj mjeri vlastito ponašanje i osobine zadovoljavaju te standarde i procjenjivanje razloga za usklađenost ili odstupanje od normi (Bilić, 2018). Evolucijski razmotreno, jedinstvena ljudska osobina crvenjenja lica u nelagodi ukazuje na to da su čovjekovi predci davali prednost objavljivanju pouzdanja nad njegovanjem oportunitizma. Poželjan partner za zajedničke poduhvate oduvijek je onaj na koga se pouzdano može osloniti upravo zahvaljujući jakom unutarnjem kompasu koji ga čini osjetljivim na doživljaj krivnje i srama. Onaj tko laže a da se ne zacrveni, tko nikad ne pokazuje kajanje i tko u svakoj prilici zaobilazi pravila, ne ostavlja dojam onoga koji bi bio poželjan kao prijatelj, partner ili kolega (Waal, 2001).

Ipak, u suvremenoj, narcizmu sklonoj psihokulturi, sram je učestalo shvaćen kao znak slabosti koju si pojedinac, od djetinje dobi, u svojoj nepogrešivosti ne može dopustiti. Zaokupljen samim sobom, vlastitim potrebama i interesima, on je sklon samouvjerenosti do nadmenosti i bahatosti, neodmjerenosti preko granica decentnosti, egoističnom hedonizmu i individualizmu, nemilosrdnoj kompetitivnosti (Jakovljević, 2018). No sebična samofokusiranost jedinki upućenih na dominantnu odgovornost prema samima sebi, umjesto do zadovoljstva, dovodi ih do osobne neproduktivnosti, osjećaja praznine i prikraćenosti. U besramnom grabežu za životnim zadovoljstvima krije se i kompenzira njihov neuspjeh pokušaj brige za vlastito *ja* (Fromm, 1986).

Poštovan drugi priznat je kao zasebna, jedinstvena osobnost koja se autentično razvija. Poštujući odgajatelj prihvaća djetetovu specifičnu zasebnost, podržava izvornost njegova individualiteta. On ga istovremeno odgojno upućuje na zainteresirano prepoznavanje iznimnosti drugoga. No, osim međusobnih razlikovanja, potiče djetetovo intuitivno uviđanje zajedničkih obilježja svih ljudi. Razlike u talentima, inteligenciji ili znanju, zanemarive su o odnosu na ljudsku bit, zajedničku svima (Fromm, 1986). Dijete koje se odgaja u brižnom i odgovornom okruženju doživljava poštujuće jedinstvo s ljudima. Između ostalog, ono je sposobno za uvažavajuće suosjećanje i solidarnost.

Solidarnost ravnopravnih onemogućuje da se u činu pomaganja sudjeluje zbog afirmacije vlastite moći. Ugroženog se ne svodi se na deficitarnost i bijedu; on je poštujuće promatran kao cjelovito biće (Filić, 2018). Suosjećajan pojedinac razumije da je bespomoćnost privremeno stanje individue, dok je sposobnost da

se osovi i korača vlastitim nogama stalna i zajednička osobina svih ljudi (Fromm, 1986).

Ljubav zahtijeva nadvladavanje iluzija – ona teži znanjem objektivno pristupiti stvarnosti. Potreba za spoznajnim obuhvaćanjem sebe, drugoga i svijeta nužna je da bi čovjek izbjegao iracionalno iskrivljene slike. On želi otkriti tajnu svijeta i čovjeka. No, iako je misaono znanje nužan uvjet za potpuno spoznavanje u činu ljubavi, ono je ipak ograničeno. Rastavljanjem se upoznaje predmet. Rasijecanjem životinje stječe se spoznaja o njoj. Ipak, okruženje ne može u cijelosti biti misaono zahvaćeno, ono nije podložno potpunoj pojedinačnoj spoznajnoj kontroli. Priznanje granice vlastite racionalne spoznaje bližnjih i svijeta individuu upućuje na doživljaj jedinstva s njima (Fromm, 1986).

Čovjekovu racionalnu spoznajnost odgojno je potrebno odrediti brigom, odgovornošću i poštovanjem. Vrijednosno neodgojena naučnost tendira zlu. Zapadni pristaše eugenike zastupali su racionalno opravdane planove oslobađanja nacije od neprilagođenih i nepodobnih pojedinaca (Zimbardo, 2009). Nacistički znanstvenici, tretirajući ljude kao istraživačke objekte, stjecali su spoznaje zanemarivanjem ljudske patnje (Bogod, 2004 prema Baron-Cohen, 2012). Suvremeni se znanstvenici nazivaju akademskim poduzetnicima – kalkulabilnim, proračunatim stručnjacima čiji spoznajni ciljevi obuhvaćaju povećanje nečije financijske koristi (Peračković, 2016). Moralno je neomeđena racionalnost, dakle, bezvrijedna. Dominantan poticaj pojedinačnoj spoznajnosti u odgojno ispražnjenom pedagoškom procesu, nije samo nedovoljan, već i štetan.

Čovjek koji se brine, odgovara, poštuje i poznaje sebe i drugoga spreman je konstruktivno pristupiti stvarnosti. Pedagoški odnos, suglasan s Frommovim poimanjem suživota ljudi, usmjeren je na odgajanje upravo takve osobnosti koja se je sposobna autonomno, s integritetom i znanjem, ujediniti s drugima i svijetom, u ljubavi.

ZAKLJUČAK

Da bi se ljudski mozak razvio, potrebna mu je ljubav. Jedinka dolazi na svijet s jednom trećinom odraslog ljudskog mozga. Da bi se razvio ostatak, potrebna je ljubav majke, obitelji i cijele okoline. Izvan majčine maternice, bez nježnosti – nematerijalnog informacijskog psihičkog i duhovnog inputa, razvoj neće biti dovršen (Brajša, 1997).

Ipak, smatranje da je dijete samodovršavajući sustav, u čijem odgoju odrastao treba dominantno sudjelovati u smislu poticanja razvoja mjerljivog testovima, jasno je ako se sagledaju neka obilježja zajednice. Pojedinaac je, u suvremenom društvenom kontekstu, razmatran kao kapital usmjeren na gospodarski napredak. Nakon zemlje i stroja, on postaje osnovni resurs koji jamči ekonomsku uspješnost zajednice. Prioritetnom ulogom obrazovanja zato se smatra povećanje čovjekovih proizvodnih kapaciteta (Bogdanović, 2008). Deklaracijom o znanju (2004) upućuje se na to da je znanje temeljna proizvodna snaga suvremenog društva i glavni uvjet uspješnosti zajednice, a najvažniji prirodni resurs u tom procesu daroviti su mladi ljudi. Zato od najranije dobi treba maksimalno potaknuti razvoj pojedinačnih kapaciteta.

Budući da je znanje upućeno na gospodarski probitak, ono treba biti funkcionalno i praktično primjenjivo. U suvremenom kontekstu zato se osobito cijene znanja STEM područja. Budući da se klasičnim ciljem znanja smatralo *razumijevanje* svijeta bez jednoznačne usmjerenosti na praktičnu svrhu, pojedini autori suvremeni pristup znanju smatraju prilično okrnjenim (Leissmann, 2008).

Osim znanja, i etičke se vrednote u suvremenom kontekstu razmatraju kroz praktičnu upotrebljivost i korisnost. Subjekt propituje značaj vrijednosti kroz njihovu oportunitet za *vlastito samoodržanje (Fromm, 1984). Tako se, umjesto na razvoj karakternih vrlina, suvremena jedinka upućuje na razvoj instrumentalnih navika koje omogućuju dobar suživot u miroljubivoj i prosperirajućoj zajednici (Fukuyama, 1994). Suvremeno društvo time jasno razdjeljuje koncept dobrog čovjeka od dobrog građanina (Vujčić, 1995).

O vrijednosnoj ispražnjenosti suvremenog odgojno-obrazovnog koncepta jasno svjedoči angažirano tematiziranje *odgoja i obrazovanja za vrijednosti* (Rakić, Vučkić, 2010). Vrijednosti podrazumijevaju koncepte koji se odnose na poželjna stanja ili ponašanja (Shwartz i Bardi, 1997, prema Miliša, Dević i Perić, 2015), odnosno vjerovanja da je specifičan način ponašanja ili cilja egzistencije društveno ili osobno poželjniji u odnosu na onaj suprotan (Rokeach, 1973, prema Miliša, Dević i Perić, 2015). Ako pod odgojem podrazumijevamo proces namjernog razvijanja karakternih osobina čovjeka, a obrazovanjem sustavno razvijanje kognitivnih sposobnosti i učenje pojedinca (Mijatović, 2000), jasno je da su upravo vrijednosti pokretački i regulacijski čimbenik odgoja (Mougnotte, 1995, prema Miliša, Dević i Perić, 2015). U tome je smislu svaki odgoj i obrazovanje vrijednosni, odnosno *za vrijednosti*, jer je drukčiji nemoguć. Suvremena potreba da se odredi *odgoj za vrijednosti* ukazuje na neshvatljivu mogućnost da se odgoj razu-

mije kao bezvrijednosni ili vrijednosno neutralni koncept.

Vrijednosno neodređen model reduktivno shvaćenog odgoja kao poticanja razvoja, u društvenom okruženju obilježenom nesigurnošću, orijentira dijete na uspjeh, kompetitivnost i individualizam, dok ono, kao osobnost, ostaje na periferiji – u njegovu se socijalnu i emocionalnu pismenost, psihosocijalni razvoj, razvoj društveno adekvatnog ponašanja ulaže premalen trud. U rješavanju svoje ljudske zadaće – nadvladavanju skučenosti vlastite egzistencije i konstruktivnom sjedinjavanju sa sobom, drugima i svijetom, prepušteno je samo sebi.

Permisivnost odgoja, šticeenje djeteta od neugodnih emocija, potenciranje ideje o njegovom jedinstvenom, uzvišenom položaju među drugima, onemogućavanje vrijednosnog oblikovanja sirovih ambicija, otežava djetetovo povezivanje s drugima. Život u svijetu virtualne stvarnosti koja mimikrijski oponaša doba svemoći početka života (u kojemu nema doživljaja ograničenja vremena, prostora ni odgođe zadovoljenja potreba) (Bilić, 2018), čini nadvladavanje regresivnog doživljaja vlastite svemoći još zahtjevnijim.

Karakter suvremenog društva pogoduje nedefiniranosti koncepta odgoja. Sveobuhvatno odgojno zahvaćanje čovjeka u njegovom cjelovitom shvaćanju, suvremen je pedagojski zadatak. Doprinoseći navedenom, pedagoški odnos potrebno je promatrati tematiziranjem brige, odgovornosti, poštovanja i znanja kao neophodnih sastavnica temeljnog uvjeta razvoja čovjeka i zajednice – ljubavi.

LITERATURA

- BARON-COHEN, S. (2012). *Psihologija zla*. Beograd: Clio
- BAŠIĆ, S. (2012). Kriza djetinjstva. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18 (67), 10–12.
- BILIĆ, V. (2018). Promjena srama u čovjeka 21.stoljeća. U D. Marčinko i V. Rudan (Ur.), *Nelagoda u kulturi 21. stoljeća. Psihodinamska rasprava* (64–101). Zagreb: Medicinska naklada.
- BOGDANOVIĆ, M. (2008). Prilog teoriji ljudskog kapitala: koja svojstva radne snage treba smatrati bitnim sastavnicama ljudskog kapitala. *Ekonomija*, 15 (1), 45–81.
- BRAJŠA, P. (1997). *Umijeće ljubavi*. Pula: C.A.S.H.
- ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, M. (2008). *Igrom do čitanja: igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, M. i OBRAĐOVIĆ, J. (1999): Želja za djecom i apstinencija od djece: odrednice, korelati i mogućnosti društvene intervencije. *Revija za socijalnu politiku*, 6 (3), 241–258.
- EHRENSAFT, D. (2002). *(Raz)maženo dijete: kako dobronamjerni roditelji daju djeci previše – ali ne ono što im treba*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- FILIĆ, A. (2018). Promišljanja o kristološkom utemeljenju međuljudskoga milosrđa na tragu izabranih crkvenih otaca. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16 (1), 39–57
- FROMM, E. (1986). *Umijeće ljubavi*. Zagreb: Naprijed.
- FUKUYAMA, F. (1994). *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- JAKOVLJEVIĆ, M. i JAKOVLJEVIĆ, I. (2018). Od “nelagode u kulturi” do psihopatologije i homo deusa sutrašnjice. U D. Marčinko i V. Rudan (Ur.), *Nelagoda u kulturi 21.stoljeća. Psihodinamska rasprava*, Zagreb: Medicinska naklada.
- LISSMANN, K. P. (2008). *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- MARČINKO, D. (2018). Od neprorađenog žalovanja u prošlosti do perfekcionizma u sadašnjosti. U D. Marčinko i V. Rudan (Ur.), *Nelagoda u kulturi 21. stoljeća. Psihodinamska rasprava* (1–34), Zagreb: Medicinska naklada.
- MIJATOVIĆ, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Zagreb: EDIP
- MILIŠA, Z.; DEVIĆ, J. i PERIĆ, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 19 (2), 7–20

- Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.
- PASTUOVIĆ, N. (2004). *Deklaracija o znanju: Hrvatska temeljena na znanju i primjeni znanja*. Zagreb: HAZU.
- PERAČKOVIĆ, K. (2016). Društvena uloga znanstvenika danas. Znanstvenik kao homo economicus i homo sociologicus versus homo academicus universalis. *Filozofska istraživanja*, 36 (3), 581–593.
- RAKIĆ, V. i VUKUŠIĆ, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 9 (4–5), 771–795.
- SHAW, R. i WOOD, S. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja: zašto su djeca nevesela, nezadovoljna, sebična te kako im pomoći*. Zagreb: V:B:Z.
- SINDIK, J. (2008). Poticajno okruženje i osobni prostor djece u dječjem vrtiću. *Metodički obzori*, 1 (5), 143–154.
- SLUNJSKI, E. (2012). *Tragovima dječjih stopa*. Zagreb: Profil.
- ŠEPAROVIĆ LISAK, M. (2018). Odrastanje pod pritiskom perfekcionizma. U D. Marčinko i V. Rudan (Ur.) *Nelagoda u kulturi 21. stoljeća. Psihodinamska rasprava* (145–155), Zagreb: Medicinska naklada.
- VUJČIĆ, V. (1995). Liberalizam i politika općeg dobra. *Politička misao: časopis za politologiju*, 32 (1), 123–141
- WAAL, F. (2001). *Prirodno dobri: podrijetlo ispravnog i pogrešnog kod ljudi i drugih životinja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

PEDAGOGICAL RELATIONSHIP IN FROMM'S CONCEPT OF LOVE

ABSTRACT

The paper deals with the educational position of the child in the family and society. The affirmation of the modern child as a social actor - a person with autonomous rights, has greatly contributed to the respectful approach of adults towards him. At the same time, defining the child as a subject who largely determines his life and development makes the educational role of the adult quite vague. The modern educator is often identified with the promoter of development. Social life characterized by the competitive coexistence of individuals in a competitive environment orients adults to persist in dominantly contributing to the child's knowledge. Since such an approach is educationally insufficient, this work thematizes the pedagogical relationship observed in Fromm's perspective. It refers to orientation to care, responsibility, respect and knowledge as the basic prerequisites for raising a self-confident, reliable, socially interested and empathetic child.

KEYWORDS:

pedagogical relationship, upbringing, Fromm, love

ALTERNATIVNA I AUGMENTATIVNA KOMUNIKACIJA U KONTEKSTU UČENJA STRANOG JEZIKA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

MANUELA KOTLAR

*Odjel za talijanistiku
Sveučilište u Zadru
mkotlar@unizd.hr*

UDK: 316.77:[81'243:37.02-053.4]
Stručni rad
Primljen: 31. 5. 2022.
Prihvaćen: 28. 9. 2022.

SAŽETAK

Rad skreće pozornost na moguću korist od implementacije relativno nove kombinirane komunikacijske tehnike u glotodidaktičke metode rada s djecom predškolske dobi. Riječ je o čitanju priča prevedenih u simbole (PCS, WLS ili Bliss) koje se koristi u sklopu augmentativne i alternativne komunikacije (AAK) u radu s osobama s posebnim komunikacijskim potrebama. Prijedlog se temelji na rezultatima znanstvenih istraživanja vezanih za važnost čitanja priča djeci, posebice u prvim godinama života, te znanstvenim istraživanjima vezanima za upotrebu knjiga prevedenih u AAK simbole u radu s osobama s posebnim komunikacijskim potrebama. S obzirom na to da u prvim godinama učenja stranog jezika, bez obzira na dob, neminovno dolazi do nesrazmjera između intelektualnog nivoa i interesnih sfera djece s jedne strane i stupnja njihovog poznavanja stranog jezika s druge strane, nastavnici i odgojitelji često se nalaze pred izazovom pronalaženja adekvatnih materijala jer razumljivi tekstovi djeci najčešće nisu zanimljivi, dok im oni koji bi im mogli biti zanimljivi nisu razumljivi. To posebice dolazi do izražaja u predškolskom uzrastu, jer u toj dobi djeca ne ulaze u proces učenja stranog jezika svjesno i s namjerom, stoga je jako važno pobuditi im adekvatan interes za nastavni materijal. U radu se razmatra moguća višestruka korist od čitanja priča prevedenih u simbole i predlaže provedba konkretnih istraživanja u praksi.

KLJUČNE RIJEČI:

glasno čitanje djeci, knjige prevedene u AAK simbole, dualno kodiranje, učenje stranog jezika

UVOD

U ovom radu naglasak je na mogućoj upotrebi tehnike čitanja priča prevedenih u simbole koja se koristi u alternativnoj i augmentativnoj komunikaciji (AAK) i pozitivnim učincima koje bi ta aktivnost imala prilikom učenja stranog jezika kod djece predškolske dobi.

Alternativna i augmentativna komunikacija gotovo se isključivo koristi kao pomoć ili jezična alternativa za osobe s posebnim komunikacijskim potrebama te im olakšava ili omogućuje funkcionalno sporazumijevanje s užom i širom sredinom. No mogli bismo reći da i osobe koje uče strani jezik imaju, u određenom smislu, posebne komunikacijske potrebe *u odnosu na jezik koji uče*, jer raspolažu ograničenim jezičnim kompetencijama, nemaju svojoj dobi primjereno bogat vokabular, ni adekvatno usvojenu sintaksu ili fonologiju. S obzirom na to da su te poteškoće usporedive s poteškoćama koje imaju osobe s posebnim komunikacijskim potrebama u okviru vlastitog, materinskog jezika, prirodno se nameće pomisao da bi neke od metoda koje premošćuju takve poteškoće u materinskom jeziku mogle pomoći prevladati iste poteškoće u stranom jeziku. Rad sam organizirala u četiri poglavlja. U prvom poglavlju kratko se osvrćem na važnost učenja stranog jezika u ranoj i predškolskoj dobi. U drugom poglavlju ističem koristi koju aktivnost glasnog čitanja priča ima za razvoj djeteta općenito te navodim specifične koristi i aktivnosti u okviru učenja stranog jezika. U trećem poglavlju detaljnije predstavljam specifičnosti tehnike čitanja priča prevedenih u AAK simbole. U četvrtom poglavlju razmatram mogućnost korištenja te tehnike unutar okvira učenja stranog jezika u ranoj dječjoj dobi. Osim brojnih prednosti korištenja AAK simbola, navodim i tri moguća prigovora njihovu korištenju pri učenju stranog jezika, kao i odgovore na njih.

U radu sam nastojala pokazati kako se iz dostupne literature o relevantnim temama može izvesti zaključak da prednosti i korist koje ima čitanje priča prevedenih u AAK simbole pri učenju stranog jezika, pogotovo u vrtičkoj dobi, opravdavaju potrebu za detaljnijim znanstvenim istraživanjem i stručnim radom na eventualnoj implementaciji te tehnike u nastavu stranog jezika.

UČENJE STRANOG JEZIKA U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Jezik kao sredstvo komunikacije jedan je od glavnih medija putem kojih čovjek ispoljava svoju jedinstvenu, samo njemu svojstvenu osobenost. Svaka pojedina osoba, ali i svaka uža ili šira zajednica, koriste se jezikom da bi izrazili ono što ih razlikuje od

ostalih: svoju kreativnost, emocije, stavove, ideje, kulturne specifičnosti, vjerovanja i strahove, ali i da bi izgradili i definirali sebe u odnosu na ostale. Zato u razvoju djeteta jezik predstavlja važnu polazišnu točku i osnovu njegova razvoja. Usvajanje jezika kao sredstva komunikacije djeci omogućuje povezivanje s drugima u užoj i široj obitelji (Prebeg-Vilke, 1991). Jezik je također i sredstvo razmišljanja te se specifičnosti pojedinih jezika odražavaju i u kognitivnom razvoju njihovih govornika počevši od najranije dobi.

Mnoga istraživanja pokazuju da poznavanje više jezika kod djece pozitivno djeluje na kognitivni razvoj i podiže razinu metalingvističke svijesti, što se paralelno odražava i na ovladavanje materinskim jezikom. Ako su zadovoljeni osnovni uvjeti, kao što su pozitivan stav djeteta prema stranom jeziku i kulturi njegovih govornika, primjeren sadržaj i metodologija programa te stručni učitelji, rani programi učenja stranog jezika mogu biti od višestruke koristi za djecu (Nikolov, Mihaljević Djigunović, 2006). Ovladavajući stranim jezikom, djeca razvijaju kognitivne i socijalne vještine. Upoznajući se s drugim zemljama i narodima te njihovim kulturama, djeca stječu nova iskustva i razvijaju toleranciju. Osim toga, sve veća povezanost i međuovisnost pojedinih dijelova suvremenog svijeta dovela je do sve veće potrebe za poznavanjem jezika nekih drugih kultura i naroda, što je pak dovelo do kontinuiranog spuštanja dobne granice od koje se počinje učiti strani jezik. Djeca se tako danas sve češće susreću sa stranim jezikom već u predškolskoj dobi.

U prilog sveopćoj tendenciji implementiranja nastave stranog jezika u predškolske ustanove svakako ide činjenica da mala djeca s lakoćom uče strane jezike i, ako su izložena sustavnom i pravilnom govorenju, mogu učiti i više stranih jezika. Rezultati tog procesa ovise primarno o jezičnim i pedagoškim kompetencijama odgajatelja, kao i o njihovoj otvorenosti prema stjecanju novih znanja. Pritom je važno odabrati adekvatan model rada i stvoriti kvalitetan i motivirajući odnos među sudionicima tog procesa (Silić, 2007).

Prema Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske dijete predškolskog uzrasta uči jezik u poticajnom okruženju kroz razne aktivnosti i radnje. Kurikul predlaže *situacijski pristup* učenju koji, kroz svakodnevne odgojno-obrazovne aktivnosti vrtića, djetetu omogućava ovladavanje jezikom i njegovo korištenje u nizu različitih aktivnosti i situacija (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2015).

Situacijski pristup, čiji je začetnik Jürgen Zimmer, potiče razvoj iskustva koje djeca potom povezuju sa znanjem. Njeguje individualan rad i rad u grupama u kojima mogu biti djeca različite dobi, potiče suradnju s roditeljima i zajednicom pa tako uzima u ob-

zir cjeloviti razvoj djeteta. Proces učenja kroz životne situacije trebao bi biti orijentiran na djecu već poznate situacije, vezane za sadašnjost ili blisku budućnost, koje im omogućavaju samostalne aktivnosti i samostalno odlučivanje (Zimmer, 1984). Aktivnosti učenja stranog jezika u predškolskoj dobi najčešće se temelje na igri, jer je igra djeci svojstven način stjecanja iskustva o svijetu koji ih okružuje. Može ju potaknuti odgajatelj ili ju može inicirati dijete. Djeca predškolske dobi preferiraju plesanje, pjevanje, igranje društvenih igara, aktivnosti s lutkama te igranje uloga (Silić, 2007).

Osim situacijskog pristupa jedna od metoda koje su pronašle svoje mjesto u vrtičkoj obrazovnoj praksi je i TPR (*Total Physical Response*), odnosno metoda učenja jezika pokretom. Razvio ju je psiholog James Asher, a temelji se na učenju jezika uz istovremenu motoričku aktivnost. U prvom planu su joj razumijevanje jezika i glagoli kao jezični nositelji radnje. Igrajući se, djeca izvršavaju radnje koje odgajatelj od njih zahtijeva na stranom jeziku i istovremeno i sam pokazuje. Metoda je istovremeno zabavna i opuštajuća te se jednostavno integrira u svakodnevne vrtičke aktivnosti (Asher i Price, 1967).

Metoda koju u ovom kontekstu također vrijedi navesti jest metoda učenja jezika u zajednici (*The Community Language Learning*). Ona na djecu gleda kao na cjelovite osobe, koje uče bolje kada se osjećaju sigurno. Odgajatelj bi trebao prepoznati osjećaje djece i dati im priliku da sama generiraju jezik koji žele naučiti. Razvio ju je psiholog Charles A. Curran, koji je smatrao da odgajatelj mora biti sposoban razumjeti emocionalno stanje djeteta da bi na vrijeme spriječio ili otklonio strahove koji se kod djece mogu pojaviti u procesu učenja stranog jezika. Djecu treba poticati da samostalno odlučuju što će i kako učiti. Pritom im treba osigurati pozitivnu atmosferu u kojoj će se osjećati sigurno, što se postiže prvenstveno stvaranjem dobrih međuljudskih odnosa svih sudionika u nastavnom procesu (Curran, 1976).

Budući da Nacionalni kurikulum ne predlaže posebno oblikovane metodičke postupke za rad s predškolskim uzrastom, svaki vrtić može organizirati rad na osnovi svojih specifičnih okolnosti, stavljajući uvijek na prvo mjesto dobrobit djeteta, njegove želje i potrebe. Izbor metoda i tehnika ovisit će između ostalog i o dobi djeteta. Dijete predškolskog uzrasta zaigrano je, prirodno znatiželjno i sklono interakciji, pa je za učenje stranog jezika u predškolskim ustanovama svakako najprimjereniji situacijski pristup, s aktivnostima koje se većinom temelje na igri i daju prednost komunikacijskim vještinama. No dječji interes i znatiželja iskazuju se i u njihovoj sklonosti prema slušanju i čitanju priča. Tu bi dječju sklonost svakako bilo poželjno uklopiti u proces učenja stranog jezika jer, osim susreta sa stranim jezikom pri svakodnevnoj komunikaciji, poželjno je da se dijete upozna i s kulturnom baštinom naroda čiji jezik

uči. Stoga bi bilo od velike koristi čim ranije stvoriti uvjete za kontakt s autohtonom dječjom književnošću. Književnost predstavlja zrcalo društva. Svako književno djelo, bez obzira na to je li pisano za odrasle ili za djecu, jedinstveno je povijesno svjedočanstvo koje ima estetsku i simboličku vrijednost. Ono je medij kojim ulazimo u čudesan svijet čovjekove kreativnosti. Inspirira nas, tjera nas da sanjamo, potiče naš razvoj stavljajući nas u kontakt s nečim što nam je nepoznato. Ni jedan drugi oblik jezičnog izričaja nema takvu moć. Djeca su po svojoj prirodi otvorena prema novim iskustvima i ako na primjeren način dođu u kontakt s djelima prikladnima njihovoj dobi, osim usvajanja bogatijeg vokabulara, razvijat će od najranije dobi i smisao za lijepo.

ČITANJE PRIČA

Čitanje priča ima svoju preteču i osnovu u jednoj od prvih socijalnih aktivnosti u povijesti ljudskog roda, a to je pričanje priča. Čovjekova potreba da ispriča drugima događaje, doživljaje i osjećaje prisutna je od pamtivijeka u svim kulturama. Istaknuti američki psiholog Jerome Bruner, poznat po istraživanjima na području evolucijske i socijalne psihologije, među prvima se posvetio istraživanju ljudske sposobnosti stvaranja i pričanja priča, za koju smatra da je jedna od osnovnih karakteristika ljudskog uma. Po Bruneru, potreba za pripovijedanjem do te je mjere specifična i ukorijenjena u ljudsku povijest da postoji velika vjerojatnost da je upravo ona potaknula nastanak jezika (Bruner, 1988).

Narativno mišljenje drukčije je od racionalnog mišljenja, koje se uglavnom odnosi na realnost i u uskom je odnosu s istinom. Narativno mišljenje temelji se na uskoj korelaciji između događaja i unutrašnjih stanja, namjera, osjećaja, sustava vrijednosti i vjerovanja samog pripovjedača (Bruner, 1992). Tko priča priču, ima potrebu interpretirati događaje kroz prizmu svoje osobnosti i prenijeti drugima značenje koje ti događaji imaju za njega. Kroz priču tako pojedinac gradi svoj odnos s drugima u zajednici, što mu omogućuje da se osjeća dijelom grupe i tako razvija osjećaj pripadnosti zajednici koja dijeli isti sustav vrijednosti, vjerovanja i ponašanja (Tomassello, 2009). Narativni diskurs, bilo da se radi o pričanju ili čitanju priča, aktivira drukčije funkcije u našem umu od onog racionalnog. Osim što potiče razvoj jezika, pamćenja i pobuđuje znatiželju, on omogućuje članovima zajednice međusobno dijeljenje socijalnih i kontekstualnih iskustava i time olakšava donošenje odluka, izražavanje emocija i potiče empatiju. Tim se dijeljenjem aktivira vrlo kompleksan sinergijski proces u kojem sva iskustva i naratora i slušatelja (dolazila ona iz stvarnog

života ili iz literature kojoj su prethodno bili izloženi) igraju važnu ulogu u interpretiranju samog narativnog diskursa (Levorato, 2000). Slušanjem priča djeca prihvaćaju iskustva drugih kao svoja vlastita što im omogućuje da kvalitetnije zaključuju i lakše prepoznaju implicitna značenja.

S druge strane, čitanje priča (slikovnica, knjiga) maloj djeci, iako slična pričanju priča, relativno je recentna aktivnost. Donedavno su odrasli djeci čitali prvenstveno u obrazovne svrhe, da bi ih naučili svemu onome što bi trebali znati prije nego odrastu. Tek u drugoj polovini prošlog stoljeća, paralelno s podizanjem svijesti o tome da dijete nije samo još neodrasla osoba, već punopravni, visoko kompetentni socijalni subjekt s jednakom vrstom potreba kao i odrasle osobe – prepoznaje se vrijednost čitanja priča kao kulturološke aktivnosti. Rezultati brojnih istraživanja (vidi: Hammer i sur., 2010; Saito i sur., 2007; Simons i sur., 2005) u posljednjih nekoliko desetljeća nedvojbeno ukazuju na to da je čitanje priča djeci od najranije dobi (neki smatraju i prije rođenja) aktivnost koja pozitivno djeluje na njihov kognitivni i psihički razvoj, na razvoj osobnog identiteta i projekciju sebe u budućnosti.

Iako su čitanje i pričanje priča relativno slične aktivnosti, svaka od njih ima neke svoje specifičnosti koje kasnije rezultiraju razvojem drukčijih sposobnosti kod djece. Prilikom pričanja priča pripovjedač ima veću slobodu interpretacije, svaka je izvedba jedinstvena i uvelike ovisi o sposobnostima pripovjedača. Pričanje priča uglavnom odlikuje veća interakcija između pripovjedača i slušatelja nego što je to slučaj kod čitanja. Vješti naratori mogu do te mjere animirati djecu da ispričana priča u pravom smislu riječi postaje zajednička kreacija. Pričanje priče u većoj mjeri aktivira maštu jer ne postoje ilustracije koje bi dječju imaginaciju vodile u određenom smjeru. Jezične konstrukcije kojima su djeca izložena pretežno su govorne prirode. S druge pak strane, čitanje priča u prvi plan postavlja kreativnost autora teksta (pisca) i ilustratora, ako se radi o slikovnici, i time djecu od najmanjih nogu izlaže umjetnosti i kulturnoj baštini. Djeca dolaze u kontakt s književnim jezikom i konstrukcijama koje nemaju prilike čuti u govornom jeziku. Tekst je moguće ponavljati beskonačno uvijek u istom obliku, što mala djeca nerijetko zahtijevaju od osobe koja im čita ili priča, jer ih veseli osjećaj da prepoznaju ono što će biti rečeno. Ta je osobina to izraženija što su djeca manja. Čitanje priča je u svakodnevnoj praksi jednostavnije i lakše primjenjivo, jer je pričanje priča aktivnost koja, osim talenta pripovjedača, zahtjeva i više vremena za pripremu. Rezultati opsežnih istraživanja pokazuju da obje aktivnosti pozitivno djeluju na cjelokupni razvoj djeteta, s tim da čitanje priča kod djece u većoj mjeri razvija jezične kompetencije, dok pričanje priča više potiče sposobnost razumijevanja radnje (Isbell i dr., 2004).

Zbog navedenih prednosti, čitanje priča bi bilo korisno uvrstiti i među glotodidaktičke tehnike pri radu s djecom predškolske dobi. Pritom valja imati na umu da je ovdje riječ o jezičnoj aktivnosti koja se primarno temelji na ulaznoj komunikaciji. Iako je pri učenju stranog jezika neophodno posvetiti pažnju podjednakom razvoju svih jezičnih vještina, vrlo mala djeca ipak u najvećoj mjeri jezik usvajaju slušanjem. Broj usvojenih riječi u odnosu na one kojima se mogu aktivno koristiti je tim veći što je dijete mlađe (Caselli i Casadio, 1995; Caselli i sur., 2007). Američki lingvist Stephen Krashen, začetnik teorije razumljivog unosa, po kojoj bi u procesu učenja stranog jezika učenici trebali biti izloženi jeziku uvijek malo iznad njihove trenutačne razine poznavanja jezika da bi mogli napredovati, među prvima je smatrao da je ulazna komunikacija (*input*) najdjelotvorniji mehanizam kada je riječ o povećanju temeljnih jezičnih kompetencija, dok izlazna komunikacija nema značajan učinak na brzinu usvajanja jezika. Prema Krashenu, jezik se bolje usvaja podsvjesno, a njegovo usvajanje uvelike ovisi o raspoloženju učenika. Ako je učenik u strahu ili općenito pod stresom, usvajanje jezika bit će kompromitirano (Krashen, 1985). Hipoteze koje je Krashen iznio u svojoj teoriji razumljivog unosa idu u prilog eventualnom implementiranju aktivnosti čitanja priča kao tehnike učenja stranog jezika, posebno kod vrlo male djece, jer ta aktivnost, između ostaloga, djeluje umirujuće te ne stvara kompetitivnost i nelagodu javnog nastupa, koja kod povučene djece nesklone javnom eksponiranju može djelovati demotivirajuće i time ponekad onemogućiti kvalitetno usvajanje stranog jezika.

PRICHE PREVEDENE U AAK SIMBOLE

Čitanje priča djeci na stranom jeziku, međutim, najčešće nije primjereno kao glotodidaktička aktivnost zbog nesrazmjera između interesnih sfera i intelektualnog nivoa djeteta s jedne strane i stupnja poznavanja tog jezika s druge strane. Taj se nesrazmjer neminovno pojavljuje u početku učenja stranog jezika. Originalne priče na izvornom jeziku pisane su za djecu čiji je to materinski jezik, pa su stoga, i sintaksom i leksikom, previše komplicirane djeci koja tek počinju savladavati strani jezik, što za posljedicu ima brzi gubitak koncentracije i interesa djece za slušanje priče. S druge strane, ako se priče na stranom jeziku pojednostave da bi djeci bile dovoljno razumljive, one bi mogle, osim kvalitete originalne priče, izgubiti i na svojoj primjerenosti dobi djeteta. Samim tim, takve prejednostavne priče djeci neće predstavljati izazov, neće im biti zanimljive, odnosno neće pobuditi neophodan interes, tim prije što se za dječji interes danas bore internet i televizija nudeći im veliku količinu novih,

zanimljivih sadržaja koji u njihovim krugovima brzo stječu (i gube) popularnost.

Taj bi jaz uspješno mogla premostiti tehnika koja se koristi u radu s osobama s posebnim komunikacijskim potrebama, a koja čitanju priča pridružuje istovremeno pokazivanje simbola koji se koriste u alternativnoj i augmentativnoj komunikaciji (AAK). Iako je upotreba tekstova upotpunjenih sličicama (popularnih „vlakića“ ili „slikopriča“) uobičajena već dugi niz godina, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, ta je tehnika neadekvatna jer je uglavnom ograničena na djecu koja već znaju čitati i na samo neke vrste riječi, najčešće imenice. Sustavi AAK simbola, naprotiv, pokrivaju sve vrste riječi (gramatičke riječi, pojmove koji izražavaju vrijeme, rod, broj, glagole, pridjeve, prijedloge i priloge, pa čak i članove u jezicima koji ih imaju) i koriste se u radu s djecom od najranije dobi. Takav komunikacijski sustav u okviru alternativne i augmentativne komunikacije postaje jezik za sebe, kojim zajednički komuniciraju djeca i njima bliske osobe, ponajviše odgajatelji i roditelji (Costantino, 2011). Iako neverbalan, već gotovo u potpunosti slikovan, on zadržava ustrojstvo i funkcije gramatičkih konstrukcija verbalnog jezika kojeg predstavlja.

Alternativna i augmentativna komunikacija (AAK) svaka je komunikacija koja zamjenjuje ili potpomaže verbalni diskurs (u tom smislu, primjerice i *gestikulacija* ili *izrazi lica* potpadaju pod AAK). No sustavni razvoj AAK počinje sedamdesetih godina prošlog stoljeća u Kanadi i SAD-u, a naziv se ne odnosi na neku specifičnu tehniku, nego na skup mjera i intervencija u sklopu kojih se mogu koristiti različite tehnike kojima je, unutar kliničke prakse, svrha kompenzirati trajnu ili privremenu nesposobnost verbalne razmjene informacija (ASHA, 2005). AAK omogućuje osobama koje se ne mogu služiti jezikom ili imaju razne poteškoće pri razumijevanju jezika da ostvare funkcionalnu komunikaciju i time cjelovitije sudjeluju u aktivnostima te stječu nova znanja i iskustva (*The Role of Speech-Language Pathologists with Respect to Augmentative and Alternative Communication (AAC)*, n.d.).

AAK sustavi mogu biti jednostavni (izrazi lica, gestikulacije, razni znakovi i drugo), ili potpomognuti (*aided*). Potpomognuti sustavi mogu koristiti visokotehnološke i niskotehnološke proizvode. U prve spadaju uglavnom elektronski proizvodi poput osobnih računala, tableta, prijenosnih električnih organizatora, sustava koji se aktiviraju pogledom, uređaja za skeniranje objekata i sl., a u druge oni proizvodi koji za korištenje ne trebaju električnu energiju, kao što su razne vrste konkretnih opipljivih objekata, komunikacijske ploče ili knjige s tekstem prevedenim u simbole.

Korisnici tih tehnologija najčešće su djeca i mladi koji pate od određenih poremećaja poput cerebralne paralize, mentalne retardacije, autizma, oštećenja vida, sluha, mišićne distrofije, progresivnih neuroloških bolesti, ali i osobe koje pate od

stečenih bolesti kao što su moždani udar, traumatska ozljeda mozga ili amiotrofična lateralna skleroza. U nekim se slučajevima koristi samo kao privremeno sredstvo za prevladavanje komunikacijskih poteškoća, dok se u drugim slučajevima koristi kao primarno i trajno sredstvo komunikacije.

Iako je AAK primarno bila zamišljena kao pomoć pri izlaznoj komunikaciji, koja omogućuje korisniku da izrazi svoje želje, potrebe i stavove, u posljednje se vrijeme sve više koristi i pri ulaznoj komunikaciji. Biti u mogućnosti shvatiti što drugi govore od jednake je važnosti za pojedinca kao i uspješno se izraziti. Djeca s posebnim komunikacijskim potrebama ponekad ne razumiju ono što im je rečeno jer kognitivno nisu dovoljno razvijena. Međutim, mnogo je češći slučaj da dijete ne može razumjeti redoslijed riječi, ili pak ne može pratiti smisao rečenoga kada sintaksa postane komplicirana, ili kada se prebrzo govori. Augmentativna komunikacija u tim slučajevima potpomaže i postupno unapređuje sposobnost razumijevanja jezika (Sevcik i Romski, 2002).

Početak osamdesetih godina prošlog stoljeća počelo se intenzivno raditi na poboljšanju strategija koje bi unaprijedile pismenost korisnika AAK tehnologija. Brojna su istraživanja pokazala da djeca s posebnim komunikacijskim potrebama u mnogo manjoj mjeri dolaze u kontakt s jezikom od njihovih vršnjaka (Marvin i Miranda, 1993; Eichleay i Du Buske, 2003), posebice kada mu primarna funkcija nije svakodnevna komunikacija. Pokazalo se i to da dječja književnost igra mnogo veću ulogu u razvoju djeteta nego što se to donedavno mislilo (Needlman i Silverstein, 2004; Zuckerman i Augustyn, 2011; Duursma i sur., 2008), pa je iz toga proizašla potreba i želja da se i djeci s posebnim komunikacijskim potrebama omogući kontakt s kvalitetnijim tekstovima. U tu se svrhu sve češće koriste knjige prevedene u simbole. Knjige s tekstom prevedenim u simbole relativno su nova vrsta proizvoda na području potpomognute komunikacije. Mogu biti personalizirane i sadržavati originalne tekstove proizašle iz neposrednog iskustva djeteta za koje su pisane ili modificirane, koje kao bazu koriste već postojeće knjige. Pri njihovu kreiranju naglasak se primarno stavlja na pažljiv odabir teksta i njegovu kvalitetnu obradu. Osim toga, posebna se pažnja obraća i na format knjige, izbor simbola, nivo složenosti teksta i grafiku (Costantino, 2011). Kao i komunikacijske i tematske tablice, sastavljene su od simbola od kojih svaki predstavlja jedan pojam. No za razliku od komunikacijskih i tematskih tablica, koje služe kao poticaj i pomoć pri svakodnevnoj komunikaciji, knjige s tekstom prevedenim u simbole prvenstveno se koriste kao materijal za glasno čitanje djeci uz istovremeno pokazivanje simbola. Takve knjige kreiraju odgajatelji i logopedi u suradnji s roditeljima i ostalim struč-

nim osobama, često i uz pomoć djece, izabirući njima najadekvatniji materijal, stupanj složenosti i simbolički sustav među brojnim ponuđenim. Najčešće su korišteni simbolički sustavi *Picture Communication Symbols* (PCS), *Widgit Literacy Symbols* (WLS) i *Blissymbolics* (Bliss). Simboli se međusobno razlikuju po svojoj ikoničnosti i transparentnosti. Ikoničnost se odnosi na vizualnu sličnost između simbola i njegova referenta kako ju pojedinac doživljava, dok se pod transparentnošću podrazumijeva jednostavnost prepoznavanja njegova značenja bez dodatnih objašnjenja (Wilkinson i McIlvane, 2002; Millikin, 1997). Iako su često rađene po mjeri, za određeno dijete sa specifičnim potrebama, te knjige predstavljaju veliku vrijednost za zajednicu jer ih mogu koristiti svi koji za njima imaju potrebe. Stoga dječji odjeli knjižnica u nekim zemljama danas već imaju bogate kolekcije takvih knjiga, a sve češće ih se može naći i na internetu (Costantino i sur., 2006).

RASPRAVA

Danas u zapadnim zemljama velik broj vrtića ima integrirani kurikulum za djecu s posebnim potrebama, pa u radu koriste različite njima prilagođene materijale i tehnike. Iskustvo je pokazalo da su neke od tih tehnika korisne i za djecu bez poteškoća. Tako se primjerice pokazalo da su djeca izložena glasnom čitanju knjiga prevedenih u simbole naučila čitati mnogo brže od svojih vršnjaka u drugim vrtićima (Janes, 2006). Osim toga, u vrtićima koji koriste takve materijale, pokazalo se da ih sva djeca vrlo rado samostalno koriste i „čitaju“, čak i prije nego što nauče čitati. „Čitanje“ teksta u simbolima omogućuje čak i najmanjoj djeci da shvate smisao sekvence u jeziku, postojanje rečenične strukture i verbalnog jezika. Zahvaljujući izloženosti takvim tekstovima mala djeca vrlo rano postaju svjesna činjenice da su simboli nositelji specifičnog i nepromjenjivog značenja. Taj se koncept kasnije lakše prenosi na verbalni jezik (Bishop, Rankin i Mirenda, 1994) što potiče raniji razvoj preduvjeta za učenje čitanja i pisanja.

S obzirom na rečeno, čini se opravdanim pretpostaviti da bi se knjige prevedene u simbole mogle uspješno koristiti i u učenju stranog jezika kod djece predškolske dobi. No, u okviru učenja stranog jezika, nameće se pitanje je li opravdano izlagati djecu trećem jezičnom sustavu da bi naučila drugi, dok još nisu u potpunosti savladala ni prvi?

U prilog potvrdnom odgovoru na to pitanje prvenstveno ide činjenica da čitanje priče uz istovremeni prikaz slikovnih simbola omogućuje djeci jasnije i izravnije razumijevanje teksta. U situacijama kad im odrasla osoba istovremeno prikazuje slike i čita

(priča) priču, djeca mogu lakše pratiti tekstove složenije jezične strukture, a budući da isti pojam istovremeno primaju i u obliku slike i u obliku izgovorene riječi, razumijevanje onoga što im se čita zahtijeva manji kognitivni napor. Sustav slika ili simbola u ovom slučaju, dakle, nije „treći strani jezik“ koji djeca dodatno trebaju savladati, nego je naprotiv – most kojim se izgovorenu stranu riječ izravnije (prirodno i bez napora) povezuje s njezinim značenjem i lakše pamti. Tako bi djeca mogla doći u kontakt sa stranim tekstovima koji su adekvatniji njihovoj dobi i samim time zanimljiviji.

U prilog korištenju AAK sustava u učenju stranog jezika kod djece predškolske dobi mogu se navesti brojna istraživanja u području pamćenja, poput *teorije dualnog kodiranja* (Paivio, 1986), koja ukazuje na to da bolje pamtimo informacije koje smo primili istovremeno na dva načina, na primjer putem riječi i slike, jer je prilikom pohrane informacija u mozgu korišteno više različitih kodova (u ovom slučaju verbalni i vizualni). Istraživanja uz korištenje funkcionalne magnetske rezonancije (fMRI) pokazuju da se u takvim situacijama aktiviraju različita područja u mozgu što pridonosi stvaranju asocijativnih veza i time brojnosti znakova za dosjećanje (Schnotz i Horz, 2010). Naime, višekratno ponavljanje istih slika povezanih s istim riječima jača asocijativne veze među aktiviranim područjima mozga, tako da aktivacija jednog područja vrlo lako aktivira i drugo povezano područje.

Naravno, slikom je mnogo lakše predstaviti riječ kad se radi o konkretnim pojmovima, npr. ako se u priči pojavljuje krokodil, vrlo ga je lako i slikovno prikazati (Baddeley, 2010). Teži je zadatak slikovno prikazati apstraktne ili gramatičke riječi. Međutim, AAK simbolički sustavi osmišljeni su i organizirani tako da svaku riječ u jeziku mogu povezati s njezinim znakom. Podrazumijeva se, međutim, da bi za svrhe učenja stranog jezika bilo potrebno izabrati najadekvatniji sustav i prilagoditi jezičnu strukturu dobi djeteta. Što su djeca manja, jezična bi struktura trebala biti jednostavnija, a broj transparentnih i visoko ikoničnih simbola veći. Izbor prikladnog simboličkog sustava omogućit će djeci da postupno povezuju i apstraktne pojmove sa slikama, stvarajući tako nove asocijativne veze koje će im olakšati razumijevanje apstraktnih pojmova jezika koji uče govoriti. Svaki bi simbol u gornjem dijelu trebao sadržavati i pisani oblik riječi na stranom jeziku. Na njega djeca u početku ne bi obraćala pažnju, ali bi ga, kao i u slučaju potpomognute komunikacije, nesvjesno povezivala sa simbolom koji se nalazi ispod, razlikujući ga po obliku od ostalih riječi, čak i prije nego savladaju čitanje.

No ima li korištenje AAK sustava i nekih negativnih strana? Možda ometa koncentraciju djece pri slušanju priče dijeljenjem pažnje između izgovorene riječi i slike ili „preplavljuje“ djecu prevelikom količinom novih informacija?

Sumnja da bi dijeljenje pažnje između riječi i slike moglo omesti koncentraciju djece – nije opravdana. Istraživanja pokazuju da dijeljenje pažnje između teksta i slike može biti redundantno za one osobe koje su dobro upoznate s područjem o kojem čitaju ili slušaju. Ali, kad je riječ o svladavanju novih područja, kao što je učenje novog stranog jezika, korištenje dvaju izvora informacija (npr. riječi i slike) pokazalo se vrlo korisnim (Schnotz i Horz, 2010).

Također, korištenje AAK sustava pri čitanju priča na stranom jeziku neće djecu „preplaviti“ prevelikom brojem novih informacija. Poznato je, primjerice, da djeca imaju pristup svim zvukovima svog jezika već do šestog mjeseca starosti, a počinju ih koristiti na odgovarajući način tek kad za to postanu sposobna. Slična vrsta nesrazmjera postoji i u već spomenutom odnosu između broja riječi koja su djeca usvojila i onih koje mogu aktivno koristiti. Naime, činjenica da dijete u svojoj okolini ima više od onoga što može aktivno koristiti preduvjet je mogućnosti napredovanja. Stoga se djeci treba bez straha ponuditi više simbola nego što ih mogu razumjeti u određenom trenutku jer, u protivnom, djeca ne bi imala priliku prakticirati korištenje novih simbola (ili riječi) prirodnim napredovanjem (Krashen 1985; silo.tips, n.d.).

Što se tiče praktične strane samog uvođenja AAK sustava u nastavu stranog jezika, treba naglasiti da već postoji značajna količina dostupnih materijala i iskustava stručnih osoba koje se već duže bave stvaranjem knjiga prevedenih u simbole (Costantino, 2011). Na tom se temelju može postupno početi s odabirom tekstova prikladnih dobi i interesu djece koju se podučava i s izradom vlastitih knjiga – što je kreativan proces u koji je, naravno, poželjno i korisno uključiti i samu djecu. Konkretnije, starija djeca mogu biti uključena u stvaranje svojih knjiga ili knjiga za mlađu djecu, čime dobivaju još jedno specifično iskustvo koje rezultira bržim učenjem stranog jezika. Osim toga, zanimljivi dijelovi takvih priča prevedenih u simbole, kao i komunikacijske tablice na temu, mogu biti postavljeni u prostor u kojem djeca borave, čime se osigurava mogućnost individualiziranog susreta djeteta s pričom koju u načelu može samo ili u društvu prijatelja u trenutku kad to poželi „pročitati“ ili pak komentirati.

ZAKLJUČAK

S obzirom na to da je prilikom ranog učenja stranog jezika djecu neophodno izlagati sustavnom i pravilnom govoru, a da mala djeca mogu imati poteškoća u razumijevanju njihovoj dobi primjerenog i kvalitetnog teksta na stranom jeziku, čini se da bi prikladna upotreba AAK sustava mogla biti od velike koristi i u radu s

djecom predškolske dobi.

Iskustvo u radu s djecom u integriranim vrtićima pokazalo je da čitanje priča potpomognuto AAK sustavom znakova, odnosno dvostrukim kodiranjem, koristi svoj djeci, bez obzira na to imaju li poteškoća u komunikaciji ili ne, jer je jasnije i direktnije (Raimondi, 2010), unapređuje sposobnost razumijevanja (Sevcik i Ronski, 2002), potiče raniji razvoj preduvjeta za učenje čitanja i pisanja (Bishop, Rankin i Mirenda, 1994) te pomaže djeci u stvaranju novih asocijativnih veza (Schnotz i Horz, 2010).

Svi navedeni učinci čitanja priča uz istovremeno pokazivanje AAK simbola su, naravno, od koristi djeci i unutar okvira učenja stranog jezika. No posebno bih izdvojila sljedeće:

1. značenje riječi i konstrukciju rečenice čini transparentnijima i tako premošćuje jaz između intelektualnih sposobnosti djece i stupnja usvojenosti stranog jezika, što nastavnicima omogućuje izbor materijala koji su adekvatni njihovoj dobi i time zanimljiviji
2. obogaćuje djecu jezičnim konstrukcijama kojih nema u govornom jeziku
3. sustav dualnog kodiranja dodatno jača asocijativne veze među aktiviranim područjima mozga, što direktno pospešuje usvajanje novih riječi i jezičnih konstrukcija
4. omogućuje izlaganje djece kvalitetnijim tekstovima dječje književnosti na jeziku koji uče te im tako približava i kulturu naroda čiji je to jezik, ujedno razvijajući osjećaj za lijepo
5. stvara priliku za aktivnost koja je opuštajuća i nije stresna ni izrazito osjetljivoj i povučenoj djeci
6. potiče kreativnost i suradnju u učenju stranog jezika kroz mogućnost zajedničkog stvaranja slikovnih knjiga.

U radu navodim pozitivne učinke implementacije AAK simbola u glotodidaktičke metode rada s djecom predškolske dobi jer bi to, na isti način na koji pridonosi razumijevanju materinskog jezika kod djece s posebnim komunikacijskim potrebama, moglo pridonijeti razumijevanju stranog jezika kod djece koja ga tek počinju učiti. Stoga smatram potrebnim i korisnim istražiti detaljnije i s više različitih stručnih aspekata mogućnost uvođenja navedene tehnike u nastavu stranog jezika i provesti adekvatna istraživanja u nastavnoj praksi.

LITERATURA

- AAC: A Way of Thinking Supporting Augmentative & Alternative Communication Technologies in the Classroom. Second Edition – Free Download PDF. Dostupno na: <https://silo.tips/download/aac-a-way-of-thinking-supporting-augmentative-alternative-communication-technolo>
- ASHA (The American Speech-Language-Hearing Association) Legislative Council, april, 2005.
- ASHER, J. J., PRICE, B. S., The Learning Strategy of the Total Physical Response: Some Age Differences. *Child Development*, 38 (4): 1219–1227.
- BADDELEY, A. D., EYSENCK, M. W., ANDERSON, M. C. (2010). *Memory*. New York: Psychology.
- BISHOP, K., RANKIN, J. i MIRENDA, P. (1994). Impact of graphic symbol use on reading acquisition, *Augmentative and Alternative Communication*. 5: 113–125.
- BRUNER, J. (1992). *La ricerca del significato: Per una psicologia culturale*. Torino: Bollati Boringhieri
- BRUNER, J. (1988). *La mente a più dimensioni*. Bari: Laterza.
- CASELLI, M. C., CASADIO, P. (1995). *Il primo vocabolario del bambino*, Milano: Franco Angeli.
- CASELLI, M. C., PASQUALETTI, P., STEFANINI, S. (2007). *Parole e frasi nel “Primo vocabolario del bambino”: Nuovi dati normativi fra 18 e 36 mesi e Forma breve del questionario*. Milano: Franco Angeli.
- COSTANTINO, M. A. (2011). *Costruire libri e storie con la CAA: gli IN-book per l'intervento precoce e l'inclusione*. Edizioni Centro Studi Erickson.
- COSTANTINO, M. A., MARINI, M., BERGAMASCHI, E., LANZINI, L. (2006). Dal “libro su misura” alla “biblioteca di tutti”. *Quaderni acp*, 13 (5): 199–203. https://acp.it/assets/media/Quaderni-acp-2006_135_199-201.pdf
- CURRAN, C. A. (1976). *Counseling-learning in second languages*. Apple River, IL: Apple River Press.
- DUURSMA, E., AUGUSTA, M., ZUCKERMAN, B. (2008). Reading aloud to children: The evidence. *Archives of Disease in Childhood*. 93 (7): 554–557. <http://dx.doi.org/10.1136/adc.2006.106336>
- HAMMER, C. S., FARKAS, G., MACZUGA, S. (2010). The language and literacy development of Head Start children: A study using the Family and Child Experiences Survey database, *Language. Speech and Hearing Services in Schools*. 41 (1): 70–83. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2009/08-0050\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2009/08-0050))

- HART, B., RISLEY, R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: P. H. Brookes.
- IANES, D. (2006). *La speciale normalità: Strategie di integrazione e inclusione per le disabilità e i Bisogni Educativi Speciali*. Trento: Ericson.
- ISBELL, R., SOBOL, J., LINDAUER, L., LOWRANCE, A. (2004). The effects of storytelling and story reading on the oral language complexity and story comprehension of young children. *Early childhood education journal*, 32 (3): 157–163
- KRASHEN, S. (1985). *The input Hypothesis: Issues and Implications*. New York: Longman.
- LEVORATO, M. C. (2000). *Le emozioni della lettura*. Bologna: Il Mulino.
- MILLIKIN, C. (1997). Symbol systems and vocabulary selection strategies. *Handbook of augmentative and alternative communication*. 97–148.
- NEEDLMAN, R., SILVERSTEIN, M. (2004). Pediatric interventions to support reading aloud: How good is the evidence? *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*. 25 (5): 352–363. <https://10.1097/00004703-200410000-00007>
- NIKOLOV, M., DJIGUNOVIĆ, J. M. (2006). Recent research on age, second language acquisition, and early foreign language learning. *Annual review of applied linguistics*, 26 (1): 234–260 cambridge.org.
- PAIVIO, A. (1986). *Mental representations: a dual coding approach*. New York: Oxford University Press.
- PREBEG-VILKE, M. (1991). *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- RAIMONDI, F. (2010). *Lettura e libro modificato: Uno studio preliminare su una procedura per incrementare l'interesse verso la lettura in bambini del primo anno di scuola dell'infanzia*. Università degli Studi di Parma, tesi non pubblicata. U: Costantino, M. A., (2011). *Costruire libri e storie con la CAA: gli IN-book per l'intervento precoce e l'inclusione*. Edizioni Centro Studi Erickson.
- SAITO, Y., AOYAMA, S., KONDO, T., FUKUMOTO, R., KONISHI, N., NAKAMURA, K., KOBAYASHI, M., TOSHIMA, T. (2007). Frontal cerebral blood flow change associated with infant-directed speech (IDS). *Archives of Disease in Childhood – Fetal Neonatal Edition*. 92 (2): 113–116. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2675452/>
- SCHNOTZ, W., HORZ, H. (2010). Cognitive load in learning with multiple representations. *Cognitive load theory*. 229–252. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511844744.013>

- SEVCIK, R. A. i ROMSKI, M. A., (2002). The role of language comprehension in establishing early augmented conversations. U: D. R. Beukelman i J. Reichle (ur.), *Augmetatie and alternative communication series. Exemlary practices for beginning communicators: Implications for AAC*, Baltimore: P. H. Brookes.
- SILIĆ, A. (2007). *Prirodno učenje stranog (engleskog) jezika djece predškolske dobi*. Zagreb: Mali profesor.
- SILIĆ, A. (2007). Stvaranje poticajnoga okruženja u dječjemu vrtiću za komunikaciju na stranome jeziku. *Odgojne znanosti*. 9 (2): 67–84. <https://hrcak.srce.hr/21130>
- SIMONS, D. K., PETERSON, C., SLAUGHTER, V., ROCHE, J., DOYLE, E. (2005). Theory of mind and mental state discourse during book reading and story-telling tasks. *British Journal of developmental Psychology*. 23 (1): 81–102. <https://doi.org/10.1348/026151004X21080>
- The Role of Speech-Language Pathologists with Respect to Augmentative and Alternative Communication (AAC). Dostupno na: https://www.sac-oac.ca/sites/default/files/resources/aac_position-paper_en.pdf
- TOMASELLO, M. (2009). *Le origini della comunicazione umana*. Milano: Raffaello Cortina.
- WILKINSON, K., MCILVANE, W. (2002). Considerations in teaching graphic symbols to beginning communicators. U: Reichle, J., Beukelman, D., Light, J. *Implementing an augmentative communication system: Exemplary strategies for beginning communicators*. Baltimore, MD: Brookes.
- ZIMMER, J. (1984). *Preschool Curriculum Development and Kindergarten Education Based on Life Situations: German, Asian and Latin American Experiences*, ERIC
- ZUCKERMAN, B., AUGUSTYN, M. (2011). Books and reading: Evidence-based standard of care whose time has come. *Academic Pediatrics*. 11 (1): 11–17. <https://doi.org/10.1016/j.acap.2010.09.007>

ALTERNATIVE AND AUGMENTATIVE COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN PRESCHOOL CHILDREN

ABSTRACT

In this work the attention is drawn on to the possible benefit from the implementation of a relatively new combined communication technique in glottodidactic methods in working with preschool children. The technique is about reading stories translated into symbols (PCS, WLS or Bliss) which are used as part of augmentative and alternative communication (AAC) in working with people with special communication needs. The proposal of this work is based on the results of scientific research which are related to the importance of reading stories to children by adults, especially in the child's first years of life, and scientific research related to the use of books translated into AAC symbols in working with people with special communication needs. Considering that in the first years of learning a foreign language, regardless of the child's age, on one hand there is inevitably a discrepancy between their intellectual level and their spheres of interest and on the other hand there is a discrepancy between their intellectual levels and the degree of their knowledge of a foreign language, teachers and educators are often faced with the challenge of finding adequate materials, because understandable texts are most often not interesting to children, while those texts that might be interesting children do not understand. This is particularly evident during the preschool age, because at that age children do not enter the process of learning a foreign language consciously and with intention, and therefore it is very important to stir up their interest in the teaching material. This work considers multiple possible benefits of reading stories translated into symbols and suggests the implementation of concrete research in practice.

KEYWORDS

reading aloud to children, books translated into AAC symbols, dual coding, learning a foreign language

DJEČJA SLIKOVNICA U PERSPEKTIVI SUVREMENOG RODITELJA

ŽELJKA PINTAR
KATARINA KOSEC

Dječji vrtić Kustošija
zeljka.pint@gmail.com

Dječji vrtić Kustošija
mrs.katarinakosec@gmail.com

UDK: 087.5:159.937-055.52

Stručni rad

Primljen: 13. 6. 2022.

Prihvaćen: 28. 9. 2022

SAŽETAK

Obilježjima i značajkama slikovnica bave se brojni stručni i znanstveni radovi. Najvećim dijelom oni su upućeni pedagoškom kadru koji u institucionalnom kontekstu, vođen standardima poticajnog čitanja i kvalitetne slikovnice, posreduje djeci njima namijenjenu knjigu. Ipak, poput brojnih stavova, čitalačke navike djeteta dominantno formira u domu svoje obitelji, pa je bitan i istraživački uvid u roditeljsku procjenu važnosti prve djetetove knjige. U radu se predstavljaju rezultati anketnog ispitivanja kojim se utvrđuje roditeljska procjena važnosti slikovnice. Inicijalno se pretpostavlja da su dob i stupanj obrazovanja povezani s roditeljskim pristupom knjizi. Predviđa se da oni više razine obrazovanja i starije životne dobi pozitivnije percipiraju slikovnicu. Provedenim istraživanjem te su pretpostavke odbačene.

KLJUČNE RIJEČI:

dijete, roditelj, slikovnica

UVOD

Slikovnica je djetetova knjiga, njegov prvi udžbenik (Hlevnjak, 1999). Njome ono prelazi iz situacijskog ambijenta u kontekst simbola. Otkrivanje medija pisane riječi razvija djetetovu spoznajnost i govor, obogaćuje njegove emocije, zadovoljava potrebu za novim i nepoznatim (Majhut, Zalar, 2008). Promatrajući svijet očima umjetnika, ono stječe uvid u nesvakidašnje pojave. Potkrepljujući istraživački duh, čitanje podržava maštu i radoznalost djeteta (Lisičić, 1973). Ljubav prema slikovnici početak je razvoja čovjekove sveobuhvatne potrebe za knjigom (Zalar, Kovač-Prugovečki, Zalar, 2009).

Utjecaj slikovnice na djetetov razvoj, osobito onaj govorni, istraživački je promotren. U hrvatskom pedagoškom kontekstu, akcijskim istraživanjem autorice Petrović-Sočo (1997) praćene su komunikacijske sekvence odgojitelja i djece jasličke dobi. Utvrđeni su dijaloški postupci koji slikovnicu čine poticajnim resursom djetetova govornog razvoja. Tako su definirane komunikacijski primjerene reakcije stručnjaka (odgovaranje na djetetova pitanja, prevođenje djetetovih neverbalnih ponašanja u verbalni kod, ponavljanje ili potvrđivanje djetetovih verbalnih izričaja, zadovoljavanje dječjih zahtjeva vezanih za dekodiranje slike) kao i nepoželjno ponašanje odgojitelja vezano za čitalačku interakciju (pogrešno razumijevanje djeteta, neprimjereno odgovaranje, neosjetljivost na djetetove neverbalne izričaje).

Obrazlaganje važnosti slikovnice u poticanju govornog razvoja djeteta autore upućuje na određivanje koncepta tzv. dijaloškog čitanja (Čudina-Obradović, 2008). Dijaloški usmjerenom odraslom slikovnica je, između ostalog, komunikacijski predložak pomoću kojeg se, postavljanjem pitanja i davanjem komentara, dijete usmjerava na proširene odgovore i bogate verbalne izričaje, primjerene njegovoj dobi.

Osim obilježja čitalačkog međuodnosa, bitnim preduvjetom razvojno stimulativnog bavljenja slikovnicom smatra se i kvaliteta same knjige. Njezina adekvatnost procjenjuje se uzimanjem u obzir dobi i stupnja razvoja djeteta kojem je namijenjena (Furlan, 1963). Razmatra se primjerenost slikovničkog pristupa konkretnoj temi. Utvrđuje se relevantnost za djetetove potrebe i iskustva, mogućnost odgovaranja na njegove trenutačne i specifične interese. Dobra slikovnica obilježena je kongruentnim suodnosom slike i teksta (Nikolajeva, 2003). Naposljetku, autorska definiranoost knjige smatra se preduvjetom njezine kvalitete (Čačko, 2000).

Odgojitelji u dječjim vrtićima, oslanjanjem na usvojeno znanje i stečene vještine, uobličuju aktivnosti dijaloškog čitanja kvalitetnih slikovnica, sukladno principima pedagoškog rada. No, kao i mnoge druge dispozicije, dijete temeljne

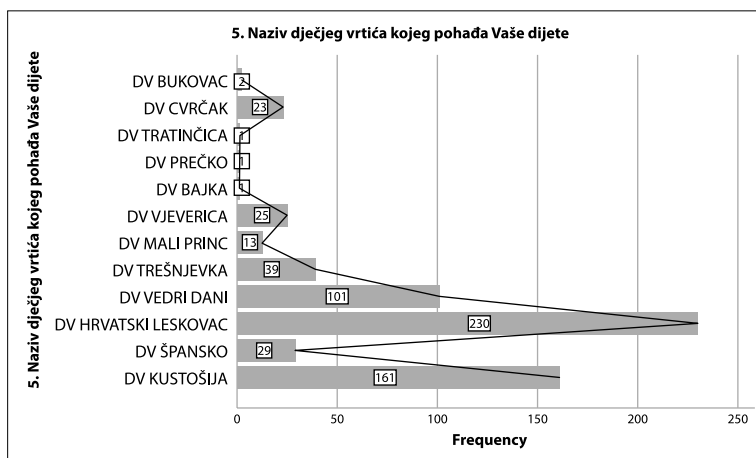
stavove o knjizi stvara u obitelji (Previšić, 2003). Ljubav prema čitanju razvija se dok dijete, sjedeći u roditeljevu krilu, s njime promatra knjigu (Čudina-Obradović, 2008). Uvažavajući ga kao primarnog djetetova odgojitelja, u fokusu ovog rada bit će upravo istraživački ispitivana roditeljska procjena važnosti slikovnice. Razmatra se mogući utjecaj njegove dobi ili stupnja obrazovanja na percepciju prve djetetove knjige kao razvojno motivirajućeg i odgojno vrijednog resursa.

RODITELJ I SLIKOVNICA – EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Stručna je činjenica da je slikovnica multifunkcionalna knjiga, razvojno mnogostruko značajna za dijete. Anketnim ispitivanjem razmotrena je roditeljska procjena navedenog. Nastojalo se uvidjeti razumiju li roditelji njezin odgojni potencijal i kojem aspektu djetetova razvoja prosuđuju da doprinosi najviše.

S obzirom na visoku informiranost suvremenih roditelja o razvojnim značajkama djeteta i znatnu angažiranost u poticanju njegova razvoja (Ljubetić, 2007), istraživanjem se inicijalno pretpostavlja da roditelji potvrđuju slikovnicu kao razvojno važnu za dijete. Istovremeno se predviđa da pojedinci više razine obrazovanja njezinu važnost vrednuju višom u odnosu na one niže obrazovane. Očekuje se da roditelji starije životne dobi percipiraju slikovnicu značajnijom u odnosu na one mlađe.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 626 roditelja čija djeca polaze jedan od 12 navedenih vrtića Grada Zagreba (Slika 1).

SLIKA 1. Distribucija ispitanika prema vrtićima koje njihovo dijete pohađa

Najviše uključenih roditelja u dobi je između 30. i 39. godine (62,5 %). Onih između 40. i 49. godine je 30,4 %, dok je 5,8 % 18. – 29. godine. Najmanja je zastupljenost roditelja starijih od 50 godina.

Opredjeljujući se po stupanju obrazovanja, 0,6% roditelja navodi NKV, 30,5 % SSS, 12,9 % VŠS, 45,0 % VSS, 7,3 % ima titulu mr. sc., dok 3,5 % navodi znanstvenu titulu dr. sc.

U istraživanju su sudjelovala 23,3 % roditelja djece stare tri godine, 24,0 % roditelja četverogodišnjaka, 28,3 % roditelja djece s navršениh pet godina, dok 24,4 % roditelja navodi da je njihovo dijete šestogodišnjak (Tablica 1).

TABLICA 1. Podatci o roditeljima uključenima u istraživanje

		N	%
Spol roditelja	Ž	536	85,6 %
	M	90	14,4 %
	Ukupno	626	100,0 %
Dob roditelja	18 – 29 godina	36	5,8 %
	30 – 39 godina	391	62,5 %
	40 – 49 godina	190	30,4 %
	50 godina i više	9	1,4 %
	Ukupno	626	100,0 %
Stupanj obrazovanja	NKV	4	0,6 %
	SSS	191	30,5 %
	VŠS	81	12,9 %
	VSS	282	45,0 %
	mr. sc.	46	7,3 %
	dr. sc.	22	3,5 %
	Ukupno	626	100,0 %
Dob Vašeg djeteta	3 godine	146	23,3 %
	4 godine	150	24,0 %
	5 godina	177	28,3 %
	6 godina	153	24,4 %
	Ukupno	626	100,0 %

Za potrebe istraživanja osmišljen je anketni upitnik sačinjen od 27 čestica. U ovom radu analizirano je prvih 11 varijabli upitnika (v6 – v16) kojima se ispituje roditeljeva procjena važnosti slikovnice kao odgojnog medija (*Slikovnica je važno odgojno sredstvo; Slikovnica predstavlja bitan doprinos djetetovu psihosocijalnom razvoju; Slikovnica je edukativni materijal namijenjen širenju djetetove spoznaje; Slikovnica potiče razvoj i izražavanje emocija djeteta; Slikovnicama dijete upoznaje značajke socijalnog svijeta – važnost solidarnosti i velikodušnosti, vrijednost prijateljstva; Slikovnice su sredstvo djetetove zabave; Slikovnica pomaže djetetovu razvoju predčitalačkih vještina; Čitanje slikovnice doprinosi razvoju djetetova rječnika; Slikovnicama treba pridavati veću važnost; Slikovnica omogućuju uvid u djetetovo razmišljanje i doživljaj svijeta; Slikovnica je priča za malu djecu s dopadljivim ilustracijama*).

Preostalim česticama upitnika (koje nisu dio analize ovog rada) ispitivala se razina roditeljeva angažmana u bavljenju njome. Svoje stavove roditelji su iskazivali Likertovom skalom od pet stupnjeva (od *nimalo se ne slažem do u potpunosti se slažem*).

REZULTATI I RASPRAVA

Način na koji su distribuirane signifikantnosti Kolmogorov-Smirnovljeva i Shapiro-Wilkova testa upućuje na provedbu neparametrijskih statističkih metoda.

TABLICA 2. Testiranje normalnosti distribucije

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Roditeljska procjena važnosti slikovnica	,217	626	,000	,773	626	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Za potrebe testiranja hipoteze o važnosti slikovnice kao značajnog odgojnog resursa konstruirana je kompozitna varijabla (v6 – v16). Njezine deskriptivne vrijednosti prikazane su u Tablici 3.

TABLICA 3. Deskriptivne vrijednosti kompozitne varijable

	N	Min	Max	$\bar{x}$	Sd	Skewness		Kurtosis	
	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	SE	Stat.	SE
Roditeljska procjena važnosti slikovnica	626	1,00	5,00	4,6493	,44797	-2,122	,098	8,339	,195

Prosječna vrijednost faktora *roditeljska procjena važnosti slikovnice* upućuje na visoku aritmetičku sredinu (4,65), uz standardnu devijaciju 0,45. Njezina vrijednost, uz smjer skale (5 stupnjeva), indicira pozitivan roditeljski stav o važnosti slikovnice. Povišeno lijevo asimetrična distribucija, sukladno visokoj vrijednosti AS, te izrazito leptokurtična distribucija i nizak koeficijent varijabilnosti (CV = 9,6 %) ukazuju na jednoznačan pozitivan stav o njezinoj važnosti.

Uvidom u vrijednost Cronbachova alfa-koeficijenta za *roditeljsku procjenu važnosti slikovnice* (Tablica 4) uočava se da je njegova vrijednost prilično visoka, što predstavlja vrlo visoku vrijednost pouzdanosti navedenog faktora.

TABLICA 4. Pouzdanost upitnika

Cronbachov alfa-koeficijent	Broj čestica
,892	11

Uočava se da se pouzdanost značajno ne povećava ako se određena varijabla izostavi iz analize što upućuje na visoku konzistentnost čestica unutar promatranog faktora i mogućnost formiranja ukupnog rezultata za navedene varijable.

TABLICA 5. Statistika ako je čestica izbrisana

	Aritmetička sredina ako je pitanje izbrisano	Varijanca ako je pitanje izbrisano	Korigirane čestice – korelacija	Cronbachov alfa-koeficijent ako je pitanje izbrisano
v6.	46,43	20,194	,748	,876
v7.	46,46	19,961	,771	,875
v8.	46,38	20,619	,721	,879
v9.	46,46	19,843	,776	,874
v10.	46,52	19,453	,752	,874

v11.	46,45	20,584	,619	,883
v12.	46,42	20,759	,629	,883
v13.	46,30	21,294	,667	,883
v14.	46,43	20,383	,647	,881
v15.	46,56	19,440	,728	,876
v16.	47,00	20,594	,256	,927

Legenda: 6. Slikovnica je važno odgojno sredstvo, 7. Slikovnica predstavlja važan doprinos djetetovu psihosocijalnom razvoju, 8. Slikovnica je edukativni materijal namijenjen širenju djetetove spoznaje, 9. Slikovnica potiče razvoj i izražavanje emocija kod djeteta, 10. Slikovnicama dijete upoznaje značajke socijalnog svijeta (važnost solidarnosti i velikodušnosti, vrijednost prijateljstva), 11. Slikovnice su sredstvo djetetove zabave, 12. Slikovnica pomaže djetetu u svladavanju predčitalačkih vještina, 13. Čitanje slikovnica doprinosi bogaćenju djetetova rječnika, 14. Slikovnici treba pridavati veću važnost, 15. Slikovnica omogućuje uvid u djetetovo razmišljanje i doživljaj svijeta, „16. Slikovnica je priča za malu djecu s dopadljivim ilustracijama.”

Time se istraživački potvrđuje predviđeno roditeljsko vrednovanje slikovnice kao odgojno značajne. Ipak, unatoč opravdanosti sveobuhvatnog promatranja čestica upitnika, bitno je razmotriti i postojeće razlike među njima. Tako se, pojedinačno razmatrano, uviđa da je najviša vrijednost aritmetičkih sredina vezana za čestice *Čitanje slikovnica doprinosi bogaćenju djetetova rječnika* (4,85) i *Slikovnica je edukativni materijal namijenjen širenju djetetove spoznaje* (4,77). Njihova najniža vrijednost bilježi se za *Slikovnica je priča za malu djecu s dopadljivim ilustracijama* (4,14) i za *Slikovnica omogućuje uvid u djetetovo razmišljanje i doživljaj svijeta* (4,58).

TABLICA 6. Roditeljsko vrednovanje slikovnice

	N	Min	Max	$\bar{x}$	Sd	Skewness		Kurtosis	
	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	Stat.	SE	Stat.	SE
v6.	626	1	5	4,71	,561	-2,249	,098	6,840	,195
v7.	626	1	5	4,68	,579	-2,066	,098	5,685	,195
v8.	626	1	5	4,77	,518	-2,587	,098	8,436	,195
v9.	626	1	5	4,68	,592	-1,899	,098	3,840	,195
v10.	626	1	5	4,62	,662	-1,786	,098	3,079	,195
v11.	626	1	5	4,69	,595	-2,235	,098	6,281	,195
v12.	626	1	5	4,72	,560	-2,109	,098	4,848	,195
v13.	626	1	5	4,85	,452	-3,520	,098	15,415	,195

v14.	626	1	5	4,71	,605	-2,245	,098	5,191	,195
v15.	626	1	5	4,58	,682	-1,613	,098	2,330	,195
v16.	626	1	5	4,14	1,084	-1,100	,098	,303	,195

Legenda: 6. Slikovnica je važno odgojno sredstvo, 7. Slikovnica predstavlja važan doprinos djetetovu psihosocijalnom razvoju, 8. Slikovnica je edukativni materijal namijenjen širenju djetetove spoznaje, 9. Slikovnica potiče razvoj i izražavanje emocija kod djeteta, 10. Slikovnicama dijete upoznaje značajke socijalnog svijeta (važnost solidarnosti i velikodušnosti, vrijednost prijateljstva), 11. Slikovnice su sredstvo djetetove zabave, 12. Slikovnica pomaže djetetu u svladavanju predčitalačkih vještina, 13. Čitanje slikovnica doprinosi bogaćenju djetetova rječnika, 14. Slikovnici treba pridavati veću važnost, 15. Slikovnica omogućuje uvid u djetetovo razmišljanje i doživljaj svijeta, „16. Slikovnica je priča za malu djecu s dopadljivim ilustracijama.”

Navedeno upućuje na to da roditelji usuglašeno poimaju slikovnicu kao poticaj koji je dominantno usmjeren na djetetov govorni razvoj i kognitivni napredak. S obzirom na visoku informiranost suvremenog odraslog o potrebi ranog poticanja djetetova razvoja, rezultat je očekivan. U društvu znanja, edukativno napredovanje djeteta odgojni je imperativ.

Djetetov je roditelj, izravno ili posredno, upućen u institucionalne odgojno-obrazovne prioritete. Način na koji vrtićki odgojitelj predstavlja razvojna dostignuća djeteta roditelju sugerira kojim je odgojnim ciljevima osobito posvećen. S obzirom na suvremeno tematiziranje *odgoja i obrazovanja za vrijednosti* (Rakić, Vukušić, 2010), kojim se podrazumijeva mogućnost shvaćanja odgoja kao bezvrijednosnog ili vrijednosno neutralnog koncepta, poviša neodređenost vezana za potrebu njegovanja socioemocionalnosti (ovdje manifestna u manjem slagajućem opredjeljivanju uz česticu *Slikovnica omogućuje uvid u djetetovo razmišljanje i doživljaj svijeta*) jest predvidiva.

Pretpostavljeno je nadalje da postoji povezanost između razine obrazovanja roditelja i njihove procjene važnosti dječje slikovnice. Očekuje se da roditelji više razine obrazovanja pozitivnije procjenjuju njezinu važnost. Distribucija varijable *obrazovanje roditelja* prikazana je u Tablici 7.

TABLICA 7. Usporedba s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika

		Stupanj obrazovanja		P*
		Medijan (interkvartilni raspon)		
Roditeljska procjena važnosti slikovnica	NKV	4,64 (4,41 – 4,86)		KW = 9,174 p = 0,102
	SSS	4,73 (4,18 – 5,00)		
	VŠS	4,91 (4,64 – 5,00)		
	VSS	4,82 (4,45 – 5,00)		
	mf. sc.	4,91 (4,64 – 5,00)		
	dr. sc.	4,77 (4,55 – 5,00)		

Razina signifikantnosti *roditeljske procjene važnosti slikovnica* upućuje na to da vrijednost Kruskal-Wallisova testa iznosi više od 0,05 ($p > 0,05$) što ukazuje na to da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na razinu obrazovanja roditelja.

Predviđeno je i da roditelji starije životne dobi vrijednost slikovnice procjenjuju višom, u odnosu na one mlađe.

TABLICA 8. Usporedba s obzirom na dob roditelja

		Dob roditelja		P*
		Medijan (interkvartilni raspon)		
Roditeljska procjena važnosti slikovnica	18 – 29 godina	4,64 (4,00 – 4,95)		KW = 5,752 p = 0,124
	30 – 39 godina	4,82 (4,45 – 5,00)		
	40 – 49 godina	4,82 (4,45 – 5,00)		
	50 godina i više	5,00 (4,18 – 5,00)		

*Kruskal-Wallis H

Uočava se da vrijednost Kruskal-Wallisova testa iznosi više od 0,05 ($p > 0,05$), iz čega proizlazi da ne postoji statistički značajna razlika među percepcijama roditelja s obzirom na njihovu dob.

Navedeni rezultati predstavljaju značajne dosege istraživanja. Pretpostavka da obrazovaniji roditelji pridaju veću odgovjnu važnost slikovnici u odnosu na one nižeg nivoa obrazovanja, pokazuje se stereotipno predrasudnom. Inicijalno se predviđa da roditelji koji su sami posvećeniji obrazovanju istaknutije doprinose razvoju svog djeteta korištenjem knjige. Pretpostavlja se i da su zbog očekivano boljeg socioekonomskog standarda manje izloženi egzistencijalnom stresu (Čudina-Obradović, Obradović, 2006) što im omogućuje promišljeniji doprinos bavljenju djetetom u vremenu predviđenom za obitelj. Navedene pretpostavke nisu

potvrđene. Eventualna znatna karijerna preokupiranost i usmjerenost na profesionalno potvrđivanje čini obrazovanje roditelje sklonima prepuštanju poticanja djetetova razvoja odgojno-obrazovnim stručnjacima i organiziranim pedagoškim programima. Roditelji niže razine obrazovanja, s druge strane, temeljnu životnu afirmaciju potencijalno pronalaze upravo u pridonnošenju kvaliteti obiteljskog života. Njihova zainteresiranost da aktivno pospješuju razvojni boljitak i odgojnu strukturiranost svoje djece potencijalno ujednačuje njihove stavove s roditeljima više razine obrazovanja.

Istraživanjem je utvrđeno da ne postoji ni predviđena statistički značajna povezanost između dobi roditelja i njihove procjene važnosti slikovnice.

Uobičajeno se očekuje da se roditeljstvo, uzimajući u obzir pojedinčevu dob, oblikuje na specifičan način (Lacković, Grgin, 2011). Smatra se da su mlađi roditelji suočeni s drukčijim egzistencijalnim izazovima u odnosu na one starije. Pretpostavlja se da dominantna usmjerenost na profesionalno oblikovanje i strukturiranje vlastitih potencijala mlade roditelje čini manje angažiranim u osmišljavanju odgojnog pristupa djetetu. Očekuje se da je njihovo djelovanje spontanije i pretežno bazirano na iskustvima vlastitog odgoja u ishodišnoj obitelji. Istraživačko nepotvrđivanje te pretpostavke objašnjivo je općim društvenim poticanjem razumijevanja važnosti razvojnog ulaganja odraslih u djecu. Velika fokusiranost suvremene obitelji na dijete nadilazi važnost roditeljske dobi. Uzimajući u obzir da su u istraživanju sudjelovali roditelji djece upisane u zagrebačke dječje vrtiće, njihova se upućenost u važnost slikovnice može tumačiti i dosegom suradnje roditelja i institucionalnih odgojitelja.

ZAKLJUČAK

Pristup slikovnici uobličen je na mnoge načine, uglavnom upućene pedagoškim stručnjacima. Stoga se ovim radom utvrđivala roditeljska percepcija važnosti slikovnice. Potvrđeno je da ju roditelji smatraju važnim resursom djetetova razvoja. Odbačene su pretpostavke o mogućoj povezanosti njihove razine obrazovanja i dobi s procjenom njezine odgojne relevantnosti. Budući da su istraživanjem obuhvaćeni roditelji djece koja polaze predškolske ustanove, takav je rezultat moguća posljedica institucionalnog utjecaja na percepcije roditelja. Navedeni ishod istraživanja upućuje i na to da je roditelje važno poimati mimo ustaljenih kategorija kojima se predviđaju njihova opredjeljenja.

Unatoč ustanovljenoj visokoj konzistentnosti čestica upitnika, zamjetno je da je slaganje najviše izraženo uz varijable *Čitanje slikovnica doprinosi bogaćenju djetetova rječnika*, *Slikovnica je edukativni materijal namijenjen širenju djetetove spoznaje* i *Slikovnica pomaže djetetu u savladavanju predčitalačkih vještina*. Navedeno ukazuje na visoko razumijevanje knjige kao edukativnog materijala namijenjenog poticanju djetetove kognitivnosti. Takvo poimanje slikovnice može se smatrati odrazom razumijevanja odgoja uopće. Primjetno je da odrasli, preokupirani razvojnim dostignućima, učestalo profesionaliziraju djetetove aktivnosti, pretvarajući ih u vježbe ovladavanja razvojnim zadacima (Bašić, 2012). Ipak, da bi se dijete sveobuhvatno razvijalo, potrebno je potaknuti cjelovitije shvaćanje odgoja. Navedeno je, između ostalog, moguće i afirmiranjem slikovnice kao medija koji je, umjesto na stjecanje mjerljivih znanja, prioritetno usmjeren na njegovanje djetetova socioemocionalnosti. U natjecateljski usmjerenom društvu, takvu je tendenciju potrebno zasebno isticati.

Uzimajući u obzir navedeno, provedeno istraživanje upućuje na specifične mogućnosti institucionalnog doprinosa roditeljskom odgojnom bavljenju slikovnicom. Primjerice, odgojiteljevo sugeriranje odabira slikovnica roditelju daje jasni uvid u odgojne vrijednosti koje se u vrtiću posreduju djetetu. Poticanje roditelja na izbor slikovnice koju sam osobito cijeni, odgojitelju predstavlja odgojne prioritete roditelja. Odgojiteljevo poticanje idejnog osmišljavanja i izrade vlastite slikovnice upućuje roditelja prema razumijevanju teksta i slike kao emocionalno-vrijednosnih, umjesto dominantno spoznajnih poticaja. Interpretacija sadržaja određenih slikovnica moguća je tema roditeljskih sastanaka.

Roditeljskom pristupu slikovnici davana je neznatna istraživačka pozornost. Ipak, daljnje razrade srodnih problema važan su preduvjet promišljenijeg pristupa djetetu u njegovoj obitelji i osmišljenijeg stručnog rada njegovih vrtićkih odgojitelja.

LITERATURA

- BAŠIĆ, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U: D. Maleš (ur.), *Nove paradigme ranog odgoja* (19–37). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- BAŠIĆ, S. (2012). Kriza djetinjstva. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18 (67), 10–12.
- ČAČKO, P. (2000). Slikovnica, njezina definicija i funkcije. U: R. Javor (ur.), *Kakva je knjiga slikovnica* (17–20). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
- ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, M. i OBRAĐOVIĆ, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, M. (2008). *Igrom do čitanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- FURLAN, I. (1963). *Govorni razvoj deteta*. Beograd: Savremena škola.
- HLEVNJAK, B. (2000). Kakva je to knjiga slikovnica?. U: R. Javor (ur.), *Kakva je knjiga slikovnica* (7–11). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K. (2011). Doživljaj i praksa roditeljstva u raznim životnim razdobljima. *Društvena istraživanja*, 20 (4), 1063–1083.
- LISIČIĆ, B. (1973). Slikovnica kao sredstvo za razvoj govora. *Predškolsko dete*, 1 (2), 155–159.
- LJUBETIĆ, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
- MAJHUT, B. i ZALAR, D. (2012). Slikovnica. U: V. Visković (ur.), *Hrvatska književna enciklopedija, sv. 4: s-ž*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- NIKOLAJEVA, M. (2003). Verbal and Visual Literacy: The Role of Picturebooks in the Reading Experience of young Children. U: N. Hall, J. Larson i J. Marsh (ur.), *Handbook of early childhood literacy* (235–248). London: Sage Publications.
- PETROVIĆ-SOČO, B. (1997). *Dijete, odgajatelj, slikovnica: akcijsko istraživanje*. Zagreb: Alinea.
- PREVIŠIĆ, V. (2003). Obitelj kao odgojno-socijalna zajednica. U: V. Puljiz i D. Bouillet (ur.), *Nacionalna obiteljska politika* (191–206). Zagreb: Državni zavod za zaštitu materinstva, obitelji i mladeži.
- RAKIĆ, V. i VUKUŠIĆ, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19 (4-5), 771–795.
- ZALAR, D., BOŠTJANČIĆ, M. i SCHLOSSER, V. (2002). *Slikovnica i dijete: kritička i metodička bilježnica*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ZALAR, D., KOVAČ-PRUGOVIĆ, S. i ZALAR, Z. (2009). *Slikovnica i dijete: kritička i metodička bilježnica 2*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

A CHILDREN'S PICTURE BOOK IN THE PERSPECTIVE OF A MODERN PARENT

ABSTRACT

The features and characteristics of picture books are dealt with in numerous professional and scientific papers. For the most part, they are addressed to the pedagogical professionals who, in institutional context, guided by the standards of encouraging reading and quality picture books, convey to children the book intended for them. However, like numerous attitudes, the children reading habits are dominantly formed into his family's home. For this reason, research insight into parental assessment of the importance of a child's first book is considered important. Therefore, the paper presents the results of a survey that determines the parental evaluation of the importance of picture books. Initially, it is assumed that age and level of education are related to parental approach to the book. It is predicted that those with higher level of education and an older age perceive picture book more positively. Through the conducted research these assumptions were rejected.

KEYWORDS:

child, picture book, parent

TISAK
Print
Stega tisak d.o.o.

NAKLADA
Copies
200 primjeraka